

UDK 808.1 + 881.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

BAJČEV ZBORNIK

SRL¹⁹⁷²₁

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 20	ŠT. 1	STR. 1-158	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1972
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Marko Kranjec</i> , Bibliografija Antona Bajca	3
<i>Stjepan Babić</i> , Sustav u tvorbi hrvatskih umanjena	19
<i>Anton Grad</i> , Nekaj pripomb k Langobardskim spominom pri Slovencih	29
<i>Milan Grošelj</i> , O priponi -in	41
<i>Janko Jurančič</i> , O slovenskem in srbohrvatskem akcentu	43
<i>Rudolf Kolarič</i> , Od kod v Bohoričevi slovnici »Articae horulae« 1584 posebna paginacija v II. delu (sintaksi in prozodiji)	51
<i>Rado Lenček</i> , O zaznamovanosti in nevtalizaciji slovnice kategorije spola v slovenskem knjižnem jeziku	55
<i>Tine Logar</i> , Usoda kratkega a v govoru kraja Doberdob v Italiji	65
<i>Dušan Ludvik</i> , O imenih zdravilnih rastlin	71
<i>Gerhard Neveklowsky</i> , Silben- und Morenzählung	87
<i>Vilko Novak</i> , Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja	95
<i>Martina Orožen</i> , K določenemu členu v slovenščini	105
<i>Jakob Rigler</i> , O rezijanskem naglasu	115
<i>Mitja Skubic</i> , Sosledica časov v beneškem govoru Pirana	127
<i>Stane Suhadolnik</i> , Odnos med dolžino, obvestilnostjo in pogostnostjo besed	135
<i>Jože Toporišič</i> , Clenitev besedila s premori	149

CONTENTS

STUDIES

<i>Marko Kranjec</i> , The Bibliography of Anton Bajec	3
<i>Stjepan Babić</i> , The System in the Formation of Croatian Diminutives	19
<i>Anton Grad</i> , A Few Remarks concerning Langobardic Relicts Among Slovenes	29
<i>Milan Grošelj</i> , Concerning the -in Suffix	41
<i>Janko Jurančič</i> , Concerning the Slovene and the Serbo-Croatian Accent	43
<i>Rudolf Kolarič</i> , Where Does the Separate Pagination in the Second Part of Bohorič's Grammar »Articae horulae«, 1584, (Syntax and Prosody) Stem From	51
<i>Rado Lenček</i> , Concerning the Markedness and Neutralization of the Grammatical Category of Gender in the Slovene Literary Language	55
<i>Tine Logar</i> , The Fate of Short a in the Local Dialect of Doberdob in Italy	65
<i>Dušan Ludvik</i> , Concerning the Names for Medicinal Herbs	71
<i>Gerhard Neveklowsky</i> , The Counting of Syllables and Mores	87
<i>Vilko Novak</i> , The Elements of the 'kaj' Dialect in the Books Produced During the 18 th Century in Prekmurje	95
<i>Martina Orožen</i> , Concerning a Definite Article in Slovene	105
<i>Jakob Rigler</i> , Concerning the Accent of Resia	115
<i>Mitja Skubic</i> , Consecutio temporum in the Venetian Dialect of Piran	127
<i>Stane Suhadolnik</i> , The Relation between the Length, Communication Load, and the Frequency of Words	135
<i>Jože Toporišič</i> , The Segmentation of Text by Pauses	149

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenić, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje)
Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis razpošilja: Založba Obzorja, 62 000 Maribor, Partizanska 5.
 Za založbo Jože Košar

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenić, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics)

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62 000 Maribor, Partizanska 5, Yugoslavia

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana



Stone Bayley

ANTONU BAJCU
OB PETINSEDEMDESETLETNICI ČESTITAJO

STJEPAN BABIČ * STEFAN BARBARIČ * BRANKO BERCIČ
FRANCE BERNIK * MARJA BORSNIK * VERA BRNČIČ
DALIBOR BROZOVIČ * BOJAN ČOP * FRANCE DOBROVOLJC
BOŽIDAR FINKA * KAJETAN GANTAR * ALENKA GLAZER
JANKO GLAZER * HELGA GLUŠIČ * ANTON GRAD * MILAN GROSELJ
ALFONZ GSPAN * STANISLAUS HAFNER * BRUNO HARTMAN
MILKA IVIČ * PAVLE IVIČ * FRANC JAKOPIN * HARALD JAKSCHE
ALOIS JEDLIČKA * MARTIN JEVNIKAR * JANKO JURANČIČ
PAVLE KALAN * VATROSLAV KALENIČ * MATJAŽ KMECL
FRANCE KOBLAR * RUDOLF KOLARIČ * BLAŽE KONESKI
JOŽE KORUZA * JANKO KOS * MARKO KRANJEC
BRATKO KREFT * ZMAGA KUMER * LINO LEGIŠA * RADO LENČEK
JANEZ LOGAR * TINE LOGAR * DUŠAN LUDVIK * JOŽA MAHNIČ
SVETOZAR MARKOVIČ * MILKO MATIČETOV * BORIS MERHAR
PAVLE MERKU * ERIKA MIHEVC-GABROVEC * DUŠAN MORAVEC
GERHARD NEWEKLOWSKY * VILKO NOVAK * JANEZ OREŠNIK
MARTINA OROŽEN * JOŽE PATERNOST * BORIS PATERNU * FRAN PETRE
JOŽE POGAČNIK * BREDA POGORELEC * ERICH PRUNČ * JAKOB RIGLER
JANEZ ROTAR * LINDA SADNIK-AITZETMÜLLER * ALEKSANDER SKAZA
MITJA SKUBIC * ANTON SLODNJAK * VIKTOR SMOLEJ
EDWARD STANKIEWICZ * STANE SUHADOLNIK * DRAGO ŠEGA
STANKO ŠKERLJ * EMIL ŠTAMPAR * FRANCE TOMŠIČ * JOŽE TOPORIŠIČ
JOSIP VIDMAR * BOZO VIDOESKI * FRANCE VODNIK
FRANC ZADRAVEC * PAVEL ZDOVC

UDK 012 Bajec A.

Marko Kranjec

Filozofska fakulteta, Ljubljana

BIBLIOGRAFIJA ANTONA BAJECA

Bibliografija zajema avtorjevo delo do konca 1971. V prvem, glavnem razdelku je prikazano jezikoslovno in drugo slavistično oz. romanistično delo, urejeno po letih; znotraj enega leta so na prvem mestu knjige, potem objave v periodičnem tisku in zbornikih, razporejene po abecednem redu publikacij, znotraj ene publikacije pa po časovnem zaporedju objav. Kjer je avtor podpisan z začetnicama ali s šifro, je povedano na kraju popisa. V bibliografski opombi so za kratico Ref. navedene ocene in poročila (razen pri Slovarju slov. knjižnega jezika, kjer bi to preseglo okvir pričujoče bibliografije).

Dodan je pregled avtorjevih prevodov, objav s šahovskega področja in uredniškega dela pri slavističnih časopisih; na koncu je seznam člankov o avtorju.

1921

- 1 *O prvotnem slovenskem naglasu v rezijanskem narečju.* — Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino III, 1921-22, str. 40—42.
Razprava je povzetek doktorske disertacije.

1925

- 2 »*Filius regi*« *en roman.* — Razprave Znanstv. društva za humanistične vede II, 1925, str. 327—377.
Povzetek v slovenščini.

1928

- 3 *Romanizacija in jezik rimskih provinc Norika ter obeh Panonij.* — Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede IV, 1928, str. 43—56.
Résumé.

1931

- 4 *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili A. Bajec, M. Rupel, Ant. Sovrè, Jak. Šolar. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1931. 211 + XI str. + (I) pril. 8°.

Ref.: Anton Debeljak, Ljubljanski zvon 1935, 621-4; Anton Dolar, Potnik 1933-34, 10—12; Silva Trdina, Dejanje 1940, 365-7.

1932

- 5 *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*. Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1932. 264 + VI str. + (I) pril. 8°.

Ref. isti kot zgoraj!

1934

- 6 *Molière: Tartuffe. Poslovenil Oton Župančič. Založba »Hram«. Ljubljana 1934. 87 strani.* — Dom in svet XLVII, 1934, str. 536—540.

Ocena.

1935

- 7 *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*. Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1935. 207 + (IV) str. + (I) pril. 8°.

Ref.: Silva Trdina, Dejanje 1940, 365-7.

- 8 *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol*. Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1935. 223 + (IV) str. + (I) pril. 8°.

Ref. isti kot zgoraj!

1936

- 9 *Arturo Cronia: Per la storia della slavistica in Italia.* — *Collezione di Studi slavi, E. de Schönfeld, Zara 1933.* — Dom in svet XLIX, 1936, str. 122—124.

Ocena.

1937

- 10 *Anthologie de la poésie Yougoslave des XIX^e et XX^e siècles par Mio-drag Ibrovac en collaboration avec Mme Saška Ibrovac. Paris. Librairie Delagrave 1935.* — Dom in svet L, 1937-38, str. 109—113.

Ocena.

1938

- 11 *Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I, izdala Akademsko založba, Ljubljana 1936. Str. 246.* — Slovenski jezik I, 1938, str. 185—187.

Ocena.

1939

- 12 *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Druga, predelana izdaja. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1939. 244 str. + (IV) pril. 8^o.
Ref.: Janez Logar, Slovenski jezik 1939, 239-43; Silva Trdina, Dejanje 1940, 365-7; [Anton Vodnik] -k, Mladika 1939, 467-9.
- 13 *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Druga, predelana izdaja. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1939. 264 str. + (IV) pril. 8^o.
Ref. isti kot zgoraj!
- 14 *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Druga, predelana izdaja. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1939. 240 str. + (IV) pril. 8^o.
Ref. isti kot zgoraj!
- 15 *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Druga, predelana izdaja. Ljubljana, Banovinska zaloga šolskih knjig in učil 1939. 232 str. + (IV) pril. 8^o.
Ref. isti kot zgoraj!
- 16 † *Vida Vrtovčeva.* — Slovenski jezik II, 1939, str. 248. Podpis: Dr. T. B.

1940

- 17 *Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Breznik, Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. V Ljubljani, Slavistično društvo 1940. 191 str. 8^o.
Ref.: [Tine Debeljak] td., Slovenec 1940, št. 215 a; S. J., Dom in svet 1941, 49—50; Janez Logar, Mladika 1941, 66; isti, Slovenski jezik 1941, 182-4; Silva Trdina, Dejanje 1940, 365-7.

1941

- 18 *Italijansko-slovenski slovar.* Sestavila Anton Bajec in Pavle Kalan. V Ljubljani, Ljudska knjigarna 1941. VII + 638 str. 8^o.
Vzporedni nasl.: Dizionario Italiano-Sloveno. — Ref.: Umberto Urbani, Slovenec 1941, št. 155 a, 158 a.

- 19 *Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Breznik, Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. V Ljubljani, Slavistično društvo 1941. 191 str. 8^o.
Naslovna izdaja.

1945

- 20 *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Tretja izdaja. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1945. 244 str. + (IV) pril. 8^o.
- 21 *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Tretja izdaja. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1945. 264 str. + (IV) pril. 8^o.
- 22 *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Tretja izdaja. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1945. 240 str. + (IV) pril. 8^o.
- 23 *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Tretja izdaja. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1945. 232 str. + (IV) pril. 8^o.

1947

- 24 *Slovenska slovnica.* Sestavil uredniški odbor. Ljubljana, DZS 1947. 334 + (I) str. 8^o.
Uredniški odbor: Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar.

1948

- 25 *Nekaj besed o jeziku v Kranjskih komedijantih.* — Gledališki list SNG-Drama XXVIII, 1948-49, št. 2, str. 41—42.

1949

- 26 *Kako govore Slovenci.* — Pionirski list II, 1949, št. 41 (20. XII).
O slovenskih narečjih.
- 27 *Alexander V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. Slovenská akadémia vied a umení. Bratislava 1945.* — Slavistična revija II, 1949, str. 160—163.
Ocena.

1950

- 28 *Besedotvorje slovenskega jezika. I. Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1950. 135 str. 8^o. (Dela, II. razred. 1.)
Ref.: J[akob] Šolar, Slavistična revija 1951, 142-8.
- 29 *Slovenski pravopis*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Novo izdajo sta priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik-Ramovš: Slovenski pravopis 1935. Uredniški odbor F. Ramovš, O. Župančič, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, M. Šmale, J. Šolar.) Ljubljana, DZS 1950. 934 + (I) str. 8^o.
Ref.: Ivan Dornik, Nova obzorja 1950, 529-30; Janez Gradišnik, Slov. poročevalec 1950, št. 175-177; France Mlakar, Elektrotehn. vestnik 1951, 94-6, 158-60; Breda Pogorelec, Ljud. pravica 1950, št. 115; France Tomšič, Slav. revija 1950, 471-6; Božo Vodušek, Novi svet 1950, 947-53, 1045-52, 1147-52; Ljudski tednik 1950, št. 228.
- 30 *Jezik v »Pohujšanju«*. — Gledališki list SNG-Drama XXX, 1950-51, št. 4, str. 87-89.
- 31 *O pridevniških obrazilih -in, -ov*. — Slavistična revija III, 1950, str. 421-428.
Résumé.

1951

- 32 *Rast slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, (Novinarsko društvo Slovenije) 1951. 46 str. 8^o.
Predelana knjižna izdaja razprave »Kako je rasel naš jezik« (Gl. štev. 36!)
- 33 *Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij. I.* (Sestavili Anton Bajec, Franc Pacheiner in Vlasta Pacheiner.) Ljubljana, DZS 1951. 151 + (VI) str. 8^o.
- 34 *Nekaj besed o jeziku v Kranjskih komedijantih*. — Gledališki list SNG-Drama XXXI, 1951-52, št. 4, str. 95-96 + (ov. III).
Ponatis.
- 35 *Knjižna izreka in nje učenje*. — V: Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu. II. Ljubljana, DZS 1951, str. 213-219.
- 36 *Kako je rasel naš jezik*. — Slovenski poročevalec XII, 1951, št. 63 (15. III.) — 65 (17. III.), 67 (20. III.) — 71 (24. III.), 73 (27. III.) — 74 (28. III.).
Odgovor na Voduškovo oceno Slov. pravopisa 1950 v Novem svetu.

- 37 »*Jezikovni svetovalec*« — Slovenski poročevalec XII, 1951, št. 88 (13. IV.), str. 2. Podpis: Drab
Poročilo o knjigi Stanka Bunca —, Kranj 1951.

1952

- 38 *Besedotvorje slovenskega jezika. II. Izpeljava slovenskih pridevnikov. III. Zloženske.* Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1952. 135 str. 8^o. (Dela, II. razred. 6 = Inštitut za slovenski jezik. 4.)
- 39 *Slovenska jezikovna vadnica. Prvi del. Knjiga za učitelje.* (:Razrešitev vaj:). (Sestavili Anton Bajec, France Pacheiner in Vlasta Pacheiner.) Ljubljana, DZS 1952. 75 + (II) str. 8^o.

1953

- 40 *Jezik v Linhartovem Matičku.* — Gledališki list SNG-Drama XXXII, 1952-53, št. 6, str. 98—99.

1954

- 41 *Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij. I.* (Sestavili Anton Bajec, France Pacheiner in Vlasta Pacheiner.) Ljubljana, DZS 1954. 151 + (VI) str. 8^o.
Prvi ponatis.
- 42 *Jezik v Linhartovem »Matičku«.* — Gledališki list SNG-Drama XXXIII, 1953-54, št. 9, str. 181—183.
Ponatis.
- 43 *Prislovni paberki.* — Slavistična revija V—VII, 1954, str. 195—226.
Résumé.

1955

- 44 *Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij. I.* (Sestavili Anton Bajec, Francè Pacheiner in Vlasta Pacheiner.) Ljubljana, DZS 1955. 151 + (VII) str. 8^o.
Drugi ponatis.
- 45 *Vežanje več osebkov s povedkom.* — Jezik in slovstvo I, 1955-56, str. 12—14.
- 46 *O zloženkah.* — Jezik in slovstvo I, 1955-56, str. 41—42.
- 47 *Vežica ob sestavljenih veznikih.* — Jezik in slovstvo I, 1955-56, str. 42—43.

- 48 *O jezikovnem pouku materinščine v višji gimnaziji.* — V: Pogovori o jeziku in slovstvu. Maribor, Obzorja 1955, str. 95—101.

1956

- 49 *Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij. I.* (Sestavili Anton Bajec, Francè Pacheiner in Vlasta Pacheiner.) Ljubljana, DZS 1956. 151 + (VII) str. 8^o.

Tretji ponatis.

- 50 *Slovenska slovnica.* Sestavili A. Bajec — R. Kolarič — M. Rupel. Ljubljana, DZS 1956. 331 + (IV) str. 8^o.

Soavtor je tudi Jakob Šolar. — Ref.: Andrej Budal, Primorski dnevnik 1956, št. 208; Boris Misja, Jezik in slovstvo 1957—58, 40—42; France Tomšič, Jezik in slovstvo 1956—57, 129—34; Jože Toporišič, Filologija (Zagreb) 1962, 278—89; isti, Scandoslavica 1960, 53—74.

- 51 *Raba predloga po.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 79—81.

- 52 *Slavistom iz P.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 93—95. Podpis: A. B.

Odg. na vprašanje o prehodnih in neprehodnih glagolih.

- 53 *Vestnemu bralcu.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 151—156. Podpis: A. B.

Odg. V. G., Rogaška Slatina.

- 54 *Odgovori na vprašanja.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 156—159, 222—223, 224, 282—284; II, 1956—57, str. 45—46, 144. Podpis: A. B.

Odg. bralcem: Slofil, Ljubljana; J. Bekš; S. Kušar s Konjiške gore; F. Bolka iz Celja; X; Z. J.; J. S.; Dr. M. Černič; J. Kuri; V. Gaberski; B. Borštnik.

- 55 *O pogovornem jeziku.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 161—165.

- 56 *Sprehodi po slovenskem besedišču.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 172—175, 235—237.

- 57 *Opomba uredništva.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 278; II, 1956—57, str. 42, 95—96, 110—111, 126. Podpis: A. B.

K člankom: M. Karlin, Imena zdravil pišimo tako kot druge tujke; J. Šifer, Val; M. Karlin, »Ne tako, tovariš A. B.!«; L. Legiša, Kako kvarimo jezik; V. Gaberski, »Predlagam...«. — Nasl. tudi: Urednikova pripomba.

- 58 *Odgovor bralca.* — Jezik in slovstvo I, 1955—56, str. 287—288. Podpis: A. B.

Avtor priobčuje pripombe Vinka Gaberskega k članku Vestnemu bralcu.

- 59 *Pogovori z bralci*. — Jezik in slovstvo I, 1955-56, str. 319—320. Podpis: A. B.
O urejanju jezikovnega dela, tudi odg. bralceva Y. in I. M.
- 60 *Ljudske izposojenke*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 28—33, 81—85.

1957

- 61 *Slovansko jezikoslovje v Sloveniji od osvoboditve do današnjega dne*. — V: Beogradski mednarodni slavistički sestanek (:15—21. IX. 1955:). Beograd 1957, str. 47—57.
- 62 *Slovanske izposojenke*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 145—151.
- 63 *Opomba uredništva*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 191, 318, 334; III, 1957-58, str. 45, 46, 48. Podpis: A. B.
K člankom: L. Čermelj, Sonce z veliko ali malo; J. Gradišnik, To vprašanje ne zaposluje le ožji krog strokovnjakov; V. Gaberski, Alpski impulz in aglutinacija; J. Gradišnik, Premalo vejic in preveč; V. Gaberski, Ohlapnost; B. Borštnik, Zajemajmo iz slovanskih jezikov. — Nasl. tudi: Urednikova pripomba.
- 64 *Osem spevov Iliade*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 234—235. Podpis: A. B.
Ocena: Homer, Iliada. Prev. Anton Sovrè. V Lj. 1956. (Kondor 3.)
- 65 *Odgovori na vprašanja*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 239—240, 288, 336. Podpis: A. B.
Odg. bralcem: J. Bekš; F. Bolka; V. Gaberski; G. Grobelnik; Fr. Rupnik; Turistično društvo v Trziču.
- 66 *O predlogih in predponah*. — Jezik in slovstvo II, 1956-57, str. 289 do 293, 349—353.
- 67 *Nekaj misli o našem knjižnem jeziku*. — Naši razgledi VI, 1957, št. 5 (9. III.), str. 106—108.

1958

- 68 *Pred novo izdajo SP*. — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 145—148.
SP = Slovenski pravopis.
- 69 *Še ob Slovenski slovnici 1956*. — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 190 do 192. Podpis: A. B.
Objavljene pripombe, ki jih je o Slovenski slovnici nanizal M. Feguš na zborovanju slovenskih slavistov v Dolenjskih Toplicah, in odgovori A. Bajca.

- 70 *Kako pišimo priimke.* — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 192. Podpis: A. B.
Odg. bralcu S. Z.
- 71 *O slovenski rimi.* — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 193—196, 247 do 255.
- 72 *William Shakespeare, Henrik IV.* — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 222—224. Podpis: A. B.
Ocena: —, prev. Matej Bor. Ljubljana 1957.
- 73 *Opomba uredništva.* — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 257, 288; IV, 1958-59, str. 8, 52, 50. Podpis: A. B.
K člankom: J. G., V pasti; C. Kopčavar, Prevajalski pomenki; J. Lokar, O istem poglavju stavčne negacije; I. Matičič, Tujke in lokalizmi v leposlovju; J. Toporišič, Še o naglasu nedoločnih glagolskih oblik. — Nasl. tudi: Urednikova pripomba.
- 74 *Nekaj koroških posebnosti.* — Jezik in slovstvo III, 1957-58, str. 240. Podpis: A. B.
Odg. bralcu Tonetu Turičniku, Golavabuka.
- 75 *Jernej — Nužej.* — Jezik in slovstvo IV, 1958-59, str. 52. Podpis: A. B.
Odg. zamejskemu Slovencu.
- 76 *Poglavje iz slovenskega jezika.* — Ljudska pravica XXIV, 1958, št. 114 (17. V.), str. 6.
Poziv javnosti, naj sporoči mnenje o pisavi »bravec«.

1959

- 77 *Besedotvorje slovenskega jezika. IV. Predlogi in predpone.* Ljubljana, Slovenska akademija znanosti 1959. 142 + (I) str. 8^o. (Dela, II. razred. 14 = Inštitut za slovenski jezik. 8.)
Ref.: Martina Orožen, Jezik in slovstvo 1960-61, 25-8.
- 78 *Predlog in predpona za.* — Jezik in slovstvo IV, 1958-59, str. 97—102.
- 79 *Opomba uredništva.* — Jezik in slovstvo IV, 1958-59, str. 128, 160, 222. Podpis: A. B.
K člankom: L. Legiša, Pripomba k obliki vikanja; E. Bojc, Razzlogovanje, tujke in lokalizmi...; M. Matičetov, Pušelje ali šopek?
- 80 *O deljenju besed.* — Jezik in slovstvo V, 1959-60, str. 6—9.

1960

- 81 *Italijansko-slovenski slovar.* Sestavila Anton Bajec in Pavle Kalan. Druga izdaja. Ljubljana, DZS 1960. 798 + (II) str. 8^o.
Vzporedni nasl.: Dizionario Italiano-Sloveno.

- 82 *O purizmu in puristih*. — Jezik in slovstvo V, 1959-60, str. 129—154.
- 83 *Kakšen bi bil idealni slovenski knjižni jezik*. — Jezik in slovstvo VI, 1960-61, str. 91—96.

1961

- 84 *Pred izidom novega pravopisa*. — Jezik in slovstvo VII, 1961-62, str. 15—16.
- 85 *O slovenskem jeziku*. Naši razgledi X, 1961, št. 15 (8. VII), str. 508 do 510.
- Pogovor o problemih našega knjižnega jezika v uredništvu.

1962

- 86 *Slovenski pravopis*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Novo izdajo je pripravila Pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti po Slovenskem pravopisu 1950. Uredniški odbor: Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Lino Legiša, Janko Moder, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Matej Šmalc, Jakob Šolar, Francè Tomšič.) Ljubljana, DZS 1962. 1054 + (I) str. 8^o.

Ref. (tudi polemika »bralec — bravec«): B[ranko] A[vsenak], Večer 1962, št. 140; Francè Bezljaj, Delo 1962, št. 225; Rado Bordon, Naši razgledi 1962, 575-4; [Božidar Borko], Delo 1962, št. 140; Štefan Kališnik, Delo 1962, št. 246; Stanko Kotnik, Delo 1962, št. 181; isti, Koroški fužinar 1962, št. 8—12; isti, Prosvetni delavec 1962, št. 2, 5; Marjan Kozina, Delo 1962, št. 152; Janko Moder, Knjiga 1962, 5—8; isti, 7 dni 1962, št. 26; France Novšak, Delo 1962, št. 48; [Jaro] L[eskovšek], Tedenska tribuna 1962, št. 25; Vladimir Pivko, Naši razgledi 1963, 179-80; isti, Večer 1962, št. 187, 257; Breda Pogorelec, Problemi 1962-63, 102-7, 272-82; Jože Prešeren, Tribuna 1962, št. 15; Jakob Šolar, Delo 1962, št. 252; Jože Toporišič, Jezik in slovstvo 1962-63, 158-43, 167-73, 206-11; Boris Urbančič, Delo 1962, št. 185—186; isti, Jezik in slovstvo 1963-64, 105—118; isti, Slavistična revija 1963, 211-28; F[ranc] Z[agar], Prosv. delavec 1962, št. 10; Delo 1962, št. 122, 262.

- 87 *Odločilna je živa raba. Pomenki o Pravopisu*. — Delo IV, 1962, št. 130 (13. V.), str. 7.

Pogovor s Titom Vidmarjem.

- 88 *Bralec — bravec. Pomenki o Pravopisu*. — Delo IV, 1962, št. 147 (30. V.), str. 6, št. 150 (2. VI.), str. 6, št. 151 (2. V.), str. 5.

- 89 *Še zadnjič o bravcu*. — Delo IV, 1962, št. 212 (4. VIII.), str. 5, št. 213 (5. VIII.), str. 4.

Odg. Stanku Kotniku in Borisu Urbančiču; glej štev. 86!

- 90 Anton Bajec, Mile Klopčič, Francè Tomšič: *Slovar sodobnega knjižnega jezika*. — Jezik in slovstvo VIII, 1962-63, št. 3, ov. III—IV.

Prošnja za pripombe in nasvete.

- 91 Anton Bajec, Mile Klopčič in Francè Tomšič: *Slovar slovenskega jezika*. — Naši razgledi XI, 1962, št. 23 (8. XII.), str. 456—457.
Prošnja za pripombe in nasvete.
- 92 Anton Bajec, Mile Klopčič in Francè Tomšič: *Poziv urednikov pred izdajo slovarja slovenskega sodobnega knjižnega jezika*. — Primorski dnevnik XVIII, 1962, št. 287 (23. XII.), str. 3.
- 93 *Ni razpotja*. — Prosvetni delavec XII, 1962, št. 2 (24. I.), str. 5.
Odg. na članek: Stanko Kotnik, Pravopis na razpotju. (Ibid.)

1963

- 94 *Razvoj knjižne slovenščine po Levcu*. — Jezik in slovstvo VIII, 1962-63, str. 97—102.
- 95 *Tako pa ne!* — Naši razgledi XII, 1963, št. 12 (22. VI.), str. 247.
Odg. na članek: Boris Urbančič, Uredništva naj ne povečujejo jezikovne zmede. Ibid., str. 204.

1964

- 96 Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel: *Slovenska slovnica*. Druga popravljena izdaja. Ljubljana, DZS 1964. 349 + (II) str. 8^o.
Soavtor je tudi Jakob Šolar. — Ref.: J. Toporišič, Jezik in slovstvo 1965, 209-17.
- 97 *Marginalije k bravcu*. — Perspektive IV, 1963-64, str. 766—768.
Ob članku: Bratko Kreft, Jezik in družba. Nova obzorja 1964, 16—25.

1965

- 98 *Prof. Tomšič — 60-letnik*. — Delo VI, 1965, št. 76 (20. III.), str. 9.
Podpis: A. B.
- 99 *Kako smo Slovenci čistili svoj jezik*. — V: Jezikovni pogovori. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1965, str. 203—208.

1967

- 100 *Uvod*. — V: Janez Gradišnik: Slovenščina za Slovence. (Uvod napisal Anton Bajec.) Maribor, Obzorja 1967, str. 5—7.
- 101 *Jezik v Župančičevi prevodni prozi*. — Jezik in slovstvo XII, 1967, str. 5—15, 42—51, 87—91.
- 102 *Slovenski knjižni jezik*. 8 str. — V: III. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, Filozofska fakulteta 1967.
Strojepis, avtograf. — Povzetek v rušč. in angl.

1968

- 105 Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel: *Slovenska slovnica*. Neizpremenjena izdaja iz l. 1964. Ljubljana, DZS 1968. 349 + (II) str. 8^o.
Soavtor je tudi Jakob Šolar.
- 104 *Slovenski knjižni jezik*. — Jezik in slovstvo XIII, 1968, str. 69—74. Razširjena objava enote št. 102.

1970

- 105 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Prva knjiga. A—H. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. (Glavni uredniški odbor: Anton Bajec, Janko Jurančič, Mile Klopčič, Lino Legiša, Stane Suhadolnik, France Tomšič.) Ljubljana, DZS 1970. LXII + 844 + (I) str. 8^o.
- 106 *Normativnost*. — Naši razgledi XIX, 1970, št. 5 (6. III.), str. 139—140. Pod skupnim nasl.: Slovar slovenskega knjižnega jezika.
- 107 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. — Nova Mladika I, 1970, str. 178—179.

1971

- 108 Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel: *Slovenska slovnica*. Neizpremenjena izdaja iz l. 1968 z razširjenim kazalom. Ljubljana, DZS 1971. 349 + (XIII) str. 8^o.
Soavtor je tudi Jakob Šolar.

PREVAJALSKO DELO

- 109 Bazin, René: *Packa*. Francoski napisal —. Poslovenil A. B. — Slovencec L, 1922, št. 171 (9. VIII.) — 283 (23. XII.).
Nasl. izvirnika: Une tache d'encre.
- 110 Verne, Jules: *Otroka kapitana Granta*. (*Potobañje okoli sveta*). Francoski spisal —. Poslovenil A. B. — Slovencec LIII, 1925, št. 135 (19. VI.) — LIV, 1962, št. 64 (18. III.).
Nasl. izvirnika: Les enfants du capitaine Grant. Voyage autour du monde.
- 111 Verne, Jules: *Otroka kapitana Granta*. *Popotovanje okoli sveta*. Roman v treh delih. Poslovenil A. B. V Ljubljani, Jugoslovanska knjigarna 1926. 607 str. 8^o.
Ref.: [Karel Dobida] -a, Mladika 1927, 274.

- 112 Mauriac, Charles: *Kačja zalega*. Roman. (Prevedel iz francoščine Tone Bajec.) V Ljubljani, Jugoslovanska knjigarna 1955. 216 str. 8°. (Leposlovna knjižnica. 12.)
Nasl. izvirnika: Noeud des vipères. — Ref.: [Janez Žagar] Mirko Čoš, *Modra ptica* 1952-55, 284-6.
- 113 Latil, Pierre de: *Živali popotujejo*. (Les voyages des animaux. Prevedel Tone Bajec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1951. 161 + (IV) str. 8°. (Pionirska knjižnica.)
Ref.: [Srečko Golob] -ob, *Vestnik (Maribor)* 1951, št. 168.
- 114 Verne, Jules: *Otroka kapitana Granta. Popotovanje okoli sveta*. (Poslovenil Ant. Bajec.) (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1951. 710 + (V) str. 8°.
Ref.: F[ranc] Š[rimpf]. *Vestnik (Maribor)* 1951, št. 284.
- 115 De Tuoni, Dario: *Ostržkova zadeva*. (Prevedel Anton Bajec.) — V: Carlo Lorenzini: *Ostržek. Čudoviti doživljaji lesene lutke*. (Prev. Albert Širok. Besedo o avtorju in knjigi za slovensko izdajo napisal Dario de Tuoni.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1951, str. 215—219.
- 116 Dickens, Charles: *Cvrček na ognjišču. Lepa povest o domu*. (Prevedel Anton Bajec.) Celje, (Družba sv. Mohorja) 1952. 120 str. 8°. (Mohorjeva knjižnica. 151.)
Nasl. izvirnika: The cricket on the hearth.
- 117 Brecht, Bertolt: *Dodatek k Baladi o odpuščanju*. Poslovenil Anton Bajec. — Gledališki list SNG — Drama LX, 1960-61, št. 4, str. 124.
- 118 Brecht, Bertolt: *Macheath postane bankir*. Poslovenil Anton Bajec. — Gledališki list SNG — Drama XL, 1960-61, št. 4, str. 125.
- 119 Verne, Jules: *Otroka kapitana Granta. Potovanje okoli sveta*. (Prev. Anton Bajec.) (V Ljubljani), Tehniška založba Slovenije 1968. 599 + (V) str. 8°.
- 120 Verne, Jules: *Otroka kapitana Granta*. (Prevedel Anton Bajec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1970. 2 knj. 8°.
- 121 Ramovš, Fran: *Slovenske študije*. (Prevedel A. Bajec.) — V: Fran Ramovš: *Zbrano delo*. Prva knjiga. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1971, str. 278—354.
Nasl. izvirnika: Slovenische Studien.

SAHOVSKO DELO

- 122 *Dvoboj Slovenija — Hrvatska.* — Šah I, 1949, str. 73—75.
- 123 *III. ženski šampionat FLRJ.* — Šah I, 1949, str. 161—163.
- 124 *Šahovska začetnica.* Ljubljana, Mladinska knjiga 1950. 50 + (I) str. 8^o.
- 125 *Tretji ženski šampionat LRS.* — Šah II, 1950, str. 132.
- 126 *Igre na šahovskoj tabli. Šah. Dame. Vuk i ovce. Proždrljivac. Mice.* (Preveo Dušan Prica.) Beograd, Dečja knjiga (1951). 63 str. 8^o. [cir.]
Naslov izvirnika: Šahovska začetnica. Navodila za druge igre na šahovnici dodal prevajalec brez avtorjevega dovoljenja.

UREDNIŠKO DELO PRI SLAVISTIČNIH ČASOPISIH

- Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva.* Letn. I, 1938 (urednik skupaj z Mirkom Ruplom in Jakobom Šolarjem).
- Slavistična revija. Časopis za literarno zgodovino in jezik.* Letn. I, 1948 in II, 1949 (urednik skupaj z Antonom Ocvirkom in Borisom Merharjem).
- Jezik in slobstvo.* Letn. I, 1955-56 do IV, 1958-59 (urednik za jezikovni del).

ZAPISI O AVTORJU

- Izreka našega knjižnega jezika. Predavanje ravnatelja dr. Bajca pod okriljem Slavističnega društva.* — Slovenski dom III, 1938, št. 43 (23. II.), str. 2.
Poročilo s povzetkom predavanja.
- [Kolarič, Rudolf] R. Kč.: *Bajec, Anton.* — V: Enciklopedija Jugoslavije I. Zagreb 1955, str. 285.
- Bajec, Anton.* — V: Ko je ko u Jugoslaviji. Beograd 1957, str. 37.
- Anton Bajec.* V: Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Ljubljana 1957, str. 82. — Druga knjiga. 1956—1966. Ljubljana 1969, str. 34—35.
- Portret dr. Antona Bajca.* [S sliko.] — Delo VII, 1966, št. 526 (2. XII.), pril. RTV.

- Tomšič, Fr[ance]: *Dr. Anton Bajec sedemdesetletnik*. [S sliko.] — Delo VIII, 1967, št. 3 (6. I.), str. 6.
- Toporišič, Jože: *Sedemdeset let Antona Bajca*. — Jezik in slovstvo XII, 1967, str. 1—4.
- Pogorelec, Breda: *Dr. Anton Bajec*. — Naši razgledi XVI, 1967, št. 1 (14. I.), str. 13.
- Sedemdesetletnica dr. Antona Bajca*. — Prosvetni delavec XVIII, 1967, št. 2 (8. II.).
- [Janež, Stanko] sj: *Bajec Anton*. — V: Jugoslovenski savremenici. Ko je ko u Jugoslaviji. Beograd 1970, str. 45.

SUSTAV U TVORBI HRVATSKIH UMANJENICA

Hrvaške manjšalnice tvoriyo konsistenten sestav v distribuciji priponskih obrazil.

Croatian diminutives form a consistent system in the distribution of the suffix endings.

Suvremeno promatranje tvorbe riječi pokazuje da je tvorbu u hrvatskom književnom jeziku potrebno prikazati znatno drugačije nego što je bila dosad prikazivana.

U prvom redu treba razlikovati sinkroniju od dijakronije. Danas je to tako razumljivo da ne bi trebalo posebno ni isticati kad u našim gramatikama ne bi prevladavalo mladogramatičarsko shvaćanje po kojemu je povijesno, razvojno, dijakronijsko gledište osnovni način promatranja jezičnih činjenica. A to se najnegativnije odrazilo upravo na tvorbi riječi. Maretić npr. ne razlikuje etimologiju od tvorbe riječi, u tvorbi ne razlikuje sinkroniju od dijakronije i zato kao imeničke sufikse ima:

- »c) *ěda* samo u *běsjeda*.
- d) *ělja* samo u *kùdjelja*.
- e) 1 *ěn* samo u *kòrijen* i u *mòždàni* (od *mozgěni* po §-u 61b).
- f) 2 *ěn* samo u *bjěžàn* (od *běgěné* po §-u 61b) i u *gòlijen*.
- g) *ěno* samo u *kòljeno*, *pòljeno* (»podebela *cjepanica* ili *valjak luča*«) od korijena *pol*, koji je i u *plàtica* (t. j. *daska*), *plàtina* (t. j. *cjepanica*) od *poltica*, *poltina* po §-u 40c.
- h) *ěr* samo u *kòsijer*, *vòdijer* (govori se i *vòdîr*, ispor. *kòndijer* pored *kòndîr* i t. d. u §-u 65a).
- i) *ěsta* samo u *něvjesta*, koja je riječ nejasna postanja.
- j) *ět* samo u *kòstrijet* (nejasna postanja).¹

Za Maretićevu gramatiku to je još i razumljivo, jer je prvo izdanje izašlo 1899., ali slično nalazimo i u školskoj gramatici Brabec-Hraste-Živković, npr.

- »-t (t-6): *mòc* (od **mog-t6*), *slàst* (od **slad-t6*), *vlàst* (od **vlad-t6*).²

¹ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, 2. izd., Zagreb, 1931., str. 312.

² Gramatika hrvatskosrpskog jezika, V. izd., Zagreb, 1963., str. 174.

Promatrajući tako tvorbu, jasno je da se sustav ne može odrediti.

Zatim je važno razlikovati kojega se jezičnoga sloja suvremeno stanje prikazuje: književnoga, razgovornoga, pojedinoga narječja i sl. U jezicima gdje je književni jezik odavno izgrađen i dovoljno različit od razgovornoga jezika i pojedinih narječja, gdje je ta razlika u svijesti njihovih nosilaca, nije to potrebno posebno isticati, ali u hrvatskom, gdje je razmak između pojedinih govora i književnoga jezika vrlo malen i gdje je sve donedavno za neke lingviste kriterij književnoga bio govor sela (obično govor »moga sela«), i to je važno istaći.

Važno je razlikovati i posebnosti hrvatskoga i srpskoga književnog jezika jer se oni razlikuju i u tvorbi pa promatranje hrvatskosrpskoga jezika kao cjeline sa zanemarivanjem jezičnih posebnosti može dovesti do krivih zaključaka.

Treći nedostatak dosadašnjeg proučavanja naše tvorbe bio je u tome što se tvorba nije promatrala kao sustav, nego se svaki tvorbeni način promatrao za sebe, a nije se tražio njegov odnos prema drugim bliskim načinima i njegovo mjesto u tvorbi kao cjelini.³

Četvrti važan aspekt jest produktivnost, plodnost pojedinoga načina tvorbe. O tome se u našim gramatikama već češće govori, ali ni u jednoj nije jasno rečeno kako se plodnost određuje, a i važnost onoga što je uočeno u prikazu se pojedinih tipova tvorbe obično zaboravlja. A plodnost/neploidnost vrlo je važan podatak u određivanju tvorbenog sustava. Neplodni i slabo plodni tipovi često na prvi pogled narušavaju sustav, ali kad se zna da nisu plodni, tada se može zaključiti da izvedenice tih tipova više pripadaju leksiku, a manje tvorbi, odnosno da u sustavu tvorbe imaju posebno mjesto.

Ruska lingvistica O. G. Revzina uočava važnost plodnosti i u sufiksaloj tvorbi razlikuje više stupnjeva: sufikse maksimalne, srednje, male plodnosti i potpune neploidnosti. Na osnovi toga dolazi do nekoliko značajnih zaključaka:

»Za nas je bilo bitno uvesti razliku po plodnosti, ne kao nešto vanjsko u odnosu prema tvorbi, nego kao suodnos koji u prvom redu organizira tu strukturu i registrira suodnos sufikasa u tvorbenom polju.«⁴

A malo zatim, govoreći o raspodjeli, kaže:

»Osnovno načelo sastoji se u tome što sufiksi teže da među sobom rasporede tvorbene osnove. To opće pravilo ostvaruje se ovako: u prvom

³ Jedan od načina određivanja sustava u tvorbi riječi prikazao sam u raspravi *Zur Frage des Systems in der kroatischen Wortbildung*, *Zeitschrift für slavische Philologie* Band XXXVI, Heft 1, Heidelberg, 1971., str. 92.—107.

⁴ *Struktura slovoobrazovatel'nykh polej v slavjanskich jazykach*, Moskva, 1969., str. 17.

redu sufiksi koji se nalaze na jednom te istom stupnju plodnosti dužni su se (no to nije prijeko potrebno) razlikovati po raspodjeli. Sufiksi koji se nalaze na različitim stupnjevima plodnosti mogu se podudarati po raspodjeli.«⁵

Na temelju proučavanja hrvatske tvorbe može se reći da ovo pravilo vrijedi kad se sufiksi jednoga tvorbenog polja nalaze na stupnju velike plodnosti, ali ga treba dopuniti kad su posrijedi sufiksi slabe ili nikakve plodnosti. Iako su tada na istom stupnju plodnosti, mogu dolaziti na iste osnove.

Koliko je važnost plodnosti u suvremenom proučavanju tvorbe i uočena, obično nema sloge na koji se način određuje. Teškoća je već u tome što od potpune neplodnosti do vrlo velike plodnosti postoji pravi niz različitih stupnjeva plodnosti i da je svaka skala uvjetna, ali s praktičnoga gledišta vrlo korisna, kako ističe M. Dokulil.⁶

Broj motiviranih riječi jednoga tipa nije pouzdan kriterij za određivanje plodnosti. Revzina s pravom ističe da »sufiks poslije svojega nastanka može biti spojen s vrlo malim brojem tvorbenih osnova, ali pri tome imati veliku sposobnost za tvorbu novih riječi. S druge strane sufiks može više i ne tvoriti novih riječi, ali se susreće u velikom broju motiviranih riječi.«⁷

Proučavanje plodnosti pokazuje da je vrlo praktičan način promatranje koliko je novih izvedenica jednoga tipa nastalo u određenom razdoblju, npr. u posljednjih stotinu godina. Tako Daneš-Dokulil-Kuhař određuju plodnost u češkom jeziku prema broju izvedenica istoga tipa u dva rječnika: *Josef Jungmann, Slovník česko-německý*, Prag, 1835.-39. i *Příruční slovník jazyka českého*, Prag, 1935.-57. Budući da mi za tu svrhu nemamo prikladnih rječnika, plodnost se može ustanoviti s većom sigurnošću ako kao kriterij uzmemo 1860. godinu pa usporedimo broj tvorenic jednoga tipa zabilježenih prije te godine i poslije nje.

Na eventualni prigovor da je to promatranje s dijakronijskoga gledišta može se reći da to ne mora biti jer lingvističko vrijeme nije isto što i astronomsko vrijeme,⁸ a drugo, koliko tu i jest posrijedi dijakro-

⁵ Isto, str. 18.

⁶ Tvoření slov v češtině, 1, Prag, 1964., str. 90.

⁷ O. c., str. 91.

⁸ Usp. značajan Katičićev nagovještaj: »Kad do toga dode, takav događaj nazivamo promjenom u jeziku, skup takvih promjena i njihov redosljed jezičnim razvojem, a nizanje je i odvijanje takvih događaja jezično vrijeme ili vrijeme jezičnog razvoja.« *Jezik*, XII, str. 37, a posebno članak *Jezično vrijeme*, *Kolo*, 10/1970, str. 1109—1118. i u njemu ovaj odlomak: »Druga je, sasvim teoretska, teškoća to da očito nije svaki tijek astronomskoga vremena, onoga vremena koje pokazuju kalendari i satovi, relevantan i za jezične promjene. Ima isječaka toga vremena, vremenskih podataka, koji su veći od ništice, ali za

nijsko promatranje, to nije miješanje sinkronije i dijakronije, nego svjesno uzimanje u pomoć dijakronije kad nam ona pomaže da neke probleme riješimo na vrlo jednostavan način.

Kad se pri proučavanju tvorbe uzmu u obzir samo ta četiri dosad zanemarena gledišta, razlikovanje sinkronije i dijakronije, jezičnih slojeva (književnoga i ostalih), mjesto pojedinoga tipa u tvorbenom sustavu i njegova plodnost, tada je prikaz tvorbe mnogo potpuniji i određeniji, a tvorbeni slika mnogo jasnija, a prema tome i određivanje generativnih, proizvodnih pravila mnogo preciznije.

Razmatrajući s tih gledišta sufikse kojima se u hrvatskom književnom jeziku tvore umanjnice, uočiti ćemo da će na taj način deminutivni imenički sustav biti mnogo jasniji negoli je bio dosad, iako su umanjnice područje gdje je sustav teže odrediti, ne samo zato što su neki tipovi slabo plodni, nego i zato što je posrijedi kategorija u kojoj su izvedenice većinom afektivno obilježene, a kad je afektivnost posrijedi, tada je sustavnost jednim dijelom potisnuta.

Prema gramatikama umanjnice se u hrvatskom književnom jeziku tvore ovim sufiksima:

- (a)c*: *bratac, krušac, staračac ...*
- (a)k*: *andelak, glasak, listak ...*
- ance*: *mjestance, psetance, društvance ...*
- ašce*: *mjestašce, psetašce, gnjezdašce ...*
- ca*: *kćerca, stoarca, riječca ...*
- ce*: *jezerce, pisamce, zvonce ...*
- če*: *pastirče, majmunče, prozorče ...*
- čica*: *cjevčica, grančica, stvarčica ...*
- čić*: *kamenčić, kljunčić, prozorčić ...*
- eč(a)k*: *grmečak, kamečak, plamečak ...*
- elj(a)k*: *brdeljak, grmeljak, puteljak ...*
- er(a)k*: *kućerak, čuperak,*
- ence*: *burence, djetence, pilence ...*
- ešce*: *djetešce, jarešce, telešce ...*

jezičnu mijenu nisu tijekom vremena. Takvo je na primjer vrijeme koje protječe od početka ostvarivanja kojega teksta do kraja njegovog ostvarivanja. Jezik kojega se postava u tom tekstu ostvarila za to se vrijeme sigurno nije promijenio. Jezično vrijeme, ono u kojem se odvijaju jezične mijene i koje se njima određuje, u tom se razmaku nije pomaklo, nije protjecalo. To astronomsko vrijeme s gledišta jezičnoga razvoja uopće i nije bilo vrijeme. Tijekom astronomskoga vremena može dakle i ne biti tijekom jezičnoga vremena. Odatle slijedi da jezično i astronomsko vrijeme, vrijeme jezičnih promjena i vrijeme sata i kalendara, nisu isto. Jer što je nešto ne može ujedno da bude ništa ako ne promijeni svoju istovjetnost.

- ica: crk^ovica, djevojčica, livadica ...
 -ič(a)k: kamičak, krajičak, plamičak ...
 -ić: dačić, golubić, gradić ...
 -ulj(a)k: brežuljak, crvuljak, čovječuljak ...

Preoblikom određena semantička tvorbeno shema može za sve te sufikse biti ista

<i>bratac</i>	→	<i>mali brat</i>
<i>andelak</i>	→	<i>mali anđeo</i>
<i>kamenčić</i>	→	<i>mali kamen</i>
<i>mjestance</i>	→	<i>malo mjesto</i>
<i>mjestašce</i>	→	<i>malo mjesto</i>
<i>stvarca</i>	→	<i>mala stvar</i>
<i>cjevčica</i>	→	<i>mala cijev</i>

I tako za sve ostale, što možemo uopćiti:

i + ac (-ak, -ance ...) → mali i⁹

Toliki broj sufiksa u istom tvorbenom polju mogao bi površnoga promatrača navesti na pomisao da imamo 18 sinonimnih tipova. Međutim zbog jezične prirode to nije vjerojatno, vjerojatnije je da se ti sufiksi razlikuju po raspodjeli ili po stupnju plodnosti.

Promatranje raspodjele pokazuje da se ti sufiksi raspodjeljuju prema rodu osnovne imenice (što je već djelomično naznačeno i u dosadašnjim gramatikama):

— sufiksi *-ić, -če, -eljak, -erak, -uljak* dolaze na osnove različitih rodova;

— sufiksi *-ac, -ak, -čić, -ečak, -ičak* dolaze na osnove imenica m. r.:

— sufiksi koji završavaju na *-ca*, a to su *-ca, -ica, -čica*, dolaze na osnove imenice ž. r.;

— sufiksi koji završavaju na *-ce*, a to su *-ce, -ance, -ašce, -ence, -ešce*, dolaze na osnove imenica sr. r.

Time smo bliže sustavu, ali on još nije potpun jer s jedne strane neki sufiksi dolaze na osnove različitih rodova, a s druge strane na imenice istoga roda dolaze različiti sufiksi. Ako pobliže razmotrimo pojedine skupine, vidjet ćemo da one tvore potpuniji sustav negoli se na prvi pogled čini, pogotovu kad uzmemo u obzir plodnost i sve posljedice koje iz nje proizlaze.

⁹ *i* = imenica u osnovi izvedenice, osnovna imenica, leksički morfem.

Promatranje plodnosti daje ove podatke:

sufiks	broj izved.	prije 1860.	poslije 1860.	bez podataka	napomena
-ac	21	17	3	1	srednje plodan ¹⁰
-ak	31	25	5	1	
-ance	21	9	12		
-ašće	29	17	12		
-ca	15	15	—		
-će	79	65	11	3	
-če	222				
-čica	10	10	—		
-čić	214	84	150		
-ečak	8	5	2	1	
-eljak	4	2	2		
-ence	25	15	10		
-erak	2	2	—		
-ešće	27	22	5		
-ica	1166				
-ičak	15	9	4		
-ić	584	376	208		
-uljak	15	7	8		

Podaci pokazuju da su sufiksi *-ica*, *-ić* i *-čić* vrlo plodni; *-če* je srednje plodan, a ostali su slabo plodni ili neplodni. Sufiks *-erak* možemo odmah zanemariti jer ima samo dvije izvedenice od osnova različita roda, *kućerak* i *čuperak*, a druga i nije prava umanjenica. Ipak je zanimljivo spomenuti da *kućerak* ima usporednu izvedenicu sa sufiksom *-ica*, *kućica*, i da je razlika u značenju: *kućica* ‚mala kuća‘, *kućerak* ‚mala siromašna kuća‘.

Sufiks *-če* dolazi na osnove imenica m. i ž. roda, *momče* : *momak*, *djevojče* : *djevojka*, ali normalno znači neutralizaciju spola: *unuče* : *unuk* i *unuka*, *Ciganče* : *Ciganin* i *Ciganka*, *pastorče* : *pastorak* i *pastorka*, i osnovno značenje nije »mali i«, nego »mlado biće koje je i«. Prema tome osnovnim se značenjem razlikuju od ostalih sufikasa. Ali to vrijedi samo kad osnova označuje živa bića; kad označuje stvari, imamo prave umanjenice:

sanduče → mali sanduk ‘
prozorče → mali prozor
šeširče → mali šešir ...

No te tvorbe nema u hrvatskom književnom jeziku, ona je obilježje srpskoga književnog jezika. To je jedna od tvorbenih razlika između tih

¹⁰ Podaci na temelju građe sustavno sakupljene za proučavanje tvorbe imenica, a sufiksi *-če* i *-ica* zasad bez preciznih podataka; napomena uz njih dana je na osnovi općega poznavanja jezika.

dvaju jezika. U hrvatskom književnom jeziku ne samo da se takve umanjjenice ne tvore, nego se i veoma rijetko upotrebljavaju, a i tada se upotrebljavaju s izrazitom stilskom obilježenošću sredine iz koje potječu.¹¹ (Kakvo mjesto imaju izvedenice sa sufiksom *-če* od imenica za neživo u srpskom književnom jeziku nije još proučeno.)

Izvedenica sa *-eljak* ima samo četiri: *brdeljak*, *puteljak*, *grmeljak*, *kuteljak*, običnije su samo prve dvije i zbog veoma slabe plodnosti ne može se govoriti o sustavnoj tvorbi.

Izvedenica sa *-uljak* ima nešto više, 15, izvedene od osnova svih triju rodova: *brežuljak*, *crpuljak*, *čorbuljak*, *čov(ječ)uljak*, *momčuljak*, *smotuljak* . . ., s osnovnim deminutivnim značenjem za koje je karakterističan glasovni kompleks *-ulj-* i s različitim osjećajnim značenjem.

Sufiks *-ić* vrlo je plodan i dolazi na različite osnove, ali je za naš problem važno upozoriti da su deminutivne tvorbe normalne samo od im. m. r., a od ostalih rodova značajnije su samo od imenica ž. r. koje označuju životinje i biljke. To već može upućivati na sustav. Ali je važnije što te dvije kategorije nisu plodne, poslije 1860. praktički nema novih tvorbi, te se može reći da *-ić* kao deminutivni sufiks dolazi samo na osnove imenica m. roda.

Tako bi se deminutivi od imenica m. r. tvorili sa šest sufiksa: *-ac*, *-ak*, *-ić*, *-čić*, *-ečak*, *-ičak*. Razlika među njima je u plodnosti i raspodjeli.

Sufiksi *-ac* i *-ak* imaju više drugih značenja, a kao deminutivni sufiksi praktički nisu više plodni. Podaci u tabeli tiču se deminutiva koji se mogu smatrati suvremenim riječima. Kad bismo u obzir uzeli sve deminutivne izvedenice s tim sufiksima, tvrdnja bi o njihovoj neplodnosti bila još očitija, jer je nekad takvih izvedenica bilo više, a danas se mjesto njih upotrebljavaju izvedenice sa sufiksima *-ić* i *-čić*. I od onih koje se smatraju suvremene riječi često su običnije izvedenice sa sufiksima *-ić* i *-čić*, pogotovu od izvedenica sa *-ac*. Umanjjenice sa *-ak* nešto su običnije, ali one imaju jaču osjećajnu vrijednost nego umanjjenice od istih osnova sa sufiksima *-ić* i *-čić*, npr. *listak-listić*, *prstenak-prstenčić*, *cvijetak-cvijetić*, *dijelak-djelić*, *korijenak-korjenčić* . . .

Tabela pokazuje da su i sufiksi *-ečak*, *-ičak* praktički neplodni. Običnijih ima samo nekoliko, i to gotovo od istih osnova: *grmečak*, *grumečak*, *kamečak*, *plamečak* . . ., *grmičak*, *kamičak*, *krajičak*, *kremičak*, *plamičak* . . . Zbog slabe plodnosti raspodjela se može samo naslućivati. U Karadžićevu Srpskom rječniku izvedenice sa *-ečak* većinom imaju oznaku »u Srijemu«, a sa *-ičak* upućene su na izvedenice sa *-(č)ić* ili s razlikom

¹¹ Poblize o tome u članku Tvorba imenica na *-če*, Književnost i jezik, 2/1970, Beograd, str. 202–207.

među njima: *-ičak* — hip., *-(č)ić* — dem. U hrvatskom se književnom jeziku upotrebljavaju izvedenice sa *-ečak* i *-ičak* ili s pojačanom deminutivnošću ili s izrazitom osjećajnom obilježenošću.

Možemo dakle sa sigurnošću zaključiti da se umanjene sa *-ac*, *-ak*, *-ečak*, *-ičak* u suvremenom književnom jeziku upotrebljavaju kao ostaci nekad plodnih tipova (*-ac*, *-ak*) ili zametka nerazvijenih (*-ečak*, *-ičak*).

Tvorba sufiksima *-ić* i *-čić* suvremen je tip deminutivne tvorbe od osnova im. m. r. Razlike u značenju među njima nema nikakve, nego je različitost u raspodjeli, uglavnom glasovno uvjetovanoj: *-ić* dobivaju osnove koje završavaju na dva ili više suglasnika, osnove na *dž*, *d*, *č*, *ć*, *c*, kraće osnove na *t*, *d*, *z*, *ž*, pretežno osnove na *k*: *čavlič*, *češljčić*, *čekičić*, *zečić*, *brodičić*, *zidičić*, *mužičić*...

— osnove s poluotvornim suglasnicima dobivaju pretežno *-čić*,

— osnove koje mogu dobiti *-ić* u novije vrijeme češće dobivaju *-čić*.¹²

Izvedenice sa sufiksima koji završavaju na *-ca* tvore se od imenica ž. roda, i to sufiksom *-ca* od imenica i-deklinacije (*stvar*, *stvari*): *kćerca*, *krvca*, *noćca*, *riječca*, *stvarca*, *žecca*; sufiksom *-ica* od imenica a-deklinacije (*žena*, *žene*): *crkvetica*, *djevojčica*, *glavica*, *kućica*, *livadica*, *ženica*..., a sufiksom *-čica* od jedne i druge: *cjevčica*, *koščica*, *stvarčica*, *grančica*, *klupčica*... Sufiks bi *-čica* narušavao sustav, ali pogled na tabelu pokazuje da su i *-čica* i *-ca* neplodni sufiksi, *-čica* jer ima isto značenje kao *-ica*, a *-ca* jer je broj imenica i-deklinacije ograničen, nove se tvore samo sufiksom *-ost*, a od njih se umanjene ne tvore. No unatoč tome, iako bi i to za sustav bilo dovoljno, postoji još neka razlika: izvedenice sa *-ca* imaju pretežno hipokoristično značenje, a sa *-ica* i *-čica* deminutivno (koje hipokoristično dobivaju u kontekstu). Osim toga sufiks *-čica* ima i glasovno opravdanje jer svojom posebnošću (kao izrazitiji) dolazi kao dopunski sufiks uz ostala dva.

Sufiksima koji se završavaju na *-ce* izvode se deminutivi od imenica sr. r., a raspodjela je različita prema deklinacijskim tipovima: sufiksima *-ce*, *-ance*, *-ašce* izvode se deminutivi od im. sr. r. jednakosložne deklinacije (*selo*, *sela*), a sufiksima *-ence*, *-ešce* nejednakosložne (*pile*, *pileta*).

Izvedenicama sa sufiksom *-ce* osnovno je značenje deminutivno (osjećajno značenje dobivaju kao dodatno), a izvedenice sa *-ance*, *-ašce* imaju izrazito osjećajno značenje, npr. *seoce*, *selce* : *selašce*, *prelce* : *prelašce*, *zrnce* : *zrnašce*, *zvonce* : *zvonašce*...

Razlika između *-ance* i *-ašce* nazire se u glasovnim razlozima (*dvorištanice* nema npr. izvedenice sa *-ašce*) i čestotnim (*-ašce* je nešto češći,

¹² Potanje o raspodjeli tih dvaju sufiksa v. u članku Tvorba imenica na *-ić*, Jezik, XVII, str. 116—118.

30 : 20, i izvedenice nešto običnije), ali se zbog slabe plodnosti ta razlika nije ostvarila kao sustav.

Slaba plodnost ne dopušta nikakav zaključak ni o eventualnoj vremenskoj ili teritorijalnoj raspodjeli sufikasa *-ence*, *-ešce*, a glasovna se tek nazire: osnove sa *č* nemaju *-ešce* (*bravčence*, *djevojčence*, *kučence*, *momčence*), a osnove na *n* nemaju *-ence* (*junešce*, *štenešce*, *tanešce*).

Kad se uzme u obzir plodnost tvorbe, može se reći da je deminutivni sustav u hrvatskom književnom jeziku ovakav:

rod	tip	sufiks	napomena
m.		-ić -čić	uz glasovnu i vremensku raspodjelu
ž.	a-dekl.	-ica	
	i-dekl.	-ca	iscrpena kategorija
sr.	jednako- složne	-ce	osjećajno neutralne
		-ašce -ance	osjećajno obilježene osjećajno obilježene
	nejednako- složne	-ešce	osjećajno obilježene
		-ence	osjećajno obilježene

Pregled pokazuje da jedino sufiksi *-ašce* : *-ance* i *-ešce* : *-ence* nemaju jasne raspodjele, ali to su slabo plodni sufiksi. Vrlo plodan tip može doći i na područje slabo plodnoga ili neplodnoga tipa i prema tome mogu postojati, i postoje, izvedenice obaju tipova od iste osnove, ali je značajno da se običnije razlikuju značenjem, u prvom redu osjećajnim (*kućerak-kućica*, *listak-listić*, *kamečak-kamenčić*, *seoce*, *selce-selašce*...). Izvedenice plodnoga tipa osjećajno su neobilježene, ali osjećajno značenje dobivaju kao dodatno.

POVZETEK

Pri preučavanju hrvaškoga knjižnoga jezika je bilo doslej najmanj uspeha v besedotvorju, in sicer zaradi mladogramatičnega obravnavanja te problematike. Sodobno jezikoslovje v besedotvorju zahteva jasno razlikovanje sinhronije od diahronije, jezikovnih zvrsti (zborna, narečna, pogovorna...), plodnosti posameznega načina tvorbe in njegovega mesta v tvorbenem sestavu.

Že ko se pri preučavanju besedotvorja upoštevajo samo ta štiri doslej zanemarjena merila, je prikaz besedotvorja veliko popolnejši in določnejši, tvorbeni sestav veliko jasnejši, s tem pa tudi generativna pravila veliko določnejša.

Obravnavanje priponske izpeljave samostalniških manjšalnic v hrvaškem

knjižnem jeziku s teh stališč kaže, da je sestav veliko določnejši, kot se je prikazoval doslej. Čeprav je manjšalnih sinonimov malo, bi vendarle 18 manjšalnih pripon, ki jih navajajo slovnice, tvorilo preveč sinonimnih tvorbenih načinov, če se pri tem ne bi upoštevali razvrstitev in plodnost. Ko preučimo vsa razmerja, opazimo, da je različna razvrstitev v glavnem odvisna od spola podstavnega samostalnika in od njegovega sklanjatvenega tipa. Če je v katerem tipu več sinonimnih načinov, je navadno različna plodnost posameznih načinov, tako da v enem tipu prevladuje samo en tvorbeni način.

Po plodnosti se manjšalnice hrvatskega knjižnega jezika sedaj delajo tako: iz samostalnikov m. spola s priponskimi obrazili *-ić* in *čić*, in sicer na podlagi glasovno in časovno utemeljene razvrstitve teh dveh priponskih obrazil; iz samostalnikov ž. spola s priponskim obrazilom *-ica*; iz samostalnikov sr. spola enakozložne sklanjatve (*selo sela*) s priponskim obrazilom *-ce* (čustveno nevtralne manjšalnice) in s priponskim obrazilom *-ašce*, *-ance* (čustveno zaznamovane), iz samostalnikov neenakozložne sklanjatve (*tele teleta*) pa s priponskima obraziloma *-ešce*, *-ence* (v glavnem čustveno zaznamovane). — Torej samo *-ašce* : *-ance* in *-ešce* : *-ence* nimajo jasne razvrstitve, vsa štiri priponska obrazila pa so slabo plodna.

NEKA J PRIPOMB K LANGOBARDSKIM SPOMINOM PRI SLOVENCIH

Avtor obravnava 16 slovenskih besed, za katere se domneva langobardski izvor; po njegovem mnenju moremo tak izvor sprejeti le za besede *barufa*, *brajda*, *caf*, *garbast* in *gastald* (*kastald*).

Sixteen Slovene words, supposed to be of Langobardic origin, are discussed by the author; in his opinion only for five of them, i.e. *barufa*, *brajda*, *caf*, *garbast* and *gastald*, this origin can be accepted.

O germanskem plemenu Langobardov, njihovi prvotni domovini, njihovem preseljevanju ter o njihovi naselitvi leta 568 v severni Italiji, med drugim tudi v severnovzhodnem delu italijanske nižine, tako imenovani furlanski vojvodini (s političnim središčem *Forum Iulii*, preimenovanem v langobardski dobi v *Civitas Austriae*, furlansko *Cividal(e)*, *Cividad*, slovensko *Čedad*), ter o njihovih spominih pri Slovencih je napisal daljšo razpravo J. Kelemina¹; v njej obravnava najprej nekatera imena s slovenskega ozemlja, omenjena v Ravenatovem delu *Cosmographia* (iz okoli leta 754), za tolminski predel pa zlasti imena, zabeležena v starih nemških zapisih; dalje govori avtor o kulturnih vplivih Langobardov na Slovence, npr. o arianstvu, državni veri langobardske države, o langobardskem pravu in njegovi terminologiji — Langobardi so v Italiji namesto rimskega prava uvedli germanski fevdalni red —, ki smo jo posredno prek Italijanov in Furlanov nekaj prevzeli tudi Slovenci in primorski Hrvati, ter seveda tudi o langobardskih izposojenkah apelativih v slovensščini; tudi le-te smo, kot je ugotovil že Kelemina, Slovenci dobili ne neposredno od Langobardov, temveč od Romanov (Italijanov in Furlanov), dedičev langobardske kulturne in jezikovne zapuščine.

Kelemina omenja, o. c., 190, da je bilo v italijanščino (in furlanščino) sprejetih nekaj nad 100 langobardskih besed; dejansko pa je treba računati s precej večjim številom, Gamillscheg,² temeljit poznavalec lan-

¹ J. Kelemina, *Langobardski spomini pri Slovencih*, Slavistična revija, IV (1951), 177—196. — O langobardskih besedah v slovensščini in srbohrvaščini piše tudi P. Skok, *Zum Balkanlatein IV*, Zeitschrift für romanische Philologie, LIV, (1934), 112 sl.

² E. Gamillscheg, *Romania Germanica*, II, str. 57 sl., Berlin 1933 (= RG).

gobardskega jezika, jih ceni na nad 250. Kot že rečeno, so iz italijanščine ali furlanščine nekatere prišle tudi k nam, predvsem k zahodnim Slovincem; Kelemina navaja 19 langobardskih apelativov, vendar so nekateri od njih v rabi le pri Hrvatih ali Srbih.

Gre — po Kelemini — za naslednje izposojenke: *barufa*, *brajda*, *caf*, *cena*, *čuf*, *fant*, *fara*, *gaj*, *garbast*, *gruča*, *kastald*, *memla* (srb.), *zmorfjat* (hrv.), *rabačati* (hrv.), *škura*, *škomrda*, *štrlinkati*, *vada* in *vodér*.

Langobardski izvor nekaterih teh besed pa se nam zdi sporen in ne bo odveč, če jim posvetimo nekoliko pozornosti.

Nesporno je langobardskega izvora zahodnim slovenskim narečjem znana beseda *barufa* »*prepir, zdraha, pretep*«³ iz lang. *bi-hroffjan*, sorodno stvn. *biroufan*, srvn. *berüfen* »zmerjati, psovati itd.«; beseda je znana kot *barufa* ne samo v severni Italiji, temveč jo kot *baruffa* najdemo prav do južne Italije, na Siciliji in na Sardiniji, RG II, 152, REW,³ 1116;⁴ iz beneško-tržaške oblike *barufa*, Boerio 66,⁵ ali starofurlanske *barufa*, novofurl. *barufe*, N. Pir., 41,⁶ je prišla tudi med Slovence⁷ ter Hrvate v Istri in Dalmaciji, hrv. *barufa*, Skok, o. c., 54, 496, in Id., Etimološki rječnik srpskohrvatskog jezika, Zagreb, 1971, 114.

Tudi slov. *brajda* »po zemljišču razpredene vinske trte« (Pleteršnik I 49), »po ogrodju iz letev napeljana vinska trta« (SSK J I, 108, SP, 145), Šturm, o. c., VII 57, ter čakavsko *brajda*, Skok, o. c., 469, Et. rj., 147, prihajata iz severnoitalijanske oblike *braidā*, furl. *braide*, N. Pir. 71, s pomenom »campo, podere«, t. j. polje, posestvo, — v Kontovelju ima slov. *brajda* pomen »vsako leto obdelano zemljišče«, a v Žavljah *braila* pomen »vrsta ravninskih polj, njive«⁸ —, iz lang. *braidā*, REW³, 1266, RG II, 135; prvotni pomen langobardske besede »širina (prim. nem. *breit!*), ravno polje, ravnina« je ohranjen v številnih krajevnih imenih v severni Italiji (tudi kot apelativ v lomb. *brēda*, *brera*), tako npr. *Braidā* pri Vidmu (Udine), *Braidā* pri Trstu, a pri nas *Brajda* pri Rovinju, *Brajdica* pri Rijeki (Skok, Et. rj., 197). Po Bertoniiju, Italia Dialectale, 1926, 95, pa je

³ M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1894, ter *Slovenski pravoпис*, Ljubljana 1962 (SP) besede *barufa* ne navajata, pač pa jo imata Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936, str. 7: *barufa*, *barufar* = pretepač, izzivač, ter novi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), Ljubljana 1970, I 105.

⁴ REW³ = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. izdaja, Heidelberg 1935.

⁵ G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, 3. izdaja, Venezia 1867.

⁶ Il Nuovo Pirona, *Vocabolario friulano*, Udine 1935.

⁷ Gl. tudi Šturm, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (ČJKZ), VII 37.

⁸ Gl. M. Doria, *Alla ricerca di tracce di friulanità nella toponomastica del Carso triestino*, Studi linguistici friulani, p. 257, Udine 1969.

v srednjeveški latinščini — Du Cange navaja *braida*, *bradia*, *bragida*, *barja*, v pomenu »campus vel ager suburbanus« — beseda začela označevati tudi ograjen vinograd ali sadovnjak.

Slov. *caf* »sodnijski sluga, birič«, Pleteršnik I, 75 — SP in SSKJ besede *caf* nimata — ter hrv. *caf* »pandur, žbir«, Skok, Et. rj., 249, je prišel k nam iz furl. *caf*, beneško *zafo*, it. *zaffo* »čep«, a tudi »birič«; beseda temelji na lang. *zapfo* »Zapfen, Spund«, t. j. čep, voha, RG II, 173, REW³, 8565, ter se v obeh pomenih še danes rabi na Korziki, medtem ko v severni Italiji ter tudi v furl. *zaf* »birro«, t. j. birič, N. Pir., 1500, le v drugem, metaforičnem pomenu, nastalem zelo verjetno v govoricu zlikovcev in v katerem jo srečamo tudi pri nas; za Cres navaja Skok, o. c. 144, tudi pomen »močan, prebrisan človek«. Prati, 1058⁹ ter DEI V, 4104¹⁰ pa — zdi se nam, da z manjšo verjetnostjo — izvajata *zaffo* »birič« iz glagola *zaffare* »pigliar uno colla violenza«, tj. koga s silo prijeti, beneškega izvora (zabeležen v 13. stoletju), ki pa naj bi bil onomatopejska beseda; bolj verjetno je, da je glagol *zaffare* izpeljan iz *zaffo* < lang. *zapfo*.

Malo verjetno pa je, da bi beseda *cena* v tolminskem izrazu *dobre cene* pomenila *Rasse*, tj. pleme, kot navaja Štrekelj¹¹ in kar po njem povzema Kelemina, o. c., 190; beseda *cena* bi po Štrekljevem mnenju v tem primeru bila povezana z italijansko besedo *zinna* »Brust, Biest«, tj. prsi, kar pa bi po Kelemini baziralo na lang. *zinna*, REW³ 9611.

Lang. *zinna*, RG II, 174, s prvotnim pomenom nem. *Zinne* »zobčasti nadzidek«, it. *merlo di muraglia* — ta pomen je še razviden v današnji besedi *zina* »cornicione del tetto, tj. okrajek pri strehi, v Genovi, in *zenne* »sporgenza«, tj. štrlina, v Neaplju — je res, a to zaradi kontaminacije z it. *zizza* (ben., furl. *cizza*), *sesek* < lang. *zizza*, nem. *Zitze*, Brustwarze, tj. sesek, prsna bradavica, dobila tudi pomen prsi, sesek, gl. RG II, 174.

Toda v našem tolminskem primeru imamo mnogo verjetneje opravka s splošno slovansko besedo *cena*, nem. *Preis*, *Wert*, gl. Berneker 124; Skok, Et. rj., 265, za hrvaščino ne pozna pomena *pleme*, kar bi eventualno lahko pričakovali, če bi vsaj v zahodni Sloveniji beseda *cena* imela tudi pomen, ki ji ga pripisujeta Štrekelj in Kelemina v navedenem tolminskem izrazu; le-ta je kvečjemu posnetek italijanske besedne zveze a *buon prezzo*, furl. a *bon presi* »dobre cene, poceni, ceneni«; tudi Pleteršnik I, 78, pozna za *ceno* le pomen *Preis*, *Wert*, navaja pa tudi izraz (*v*) *dobro ceno* kupiti, nem. »wohlfeil kaufen«, tj. poceni kupiti, pri Dalmatinu. Pomena *cena* = *pleme* tudi ne poznata ne SP ne SSKJ.

⁹ A. Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Torino 1951.

¹⁰ DEI = C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze 1950.

¹¹ Gl. *Letopis Matice Slovenske*, 1892, str. 8: *cena*, *e*, *s. f.*, *pleme*, *Rače*: *dobre cene von guter Rače* (Tolminsko).

Slov. *čuf*, notr. *čəf*, čop, Pleteršnik I 116 (ki po Erjavcu navaja tudi *čufa* = ime ovce, ki ima na glavi čop dlake), Šturm, o. c., VII 37, Kelemina, o. c., 190 (ki obenem omenja tudi vzdevek *čufar* za Postojnčane, a Glonar, 37, za Cerkničane: *čufar* = mož, ki nosi lase spletene v kito, čop, kot je bila nekdanj, do francoske revolucije, splošna navada, a so se te mode Cerkničani, Postojnčani nadalje držali), je prišel k nam najverjetneje od Furlanov, furl. *ciùf*, *zuf*, N. Pir., 1323, v beneškem dialektu *zufo* (z nezvenečim z), Boerio, 824, ital. *ciuffo* (prim. še romunsko *ciuf*, alb. *çufkë*), vse s pomenom »ciocca di capelli sulla fronte o nella nuca, tj. čop las na čelu ali na tilniku«. Izvor besede pa bo manj verjetno treba iskati v nekem lang. *zupfo*, kot misli Kelemina, opirajoč se na REW³, 9652a, kajti Gamillscheg take oblike ne pozna; Schuchardt, Zrph. 31,1, se ogreva za onomatopejski izvor ter se mu — nekoliko oklevajoče — pridružujeta tudi DEI II, 969, ter Prati, 288 (»voce espressiva«, ekspresivna beseda). Ni izključeno, da gre prej za nemško izposojenko (kar je domneval že Muratori za it. *ciuffo*) < srvn., nvn. *Zopf*, čop las, saj je znano, da je precej besed prišlo npr. v furlanščino iz stare, srednje in nove visoke nemščine, kot npr. *brut* < stvn. *brute*, snaha, *crot* < srvn. *Krôt*, krastača, *licôf* < stvn. *litkouf*, likof, *bearz*, stfurl. *bajarz* (14. stoletje) < stvn. *bigards* — če ni, kot misli J. Hubschmid, gotška beseda —, vrt, dvorišče, iz katere zelo verjetno prihaja slov. *borjač* »zaprto kraško dvorišče«, itd., gl. tudi G. Marchetti, *Lineamenti di grammatica friulana*, 2. izdaja, Udine 1967, 39 sl. Mogoče pa predstavlja *čuf*, poznan našim zahodnim narečjem, našo besedo *cof* < nem. *Zopf*, malo preoblikovano (v *čuf*) pod vplivom furlanske besede *ciuf*. Za srb. *čuba*, ptičji čop, ki ga Kelemina, l. c., tudi izvaja iz it. *ciuffo* (po Bernekerju 161), pa je Skok, Et. rj. I, 361, mnenja, da je treba izhajati iz ie. korena (s)qēub/-p, iz katerega prihaja tudi nem. *Schopf*, čop; po Skokovem mnenju je treba tako razlagati tudi slov. *čuba*, *čoba* = *šoba*, kar Štrekelj izvaja iz nemščine.

Za našo besedo *fant* pravi Kelemina, l. c., da prihaja iz it. *fante*, s pomenom »vojak pešak«, ta pa iz lang. *fanp(i)o*; tega mnenja sta tudi Gamillscheg II, 139, in REW³, 3185a, medtem ko DEI II, 1595, misli tudi na gotski *fanthja*, »soldato a piedi«, tj. vojak pešak. Ta it. *fante*, ki ga prvič beležijo v 14. stoletju, je prešel tudi v francoščino, kjer je v 16. stoletju dobil obliko *fantassin*, *fantachin* < it. *fantaccio*.

Toda slov. *fant* — kot tudi hrv.-kajk. *fànat*, 18. stoletje — nima takega pomena (Pleteršnik in tudi drugi ga ne poznajo), je pa takega mnenja tudi Perušek, Archiv f. sl. Philol., 34, 54, ki istoveti znani slovenski izraz *fant od fare* = vojak (ariman) of fare (tj. od rodu, gl. spodaj

pri *fara!*) in kar po njem posnema tudi Kelemina, temveč ima pomen »deček, mladenič, moški v dobi med dečkom in (oženjenim) možem, samec«, kot ga poleg zgornjega pomena »vojak pešak« (v rabi predvsem v 14. do 16. stol. ter nato zopet šele v času obeh zadnjih svetovnih vojn) pozna tudi italijanščina, namreč »bambino, fanciullo«, tj. otrok, deček, kar srečamo že v 13. stoletju. Zelo verjetno smo Slovenci besedo *fant* dobili iz furlanščine: *fant*, N. Pir., 295, »famiglio, messo, cursore, usciere municipale«, tj. služabnik (sodnijski, občinski), sluga, sel (iste pomene ima tudi ben. *fant*). Tako rekoč vsi romanisti, tudi REW³, 4393, pa za *fant(e)* v tem pomenu najdejo izvor v lat. *i(n)fans*, *-antis*, tj. otrok, ki še ne govori (*fari*), z izgubo prefiksa v italijanščini, ki pa je npr. ostal v francoskem *enfant* (11. stoletje), a tudi v starih furlanskih tekstih čitamo *infant* za *fant*; pomen »garzone, servo«, tj. fant, služabnik, hlapec, se je razvil iz pomena »bambino, fanciullo« ter ga prvič beležimo za 14. stoletje (npr. pri Boccacciu), ko se pojavi tudi *fante* s pomenom »soldato a piedi«, vojak pešak, ter zato nekateri besedo *fante* tudi v tem pomenu izvajajo iz lat. *infante(m)*, Prati 413; isto dopušča tudi DEI (*fante* = servo > soldato a piedi), a tudi Gamillscheg sam domneva, da je lang. *fanp(j)o* vsaj v končnici podlegel vplivu lat. *infante(m)*.

Na podlagi zgoraj omenjenega bi bili mnenja, da bi se za izvor slovenske besede *fant* tehtnica prej nagnila v korist lat. *infante(m)* kot pa lang. *fanp(j)o*.

Medtem ko v svoji razpravi Slovenske pravne starine¹² Kelemina trdi, da je naša beseda *fara* »Amtsbezirk des Pfarrers«, župnija, nemškega izvora, tj. nemško *Pfarre*¹³ — kot to navajajo tudi Pleteršnik I, 198, Perušek, Archiv 34, 54, Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, s. 54, Berneker 279 ter Skok, Et. rj. I, 506 —, kaže, da si je pozneje premislil, saj v svoji razpravi Langobardski spomini pri Slovencih 189s izvaja našo *faro* iz lang. *fara* »rod« oziroma lomb. *fara* »zemljiško dobro«; do tega ga je verjetno pripeljalo Peruškovo razmišljanje in zaključek, l. c., da imamo v znani slovenski besedni zvezi »fant od fare« opravka ne z nemško besedo *Pfarre*, »župnija«, (tudi) »župna cerkev«, temveč z lang. besedo *fara*, rod, čemur se pridružuje tudi Bezljaj, l. c.¹⁴

¹² Gl. Glasnik Muzejskega društva, XIV, 58.

¹³ *Pfarre*, iz srvn. *pfarre*, stvn. *pfarra*, je skrajšana oblika cerkvene latinske besede *parrochia*, iz gršk. *paroikía*; Kluge, *Etymologisches Wörterbuch*, Berlin 1957, 54, misli, da je beseda prišla v nemščino iz Italije morda z langobardskim posredovanjem, in to zaradi izvedenega premika *p > pf* že pred letom 600.

¹⁴ Iz Keleminovega naštevanja slovenskih krajevnih imen *Fara* (o. c., 189), ki jih izvaja iz lang. *fara* »rod«, je razvidno, da ne misli na langobardski izvor slovenske besede *fara* samo v besedni zvezi »fant od fare«, kar edinole dopušča Bezljaj, l. c.

Lang. *fara* (sorodno s stvn. *farán*, nem. *fahren* »potovati«) je v svojem prvem pomenu »expeditio« dokumentirana za 6. stoletje (»*Alboenus... cum omni populo suo in fara Italiam occupavit*«); sčasoma so rodovi, ki so sestavljali migracijske skupine, privzeli naziv *fara*, kar beremo npr. v Edictum Rothari in v Historia Langobardorum Pavla Dijakona; ko so se pozneje preseljevanja umirila ter so se Langobardi stalno naselili na osvojenem ozemlju, je *fara* dobila pomen »sedes, naselbina, selišče«, često hkrati s celotnim teritorijem, ki je naselbini pripadal; na podlagi tega pomena so — kot bomo videli — nastali iz prvotnega apelativa *fara* številni toponimi *Far(r)a*; manjši semantičen premik je apelativ *fara* »sedes, naselbina« doživel z novim pomenom »zemljiško dobro, posest(vo)«, danes ohranjenim v enem primeru verjetno v Lombardiji, a v drugem v Furlaniji, kjer v Barcis *fara* pomeni »piccolo podere, villaggio, famiglia immigrata«, tj. majhno posestvo, vas, priseljena družina.

Z 9., če ne že z 8. stoletjem, se začno, kot že omenjeno, pojavljati prvi toponimi *Far(r)a*, včasih še z navedenim imenom rodu, npr. *Fara Filiorum Petri*, *Fara Filiorum Guarnerii*, itd.; primeri toponima *Far(r)a* so v Italiji zelo številni, in to ne samo v severni, temveč tudi v srednji in južni Italiji; tu so npr. dokumentirani precèj pred imigracijami Slovanov in Albancev z Balkanskega polotoka v Apulijo in v Abruzze (15. stoletje) in torej niso ta ljudstva prinesla s seboj besede *fara*, temveč so alb. *faṛē*, novogrški *fára*, romunski in bolgarski *fara* ali izposojenke iz Italije ali pa so jih balkanski narodi dobili neposredno od Langobardov v času njihovega bivanja v Panoniji.¹⁵

Tako bo tudi krajevno ime it. *Farra*, slov. *Fara* ob Soči, postojanka nekdanjega langobardskega limesa, dokumentirana že za leto 763 *casas in Farra* ter leta 963—967 *castrum quod vocatur Farra*, zanesljivo langobardskega izvora, čeprav ga smatra Štrekelj, Archiv XII, 474 sl., za izposojenko iz slovenščine.

Za ostale kraje na Slovenskem s tem imenom, ne samo za *Sele pri Fari* na Koroškem (pri Celovcu), za *Faro* pri Ravnah na Koroškem, *Farsko ves* (nem. *Pfarrdorf*) pri Pliberku, temveč tudi na bivšem Kranjskem, kjer jih ima Kelemina pravilno za ustanove oglejskega patriarha (med 10. in 15. stoletjem pa so oglejski patriarhi bili Nemci!) — *fara* bi po Kelemini tu pomenila »cerkveno posest« —, pa se nam nemško posredovanje, nemški izvor zdi mnogo verjetnejši; tako za kraje *Fara* pri

¹⁵ Gl. Fr. Sabati, *Riflessi linguistici della dominazione longobarda nell'Italia mediana e meridionale*, Atti e Memorie dell'Accademia Toscana di Scienze e Lettere La Colombaria, vol. 28, nuova serie 14, anno 1956—1964, Firenze 1964, 123 sl.

Postojni z župno cerkvijo že v srednjem veku, *Fara* pri Koprju s cerkvijo sv. Kancijana, *Fara* na Blokah s cerkvijo sv. Mihaela (v bližini imamo *Nemško vas* pri Novi vasi) ter nekoč znamenito božjo pot in prafaro »*Pri treh farah*« (= cerkvah) pri Metliki; te tri cerkve in samostan je v prvi polovici 12. stoletja sezidal nemški viteški red.

Vsekakor je toponim *Fara* vedno vezan na (farno) cerkev in zato bi eventualno dopustili možnost, da bi za *Faro* pri Kostelu, kjer — če je res, kar pravi Kelemina, l. c. — prvotno ni bilo cerkve (temveč je bila v Kostelu), lahko domnevali kot izvor langobardsko oziroma že furlansko besedo *fara* v pomenu »sedes, naselbina, posest(vo)«; to ime pa bi bili tja prinesli oglejski patriarhi (ki so imeli precejšnja posestva na spodnjem Kranjskem) oziroma furlanski priseljenci kolonisti v 13. stoletju (dejansko še danes tam žive družine s priimkom *Furlan*), o čemer pa, ker nisem zgodovinar, nisem podrobneje in dovolj poučen.

Prav tako se nam zdi malo verjetno, da bi v citiranem slovenskem izrazu »fant od fare« beseda *fara* imela langobardski pomen »rod« (torej bi po Perušku in Kelemini v tem izrazu bili kar dve langobardski besedi, gl. zgoraj pod *fant!*), temveč gre po našem mnenju za novejši, domači nastanek te besedne zveze, ki jo je Pleteršnik prevedel v nemščino z »ein tüchtiger, trefflicher Bursche«.

Slovenski besedi *gaj*, hrv. *gâj* »mala šuma«, Skok, Et. rj. I, 544, ki pa jo imajo tudi vsi ostali slovanski jeziki razen bolgarščine, bi po našem mnenju težko našli, kot misli Kelemina, izvor v lang. *gahagi*, RG II, 65, 140 sl., nem. *Gehege*, (vladarski) gozd, lat. *gahagium* v Edictum Rothari, *gahaio*, *gaio* »rezervatno, ograjeno zemljišče (gozd, pašnik)«.

Lang. *gahagi* najdemo predvsem v krajevnih imenih tja do Abruzzev in še južneje, in sicer v variantah *gaggio* (-zzo, -zo, -jo), *caggio* (-jo) in *cafaggio* (-jo), od katerih se je prva uveljavila predvsem v severni Italiji: *Gazzo*, *Gaggio*, *Gazzuolo*, itd. Kot apelativ pa lang. *gahagi* živi še danes, in sicer samo v trent. *gač* v pomenu gozd, REW³, 5656, sicil. *gayu*, živa meja, grmičje, medtem ko ima v beneščini (*gazo*, Boerio 96) in v furlanščini (*gasi*, *gâs*, N. Pir, 57) le še prenesen pomen »prešiv«, ki se je verjetno kot izraz ženskega ročnega dela iz Benetk razširil predvsem proti zahodu. Pomena »gozd, gaj« torej ne poznata ne beneščina ne furlanščina, od koder bi beseda bila lahko prišla k Slovencem in Hrvatom. Nič manj ni verjetna Keleminova domneva, da bi se lang. *gahagi* iz langobardskih pravnih virov razširila kot *gaj* k vsem Slovanom; po Macheku, Skok, l. c., naj bi izhajali iz korena *gâi*, možna pa je po Vasmerju tudi zveza z glagolom *gojiti*, *gajiti*, prim. tudi Pleteršnik I, 206: *gaj* = kos pašnika, ki ga »gajijo« (Štajersko), cfr. tudi č. *haj*, *hájiti*.

Zanesljiv pa je langobardski izvor slovenske narečne besede *gârbast*, Kelemina, o. c., 191 (Glonar, SP in SSKJ besede ne navajajo) »trpek«, a tudi »hrapav«, Štrekelj, Archiv XII, 457 < lang. *harwi*, -o REW³, 4064, RG II, 144, nem. *herb*, trpek. Za knjižno it. *garbo*, dokumentiran za 16. stoletje, govoriga DEI III, 1765, in Prati, 475, o neznanem izvoru, češ da lang. *harwi*, -o nudi fonetske težave za it. *garbo*; beseda živi še danes zlasti v severovzhodni Italiji (od koder je prodrla v knjižno italijanščino), kjer jo zasledimo kot *varbus*, *guarbus* že v 12. stoletju; danes lomb. *garp*, ben. *garbo*, Boerio, 500, predvsem v pomenu »hrapav«, manj »trpek«, furl. *garb*, *garp*, trpek, hrapav, N. Pir., 569. Iz furlanskega *garb* ali ben.-tržaškega *garbo* smo s pripono *-ast* dobili našo besedo, kot jo po Erjavcu beleži Pleteršnik I, 207: *garbast zid* (Rihemberk). Tudi Skok, Et. rj. I, 552, izvaja hrv. *garbać*, *grbać* (16. stol.) iz it. *garbo*, kiseo, < < lang. *harw*.

Za slov. *gruča*, »neurejena, strnjena skupina, (redko) gruda«, SSKJ I, 771, je treba s precejšnjo zanesljivostjo domnevati germanski izvor. Kelemina ga najde v lang. *gruzza*, -i, RG II, 144, REW³, 5897, »pšeno«, nem. *Grütze*, od koder naj bi bil prišel it. *gruzzo*, zabeležen v 14. stoletju s pomenom »mucchio di oggetti, di cose«, tj. kup predmetov, stvari, DEI III, 1878; na it. *gruzzo* pa bi temeljila naša *gruča*, kar bi zlasti semantično lepo ustrezalo. Ker Pleteršnik I, 258, navaja Notranjsko kot področje rabe naše besede — ter tudi opozarja na it. *gruzzo* —, bi tudi s te strani lahko sklepali na italijanski oziroma eventualno langobardski izvor. Moti le dejstvo, da ne v beneščini ne v furlanščini ne najdemo besede, ki bi glasovno ustrezala italijanskemu *gruzzo*, saj bi prav iz teh govorov beseda bila lahko prišla v slovenščino.

Že DEI, l. c., dopušča za it. *gruzzo* tudi možnost nemškega izvora, tj. iz stvn. *gruzzi*, srvn. *grûz*, »zrnje peska ali žita«, mod. nem. *Grütze*, »grobno mleto žitno zrnje, kaša«; *Grütze* pa je iste družine kot nem. *Griess*, »zrnata masa proda, peska, gruščica« stvn. *grioz* (< ie. koren *ghreu-* »zmleti, streti«), »pesek, prod, grobo mleto moka«, in kot švic. nem. *Grüsch*, nem. *Grus*, »grušec, prod, gramoz«, s čimer je, morda povezana tudi slovenska beseda *grič*, »drobno kamenje, peščeni plazi«, ki jo po Erjavcu beleži Pleteršnik I, 251, za Modrejo. Tudi slov. *griza*, »peščen plaz«, ki jo Pleteršnik II, 252, po Štreklju in Rutarju navaja za Kras in za Tolminsko, bo v sorodu z nem. *Griess*, in zato ne izključujemo možnosti, da smo tudi *gručo* dobili prej od Nemcev kot pa od Italijanov.

O langobardskem izvoru stare slovenske narečne besede *gastáld* (*ka-stáld*) — SP, 245 »župan«, SSKJ I, »upravitelj gastaldije, tj. upravne

enote zemljiške posesti v oglejskem patriarhatu«, rez. *častal, lt*, »poljski čuvaj«, Kelemina, o. c., 191, Šturm, ČJKZ VI, 54, hrv. *gèstod, gèstalad*, »predstojnik vaše skupnosti« (okolica Dubrovnika), *gàštalad*, »funkcionar cerkvene skupnosti« (Split), Skok, o. c., 494, ne more biti nobenega dvoma.

Lang. *gastaldo*, prvotno »upravnik kraljevih posestev, namestnik vojvode«, pozneje splošno »upravitelj, oskrbnik«, RG II, 142 sl., REW³, 4681, je pogosto zabeležen od 8. stoletja naprej v lat. *castaldus* > it. *castaldo* (npr. pri Boccacciu v pomenu »fattore«, oskrbnik), DEI I, 797, Prati, 244. K nam je beseda prišla iz furl. *gastàlt, giastàld, ciastàld*, N. Pir., 141 (in to še pred 14. stoletjem, kot kaže ohranjeni začetni *g* ali *k*). Kot *kaštalnik*, »paznik na cerkvenih vinogradih, cerkveni ključar«, se je verjetno beseda zanesla tudi v Belo krajino, kjer so oglejski patriarhi imeli svoja posestva in svoje »*kaštalde*«.

Slovenska narečna beseda *škura* (Pleteršnik, Glonar, SP je nimajo), ki jo po Štreklju navaja Kelemina, o. c., 191, »oknica«, hrv.-čak. v Istri *škurnici*, izvaja Kelemina po RG II, 158, iz lang. *skur*, sorodno s stvn. *skûr*, »pokrit prostor, krov, zavetje«; langobardska beseda bi bila ostala v it. *scuro*, »oknica«, DEI V, 3431, Prati, 708, ben., ben.-trž. *scuro*, Boerio, 658, Pinguenti, *Nuovo dizionario del dialetto triestino*, 291, furl. *skûr*, idem, N. Pir., 996, od koder je prišla v naša zahodna narečja. Vendar se za langobardski izvor izjavljata le Gamillscheg in Kelemina, medtem ko vsi ostali (Meyer-Lübke, Prati, Boerio, Palazzi, Olivieri, Tomaseo in dr.) vidijo izvor besede v lat. *obscurus* »temen«, — le DEI dopušča i prvo i drugo; zdi se nam pa, da starodalmatinski romanski *sc'or* (na Krku), oknica, ki bi ga težko smatrali za germanizem, prej govori za latinski kot za germanski izvor naše besede.

Staroslovensko besedo *skomorch* »praestigiator«, glumač, s katero spravlja Kelemina, o. c., 191, v zvezo tudi narečno besedo *škomrda* »konj, koza, ki ga, jo jezdijo o pustu« (Pletešnik II, 632), oziroma »žival, ki jo vodijo o pustu, za pravo ljudje preoblečeni v živali« (Kelemina, l. c.), izvaja Kelemina, sklicujoč se na obliko *scamera* v Ed. Rothari, 5, iz langobardske besede *scamaras* »ljudje, ki vrše sramoten posel«; ta beseda pa po Grimmu, *Deutsche Rechtsaltertümer*, 635, pomeni »rop, roparji, tat, tatvina« — Grimm citira iz nekega starega teksta enačbo *scamaros* = *latrones* —, pa tudi Du Cange (Graz, 1954), VI, 538, ima *scamares, scamaratores* »praedones«; Grimm omenja tudi langobardsko besedo *walapauz, walapaoz* (sic!) »oseba, ki si pred ropom ali tatvino popači obraz in preobleče, Ed. Rothari, 31. Semantičen premik iz tat, ropar > slepar > glumač (praestigiator) bi seveda bil mogoč, vendar pa je našo

besedo *skomorch* težko smatrati za langobardsko izposojenko: Keleminove langobardske besede ne poznata ne REW ne Gamillscheg, o njej tudi ni sledu npr. v italijanščini; morda je zanesljivejša stvn. oblika *scamarja* »glumci«, ki jo citira Kelemina (Kluge je nima), a Miklošič, *Etim. slovar*, 301, s. v. *skomorchu* navaja poleg stsl. *skomrah* »praestigiator« tudi p. *skomoroch* »Gaukler, Bärenführer«, tj. glumač, slepar, medvedar, r. *skómoroch*, idem, lit. *skamarakas* »Spielmann«, godec, muzikant, kar vse bolj govori za to, da gre za staro besedo, znano zlasti tudi v vzhodnih slovanskih jezikih, kamor bi bila težko mogla priti iz langobardščine ter se prav tu ohraniti.

Slovensko narečno besedo *škomrda*, s pomenom, ki ji ga dajeta Pleteršnik in Kelemina, bi morda lahko povezali z (narečnim) glagolom *škomrdati* »wackelnd gehen«, majaje se hoditi (»pijanec škomrda«), gl. Pleteršnik II, 632, ter *mrdati* »hin und her bewegen«, sem in tja premikati, z zadnjo oplatjo gibati (pri hoji), Pleteršnik I, 610.

S Keleminovim narečnim glagolom *štrlinkati* »herumflattern, unbesonnen handeln«, letati sem in tja, nepremišljeno ravnati, je najbrž mišljen glagol *štrlincati*, naveden samo pri Pleteršniku II, 648, ki mu poleg gornjih pomenov dodaja še pomene »herumschiessen (von der Maus), herumstreifen, vagabundieren« tj. švigati sem in tja (o miši), klatiti se, potepati se.

Glede izvora misli Kelemina na lang. *link*, lev(i), a kot posredovalno obliko navaja tosk. *stralinco*, krivonog, vendar bi se s tako razlago težko strinjali. Obe besedi je Kelemina dobil v REW³, 5068, ki pa na prvem mestu za *link* navaja tudi možnost, da gre za frankovsko besedo, kar bo bolj verjetno, kot to dokazujeta starofrancoski besedi *belinc*, *bellin*, poseven, za kateri ne moremo misliti na langobardski izvor. Tudi Gamillscheg, ki besede *link* v svojem obširnem seznamu langobardskih besed nima, jo smatra za frankovsko, Gamillscheg, *o. c.*, I, 227. Iz franc. *bilenc* so nastale italijanske oblike *bilenco*, *sbilenco* in *stralinco* (poleg *stralanco*, -anchi; *stra-* < lat. *extra*), kriv, krivonog, ben. *balengo*, bedast; vsekakor bi težko besedo *stralinco*, ki je v mod. italijanščini v rabi samo še v Pistoji, Prati, 135¹⁰ — ni je ne v beneščini ne v furlanščini — vezali v kakršnemkoli pogledu z našim glagolom *štrlincati*. Pomensko — deloma tudi glasovno — bi mu bil bližji srvn. *sterzen* »sich rascher bewegen, umherschweifend«, tj. hitreje se premikati, klatiti se, Lexer, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* 211 — morda s križanjem s srvn. *sterl*, »mlad oven«, kar bi eventualno razložilo pomen »nepremišljeno

¹⁰ Od številnih italijanskih slovarjev jo navaja (za Pistojo) samo P. Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, Firenze 1865.

ravnati« in tudi *l* v naši besedi —; za to govori tudi izposojenka iz nemščine, izvedenka iz glagola *sterzen*, namreč *šterc* berač (vzh. Štajerska), *štercar* postopač (Gorenjska), Pleteršnik II, 644, iz srvn. *sterzer*, bav.-avstr. *Sterzer*, tirol. *Störzer* »Müssiggänger, Landstreicher«, tj. postopač, potepuh.¹⁷

Za slov. *vada* navaja Kelemina, *l. c.*, nemški prevod »Zuggarn, Zugnetz«, tj. (večja) vlačilna mreža za ribolov, vlačnica. Toda Pleteršnik II, 747, ima za *vado* pomen »die Lockspeise, der Köder«, tj. vaba (»vada je nataknjena na trnek«, Pleteršnik, *l. c.*). Tudi Glonar, 417, pravi, da je *vada* starejši izraz za *vaba*. Potemtakem slov. *vada* nima nobene zveze, kot misli Kelemina, s furl. *uâte*, N. Pir., 1252, vrečasta mreža, severno it. *guada, guáa*, idem, kar res prihaja iz lang. *wate*, REW³, 9515, RG II, 169, vlačilna mreža. Za slov. *vada* pa smo mnenja, da spada k starejšemu slovenskemu glagolu *váđiti*, iz ie. korena *ued-* govoriti, za katerega navaja Bezljaj, *Etyma Slovenica*,¹⁸ tudi pomen »locken, ködern«, tj. vabiti.

Slov. *vodér*, oselnik, Pleteršnik II, 780 (vzh. Štajerska), izvaja Kelemina iz it. *fòdero* »nožnica«, a to iz lang. frank. *fodr*, REW³, 3405a; RG ima le lang. *federa* > tosk. *fèdera*, tudi *fòdera, fodra* »prevleka za blazino, podloga«, DEI III, 1674, navaja *fòdero, fodro* (za 13. stoletje) v pomenu »guaina (della spada)«, tj. nožnica (za meč) ter besedo tudi izvaja iz lang. frank. *fodr* (> stfr. *fuerre*, nožnica), kar je seveda sorodno s stvn. *fuotar*, starejše *fotar*, srvn. *vuoter* »nožnica, prevleka«, mod. nem. *Futter* »podloga«, Kluge, 227.

Medtem ko za hrv. *fúdra* »podloga«, Skok, o. c., 496, Et. rj., 555, ni pomislekov glede izvora iz it. *fòdera, fòdra* < lang. *federa*, pa bi za slov. *vodér* težko pristali na izposoditev iz ben. *fodro* »nožnica«, Boerio, 276, ali furl. *fodre* »podloga, prevleka«, *fodre de spade* »nožnica za meč«, od koder bi bili kvečjemu lahko dobili našo besedo: preseneča substitucija *v* za *f*, zlasti pa naglas v slov. besedi. Na drugi strani smo tudi iz nemščine, kjer bi z ozirom na področje rabe naše besede *vodér* prej mogli iskati njen izvor, dobili iz zgoraj omenjene besede *Futter* < srvn. *vuoter* < stvn. *fuotar, fotar*, samo novejši germanizem *futer* s pomenom »podloga« in ni mogoče računati z nastankom *vodér* < srvn. *vuoter*, čemur se upira začetni *v*, intervokalični *d* in naglas v slovenski besedi.

Tako bi našo besedo rajši smatrali za izpeljanko iz subst. *voda*, gl. Miklošič, *Et. sl.*, 395: stsl. *vodêrъ* > nsl. *vodêr*, čemur poleg madž. *vodér*¹⁸

¹⁷ Gl. tudi H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin 1965, str. 229.

¹⁸ Madž. *vodér* pa bo le narečna beseda (< slov. *vodér*), kajti sicer je v madžarščini za oselnik v rabi beseda *tokmány*. (Za to informacijo se zahvaljujem prof. Vilku Novaku.)

Miklošič po nepotrebnem dodaja tudi it. *fodero*, kar je verjetno Kelemina privedlo do sklepanja o langobardskem izvoru naše besede. Ni pa Miklošič navedel npr. srbske besede za oselnik, ki je prav tako *vòdijer*, *vòdir*, gl. Karadžić, Srpski rječnik³, Beograd 1898, 71, kar bo prav tako izvedenka iz subst. *voda*; le-ta je važen del oselnika in je torej po njej ponekod predmet dobil svoje ime.

Če povzamemo, bi torej od 15 slovenskih besed, ki jih Kelemina izvaja iz langobardščine, tak izvor z vso zanesljivostjo prisodili le besedam *barufa*, *brajda*, *caf*, *garbast* in *kastal* (*gastald*); naj tu samo omenimo, da bi le-tem dodali vsaj še slov. *balkon* < it. *balcone*, nem. *Balkon* < lang. *balk(o)* »tramovje«, REW³, 907, RG II, 150, morda še slov. *barda* »sekira«, Pleteršnik I, 12, SP, 120 < madž. *bárd*, romun. *bardă* < lang. *barda*, RG II, 261 (teže bi besedo izvajali iz srvn. *barte*, kor. nem. *partn*, saj bi namesto začetnega *b* pričakovali *p*, gl. H. Striedter-Temps, o. c., p. 88).

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article discute de seize mots slovènes empruntés selon J. Kelemina à l'italien ou au frioulien — langues limitrophes du slovène — et dont l'origine remonterait à la langue des Langobards qui, en 568, s'étaient établis dans l'Italie du Nord.

Il s'agit des mots suivants: *barufa* n. f. (rixse f.), *brajda* n. f. (treille f.), *caf* n. m. (sbire m.), *cena* n. f. (prix m.), *čuf* n. m. (toupet m., touffe f. /de cheveux/), *fant* n. m. (garçon m.), *fara* n. f. (paroisse f., église f. paroissiale), *gaj* n. m. (bosquet m.), *garbast* adj. (âpre), *gruča* n. f. (groupe m., grappe f.), *gastald*, *kastald* n. m. (gérant m. /d'une propriété/), *škomrda* n. f. (âne ou cheval carnavalesque = personnes déguisées), *škura* n. f. (volet m.), *štrlincati* vb. intr. (courir çà et là, agir sans réfléchir, à la légère), *vada* n. f. (appât m.) et *vodér* n. m. (coffin m.).

Après avoir examiné assez minutieusement les mots en question, l'auteur croit pouvoir tirer les conclusions suivantes à l'égard de leur origine: seuls les vocables *barufa* < it. (du Nord), anc. frioul. *barufa* < lang. *bi-hroffjan*, *brajda* < it., frioul. *braidā* < lang. *braidā*, *caf* < frioul. *zaf*, it. *zaffo* < lang. *zapfo*, *garbast* < it. (du Nord), frioul. *garb*, *garbo* < lang. *harro(i)* et *gastald* (*kastald*) < frioul. *gastald*, *kastald* < lang. *gastaldo* peuvent revendiquer une origine langobarde, *fant* < frioul. (*in*)*fant* < lat. *infante(m)* et *škura* < it., frioul. *škur* < lat. *obscura(m)* seraient des vocables latins, *čuf* < frioul. *ciuf* < allem. *Zopf*, *šura* < allem. *Pfarr*, *gruča* < allem. *gruoz*, *Grütze*, *štrlincati* < (peut-être) allem. *sterzen* seraient d'origine allemande, tandis que *cena*, *gaj*, *škomrda*, *vada* et *vodir* sont d'origine slave (slovène).

Pour plus amples détails voir le texte slovène.

O PRIPONI -IN

Samostalniško priponsko obrazilo *-in* je imelo individualizirajočo vlogo. Pri besedi *gospod* v pomenu *bog* je bilo to obrazilo nepotrebno, ker je ime samo simboliziralo popolno določenost.

The substantive suffix ending *-in* performed an individualizing role. With the word *gospod* in the meaning "God" this ending was not necessary since the name itself symbolized absolute definiteness.

Ide. pripona *-n-* je služila med drugim tudi za individualizacijo, prim. osebna imena gr. *Platōn*, lat. *Cicerō*, *-ōn-is*, nem. *Braun(e)*, slov. *Dolg-an*. Nekaj posebnega je pripona *-in* v stesl. in shrv., ker se rabi le pri singularu, prim. shrv. *gospod-in* (medtem ko je plural *gospod-a*). Individuum je namreč samo v singularu. Kakor je pokazal naš slavljeneec (Besedotvorje I 76), se ta pripona rabi v slov. le še pri besedi *petelin* (kjer se je pa pripona razširila tudi na plural). Isto pripono ima tudi germanska beseda za petelina, prim. got. *hana*, gen. *han-in-s* i. dr. Petelin je v kokošji družini izrazita individualnost in pri imenih domačih živali se starinske jezikovne posebnosti dobro ohranijo zaradi tega, ker se ta imena pogosto rabijo, prim. stari plural v angl. *goose-geese*.

Pri stesl. *gospodin* je poleg te še neka druga posebnost: če beseda pomeni krščanskega Boga, se rabi oblika *Gospod*^b (brez pripone *-in*). Kakor se ne rabi pri tej besedi določni člen v jezikih, ki spolnik imajo, npr. angl. *God*, nem. *Gott*, fr. *Dieu* itd., ker je krščanski Bog samo eden, torej individuum kakor osebna imena, tako Boga tudi v stesl. ni bilo treba posebej označevati kot individuum še s pripono *-in*.

Nasprotje gospoda je suženj. Znane so jezikovne posebnosti pri tej besedi. Za Rimljana je bil suženj instrumentum vocale, govoreče orodje, zato je imel zanj tudi izraze v nevtru: *mancipium*, *servitium*; zanj in za Grka ni bil odrasla oseba: suženj je bil *puer*, *pais*. Grk zanj ni rabil vokativne oblike *pai*, *ō pai*, kakor jo je rabil za svojega otroka, ampak ga je klical z nom. *ho pais*, kakor da se nanj ne more obrniti direktno, ker ni individuum. Tudi v stesl. je pri besedi *rab* neka posebnost: nima individualizirajočega sufiksa *-in*.

ZUSAMMENFASSUNG
ZUM SUFFIX *-inъ*

Das individualisierende Suffix *-inъ* wird sinngemäß nur im Sg. verwendet. Im Slov. hat es sich nur im Namen des Hahnes *petelin* erhalten, vgl. got. *hana*, *han-in-s* usw. Umgekehrt war das Suffix nicht nötig beim Namen aksl. *Gospodъ* »Herrgott«, vgl. dt. *Gott* usw. ohne Artikel: der christliche eine Gott braucht nicht erst mit dem Artikel als Individuum bezeichnet zu werden. Wie es im Griech. und Lat. syntaktische Besonderheiten beim Namen für den Sklaven gibt, der nicht als vollwertiges Individuum angesehen wurde, so fällt auch beim aksl. *rabъ* die Abwesenheit des Suffixes *-inъ* auf.

O SLOVENSKEM IN SRBSKOHRVATSKEM AKCENTU

Slovensko tonemsko naglaševanje je v konstantnem tesnem razmerju s srbohrvatskim, netonemsko pa je s srbohrvatskim primerljivo le glede mesta naglasa. To razmerje Slovenci odkrivamo in natančneje določamo od druge polovice 19. stoletja.

The tonemic accentuation in Slovene stands in a constant close relation to that in Serbo-Croatian, whereas the dynamic accentuation in Slovene is comparable to that in Serbo-Croatian only as regards the position of the stress. This relation has been found out and more closely defined by the Slovenes since the second half of the 19th century.

Slovenski in srbskohrvatski (hrvatskosrbski) jezik sta svoj akcent podedovala iz praslovanščine, z manjšimi razločki po narečjih že v začetku. Tisočletni razvoj obeh jezikov v neenakih pogojih je karakteristične poteze slovenske in hrvatskosrbske akcentuacije čedalje bolj poudarjal in razlike večal. Keltski, ilirski in tračanski substrat ter germanski, romanski, madžarski, grški, vlaški in turški adstrat so odločilno vplivali na razvoj te akcentuacije. Naselitev Južnih Slovanov na meji med grško in latinsko kulturno hemisfero je usmerila razvoj v razgibano izdiferenciranost v političnem, družbenem, ekonomskem in kulturnem življenju in odločilno sodelovala v jezikovnem razvoju. Med prve akcentske inovacije štejemo izenačitev praslovanškega akuta s cirkumfleksom v srbskohrvatskih govorih, ki so se pozneje izoblikovali v jedro štokavske narečne skupine. To je bil akcentski odmik od čakavščine, kajkavščine in slovenščine. V 15. stol. se je v osrednjih štokavskih govorih, na ozemlju Hercegovine, centralne in vzhodne Bosne ter zahodne Srbije, spočel štokavski akcentski premik. Oba dotedanja akcenta, dolgi in kratki s padajočo intonacijo, sta se pomaknila za en zlog proti začetku besede. Novo naglašeni zlog je bil akutiran: *žèna, rúka*. Prvotni akcent s padajočo intonacijo je ostal samo na prvih zlogih: *mísaο, lípa, méso, jěšën, rádiš, máti, óvce, gòvōr, sùhī, mùka*. Čakavščina akcenta ni premaknila, ni skrajšala dolžin in ni odpravila intonacij. Njena akcentuacija predstavlja v glavnih potezah praslovanško akcentuacijo, kar je prvi opazil čakavec Antun Mažuranić.¹

¹ Antun Mažuranić, O važnosti akcenta hrvatskoga za historiju Slavjanah, 1864.

Danes je odnos med praslovanskim, čakavskim, štokavskim in ruskim akcentom takle:

psl.	čak.	štok.	rus.
<i>rýba</i>	<i>rĭba</i>	<i>rĭba</i>	<i>rýba</i>
<i>rŏkŏ</i>	<i>rŭku</i>	<i>rŭku</i>	<i>rúku</i>
<i>žená</i>	<i>ženā</i>	<i>žèna</i>	<i>žená</i>
<i>rŏká</i>	<i>rŭkâ</i>	<i>rúka</i>	<i>ruká</i>

Tako se torej ruske besede po mestu akcenta ujemajo s čakavskimi in štokavskimi, če so le-te cirkumflektirane. Čakavske in štokavske besede se ujemajo tudi v intonaciji. Besede pa, ki so v novoštokavskih govorih akutirane, imajo v čakavščini in ruščini akcent za en zlog dalje proti koncu besede, v čakavščini s padajočo intonacijo, v ruščini pa brez intonacije. Nadalje vidimo iz gornjih primerov, da na prvem zlogu štokavskih besed lahko stoji kateri koli akcent, na notranjih zlogih pa samo akutirani akcent: *īstina, mīsliti, sūnce, būdim — lŏpata, hválitī, gornjŏ-zemac, lakŏmstvo, Dalmatīnac, izgovŏriti*. V štok. so dolgi samoglasniki ali v akcentuiranem zlogu ali v zlogih za akcentom: *ráditi, rádnik, rád-ničkī, pŏdātākā*, vokativ *Dālmatīnče*; — v čakavščini pa, ki je ohranila psl. stanje, je lahko dolgi zlog tudi v zlogu pred akcentom: *rŭkâ*. V novoštok. akcentuaciji so enozložnice seveda le cirkumflektirane: *cār, drŭg < <psl. cār^v, drŭg^o, kŏnj, kŏnja, bān, bāna <psl. konj^v konjā, bān^o bānā; v genitivni obliki imamo tu rastočo intonacijo, ker je akcent prešel na prvi zlog v okviru štokavskega premika. Štok. premik je še nedokončan proces. Začel se je v hercegovskem govoru v 15. stol., danes pa zajema periferijo novoštokavskih govorov.*

Intonacija skupaj s samoglasniško kvantiteto v srbohrvaščini loči pomen: *dŭga* »tabula, n. die Daube«, *dúga* »iris, der Regenbogen«; *grād* »urbs, oppidum, die Stadt« — *grād* »grando, der Hagel«; *gŏra* »mons, der Berg« — *gŏrā* »komp. od zla«; *kŭpiti* »emere, kaufen«, *kŭpiti* »colligere, zusammenlesen« itd.

Sedanji način zapisovanja akcenta s samoglasniškimi kvalitetai se v slovenskem knjižnem jeziku polagoma udomačuje od začetka pismene tradicije² in je organsko zrasel iz narave slovenskega jezika. Pri Hrenu je tako zapisovanje že dokaj utrjeno. V 2. polovici 18. stol. imamo tekste, kjer so akcentski znaki zelo redki, so pa že trije³. V začetku 19. stol. je

² Prim. J. Dalmatin, *Biblia, Novi testament, ponatis*, Ljubljana 1969, list 45, 2. stran: *téh mŕtvoih ... Inu ony ga né fméli nŕšhter vezh vprašhati ...* itd.

³ Prim. Branja inu evangeliumi, na nedele, inu prasneke zhes celu lejtu ... V' Lublani, skus Joan. Fridrika Egerja, stiskavza Kraynske dushele, 1777; kjer koli v knjigi.

akcentuiranje teksta prišlo v splošno navado.⁴ Prešeren je svoje Poezije dosledno izakcentuiral. Danes porabljam te znake v vsakdanjem pisanju le, kadar gre za ločevalen pomen, npr. *drobnica* »necepljeno drevo in njegov sadež«, *dróbnica* »ovce in koze«; *gredó* »3. os.mn. sed. č. od *iti*«, *grêdo* »akuz. edn. od *grêda*«, ali če želimo poudariti mesto akcenta v besedi: *Justiniánus*, in široko ali ozko izgovorjavo samoglasnika: *grêbsti*, *grdôba*, *lêglo*, *lêča*.

Ko se je v začetku prejšnjega stoletja slovenska družba ovedela pomembne funkcije knjižnega jezika, so posamezniki začeli globlje razmišljati o pomenu akcenta. V. Vodnik je, kot znano, prvi opazil muzikalno naravo slovenskega akcenta. Slovníčarji Jernej Kopitar, Franc Metelko, Peter Dajnko in Anton Murko že teoretično razpravljajo o akcentu.⁵ Kopitar je rabil ostrivec za poudarek na dolgem ozkem *e* ali *o*, krativec pa na kratkem ali dolgem širokem samoglasniku.⁶ Murko loči *é* in *ó* kot dolgi ozki *e* in *o* ter *ê* in *ô* kot dolgi široki *e* in *o*.⁷ S krativcem zaznamuje kratke samoglasnike.⁸ Tudi Dajnko porablja strešico, ostrivec in krativec, kjer se mu zdi potrebno.⁹ Metelku sta zadostovala ostrivec in krativec, kajti za široki *e* in *o* je imel posebne črke.¹⁰

⁴ Prim. tekst v delih: Tomáša Kempzhána Hoja sa Kristusam... Janes Salokar... V' Lubláni 1820; — Lifti in Evangelji v' nedelje in prasnike zeliga léta... V' Ljubljani 1835; — Petére Mojsesove bukve, okrajfhane. Na fvetlo dal dr. Simon Klanzhnik... V' Ljubljani 1840. — O rabi akcentskih znamenj izpričuje tekst citiranih del na kateri koli strani.

⁵ J. Kopitar, Grammatik... str. 152, 159, 208—212; — F. Metelko, Lehrgebäude..., str. 18 id.; — P. Dajnko, Lehrbuch... str. 7—8; — A. J. Murko, Theoretisch-practische Grammatik... str. 11.

⁶ Gl. Kopitar, o. c. str. 167: Wir schreiben also *jè* er ist, und *jé* er isst; *fhè* noch, *shé* schon; *shèna* das Weib, *shén* der Weiber usw. — Dergleichen auch *otrók* das Kind, *otrók* der Kinder; *kónj* das Pferd, *kónj* der Pferde; *mólim* ich bethe, *móli* bethe du (auch die Motten); *vódim* ich leite, *vódi* leite du (auch dem Wasser) u. s. f.

⁷ Primeri: *rêč* Sache, *rêca* Aente, *smêrt* Tod; *môž* Mann, *nôž* Messer, *gòr* hinauf, o. c. str. 11.

⁸ Primeri: *smêrt* Tod; *á i ú* so dolgi, *à i ù* pa kratki samoglasniki, gl. l. c.

⁹ Primeri: 1. *á é i ó ú ý* sind gedehnt, d. i. lang, z. B. *glád* der Hunger, *mèd* Honig, *lím* die Mistel, *dvór* der Hof, *vúk* der Wolf, *výk* die Lehre, wie im Deutschen: Aal, See, nie, Loos, Ruh (o. c. str. 7); 2. *à è ì ò ù y* sind geschärft, d. i. kurz, z. B. *bät* der Knittel, *mèd* der Messing, *nít* der Faden, *nòx* das Messer, *güč* das Gespräch, *kryh* das Brot, wie im Deutschen: Macht, Recht, Licht, Lob, Mund. 3. *á ê î ó ú y* sind mitteltönend, d. i. kürzer als die gedehnten, doch aber länger als die geschärften, und haben nur an solchen Sylben statt, die bald länger, und bald kürzer gesprochen werden, z. B. *brät*, *bráta* der Bruder, *čêp*, *čêpa* der Zapfen, *vtič*, *vtiča* der Vogel, *krôp*, *krôpa* heisses Wasser, *güč*, *güča* das Gespräch, *slyh*, *slyha* das Gehör... (o. c. str. 8).

¹⁰ Z. ostrivcem je označeval dolge, s krativcem pa kratke samoglasnike: *Gla-dak kòt dóbova skorja*, *S trebúham za krúham* (o. c. str. 274). *Zúne lép*, *znótre slép* (str. 276). *Gàd ina pila* (str. 281).

Začetnik zapisovanja akcentov pri Srbih je Luka Milovanov,¹¹ ki je prvi opazil, da so samoglasniki dolgi in kratki ter padajoče in rastoče intonirani. Predložil je tri akcentske znake: strešica nam kaže dolge samoglasnike s padajočo, ostrivec dolge samoglasnike z rastočo intonacijo, krativec pa kratke samoglasnike brez ozira na intonacijo. V kratkih zlogih intonacije še niso razločevali. Troakcentski sistem Luke Milovanova je sprejel Vuk Karadžić za svoj slovar srbskega jezika.¹² Pri drugi izdaji slovarja je sodeloval lingvistično izobraženi Đuro Daničić, ki je ugotovil padajočo in rastočo intonacijo tudi v kratkih zlogih in dodal četrti akcent-ski znak, dvojni krativec za kratko padajoči akcent, enojni krativec, pa je ohranil za kratko rastoči poudarek.¹³

Vukova akcentuacija v slovarju je osnova za študij akcenta v štokavščini ter velik prispevek za študij slovanskega akcenta sploh. Prednost Vukovih zapisov akcenta je v tem, da je to delo opravil en sam človek, ki je imel izreden posluš za intonacije in ki se je pri tem oprl na eno samo narečje z določenim akcentnim sistemom, na govor v Tršiću ob Drini. S tem je bilo že v začetku izključeno kakršno koli mešanje akcent-skih sistemov iz različnih dialektov. Monolitnost v akcentnem sistemu je nato olajšala delo Đuru Daničiću, ki je v svojih »člankih« podal pregledno podobo knjižnega akcenta, kakor se nam kaže v samostalnikih, pridevnikih in glagolih.¹⁴ Vukova in Daničićeva določila glede knjižnega akcenta so sprejeli tudi hrvatski lingvisti, T. Maretić, Fr. Iveković in I. Broz.¹⁵

Z dunajskim dogovorom 1850 dosežena idealna enotnost srbskega in hrvatskega knjižnega jezika na vukovskih jezikovnih načelih je bila že v začetku nepopolna zaradi tega, ker je pri srbskih avtorjih že dominirala ekavska izgovarjava starega jata (B. Radičević in nato J. Jovanović, Đ. Jakšić idr.), srbska moderna pa je nato v celoti uveljavila šumadijsko-vojvodinsko narečje oz. njegov beograjski govor. Z drugačno usmeritvijo knjižnega jezika se je zrahljala tudi enotnost v akcentu knjižnega jezika. Poleg akcent-skih dublet iz vzhodnih narečij, ki sta jih priznavala že Daničić in Maretić, npr. *pletémo*, *čitámo*, *držítmo* (her-

¹¹ Luka Georgijević Milovanov, Opit k sličnorečnosti i slogomerju. Delo je napisano 1810, objavil pa ga je V. S. Karadžić 1835 v Pešti.

¹² Srpski rječnik, istolkovan njemačkim i latinskim riječima. Skupio ga i na svijet izdao Vuk Stefanović. U Beču 1818.

¹³ Primeri iz izdaje 1852: kŭća, pŕmtiti, žèna, rŭka.

¹⁴ Članke je objavljval v Slavische Bibliothek od 1856 dalje, nato v Glasniku Društva srpske slovesnosti in v Radu; JAZU je posebej izdala: Akcenti u glagola, 1896; Akcenti u imenica i pridjeva, 1915.

¹⁵ T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1899; — I. Broz, Hrvatski pravopis, Zagreb 1892; — Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. I. Broz, U Zagrebu 1901.

ceg. *plētēmo*, *čītāmo*, *držīmo*) — *brojēci*, *držēci*, *hotēci*, *stojēci*, *želēci*, *budūci* (*herceg*, *bròjēci*, *držžēci*, *hòtēci*, *stòjēci*, *žèlēci*, *bùdūci*) se polagoma uveljavljajo še druge akcentske dvojnice iz vzhodnih narečij, npr. v Ristić-Kangrgovem slovarju *činōvnik*, *rēčnik*, *posētiti* idr.,¹⁶ kar Iveković-Brozov slovar akcentuira *činōvnik -ika*, *rjēčnik -ika*, *pòsjetiti*. Poleg vukovskih akcentov *u dogadāju*, *u govōru*, *u Osijēku*, *na kamēnu* itd. se danes uveljavlja akcent *u dōgadāju*, *u gōvoru*, *u Osijeku*, *na kāmenu*. Prav tako poleg klasičnega gen. mn. m *gradōvā*, *krajēvā* ali gen. mn. ž *oblāsti* zmaguje inovacija *grādōvā*, *krājēvā*, *ðblāsti*. Inovacije so se pokazale tudi v hercegovskem narečju, npr. *mēne*, *kōd mene* (vukovsko *mène*, *kod mène*), ki žive v zbornem jeziku ob klasičnih primerih. Gramatična literatura se je dolgo časa sprenevedala, dopuščajoč samo tiste akcente in tiste dublete, ki jih je predlagal Daničić in potrdil Marietić. Da bi se spričo vse večje socialne vloge, ki jo ima knjižni jezik v naši družbeni ureditvi, rešila tudi akcentološka problematika, se je uprava RTV Zagreb 1956 posvetovala z uglednimi domačimi lingvisti o vprašanju akcentske norme. Komisija je sklenila, da se naj ohrani vukovska akcentuacija, dovoljeni pa so tudi dubletni akcenti večjih dialektičnih območij ter akcentske inovacije, ki niso v nasprotju z načeli novoštokavskega akcentskega sistema.¹⁷ Nadaljnja posvetovanja so sledila v komisiji za skupni pravopis in v pripravljanih posvetovanjih za slovar knjižnega jezika, ki naj bi izšel v redakciji obeh Matic.¹⁸ S tem je konzultacija o normi knjižnega akcenta zajela tudi vzhodno jezikovno območje.¹⁹

Končno naj še na kratko pojasnim, v kakšnem razmerju so s štokavsko akcentsko normo izposojenke iz tujih jezikov in kakšno je načelno razmerje med štokavskim in slovenskim knjižnim akcentom.

Najstarejše izposojenke, ki jih v štokavščini lahko akcentološko opazujemo, so besede iz cerkvene terminologije, izposojene iz grščine, latinščine in stare visoke nemščine, npr. štok. *pùtir*, *jevàndēlje*, *òltar -ára*, *črkva*, *pòst* < *potérion*, *euangélion*, lat. *altáre*, stvn. *altári*, gr. *kyriaké*, stvn. *kirihha*, stvn. *fasta*. Besede so pri nas rastoče intonirane, če je akcent v štokavščini premaknjen, padajoče pa, če je akcent štokavske besede na istem mestu kakor v originalni besedi.

¹⁶ Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika... Izradili Dr. phil. Svetomir Ristić i Jovan Kangrga, Beograd 1928.

¹⁷ Ljudevit Jonke, Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb 1964, str. 40.

¹⁸ Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, I—II, Zagreb — Novi Sad 1967 (lat.); — Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I—II, Novi Sad — Zagreb 1967, III 1969, IV 1971 (cir.).

¹⁹ Prim. Lj. Jonke, Pravopisna komisija o akcentima, Jezik 1957, VI 1.

Turške izposojenke so razen redkih izjem vse rastoče intonirane in skoraj vse brez dolžin, čeprav dolgi samoglasniki v turščini niso redki in tudi odnos intonacije ter akcentskega mesta naših turcizmov do turških originalov ne ustreza vedno gornjemu pravilu o akcentuaciji štokavskih izposojenk. Akcentsko in kvantitetno razmerje turškega in srbohrvatskega knjižnega jezika bo treba šele raziskati.

Oksitonirane izposojenke iz zahodnoevropskih jezikov in besede iz znanstvenih terminologij so prilagodile svoj akcent štokavskim principom akcentuacije: štok. *šòfēr, magnetòfòn, palàtìn*, gen. *šòfèra, magnetofóna, palatína* — fr. *chauffeur*, n. *Magnetophón*, n. *Palatín*, lat. *palatinus*. Izposojenke z akcentom na osnovi (na prvem zlogu v besedi) pa so v štokavščini pogosto padajoče intonirane, ker se glede akcentskega mesta izposojenka in originalna beseda ujemata: štok. *mājūr, lòkativ, sprínkler, vèstern, vèterhanzl* — madž. *major* (n. *Meierhof*), lat. *locus, locativus*, angl. *sprinkler, vestern*, n. *Wetterhahn* itd.

Razmerje med slovenskim in štokavskim akcentom je do neke meje podobno razmerju med čakavskim in štokavskim akcentom, vendarle samo do neke meje, kajti tudi v slovenščini so nastali akcentski premiki, ki niso skupni ne s čakavščino ne s štokavščino.

Prvi in najpogostnejši tip razmerja je ta, da je štok. akcent za en zlog bližje začetku besede: slov. *lopáta (lopáta)*²⁰, ponòs (*ponòs*), *kováč (kováč)*, *pastír (pastír)* — štok. *lòpata, pònos, kòváč, pàstír*. To akcentsko razmerje je posledica štokavskega premika akcenta.

V slov. tipu: *zlatò (zlató), mesò (mesó)* — štok. *zlàto, mèso* itd. je razlika nastala zato, ker je slovenščina premaknila prvotni cirkumfleks na naslednji zlog.

S tipom: slov. *zvézda* — štok. *zvézda, zvijèzda* se oba jezika ujemata, ker je tudi slovenščina premaknila kratki akcent z zadnjega na predzadnji dolgi zlog.

Štok. primarni akcent se vsaj glede akcentskega mesta, pogosto pa tudi intonacijsko in kvantitetno, ujema s slovenskim: štok.: *bràdva, bràšno, crèolja, kàmèn, màti, mèsèc, skùta, škóla* itd.

Poprej je bilo rečeno, da je Vuk St. Karadžić izgradil svoj akcentski sistem na govoricu naselja Tršič v Podrinju. En avtor in en govor je Vukovi akcentuaciji zagotavljal enovitost in sistemskost, ki pa so jo kmalu potem začeli motiti vplivi narečnih akcentuacij in inovacije v hercegovskem narečju. Akcent slovenskega knjižnega jezika pa je kakor knjižni jezik sam sinteza različnih dialektičnih značilnosti. Slovensko jezikovno področje se načelno loči po tem, da imajo nekateri periferni dialekti

²⁰ V oklepajih je konvencionalna slovenska akcentuacija.

ekspiratorni, centralni pa v glavnem še muzikalni akcent. Jezik z muzikalnim akcentom je karakterističen tudi za Ljubljano, ki zaradi svoje politično-kulturne pomembnosti v slovenskem prostoru odločilno vpliva na knjižni jezik in njegovo akcentuacijo. Ta vpliv pa vendarle ni tako močan, da bi popolnoma izključil participacijo narečnih akcentuacij.

Niso pa samo vzhodni, štajerski govori, ki motijo enotnost naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. Enotnosti ni niti med gorenjskimi in dolenskim govori, da primorskih posebnosti v akcentu ne omenjam. Poskus A. Breznika v 50-ih letih, da bi akcent centralnih slovenskih govorov postal edina norma v knjižnem jeziku za celotno jezikovno območje, ni uspel. Do približno izenačenega akcenta v knjižnem jeziku je vsekakor še daleč, vendar pa ne predaleč, kajti moderna komunikacijska sredstva, kakor so tisk, gledališče, radio, televizija, šola, društveno in organizacijsko delo, novi način življenja in dela v tovarnah, delavnicah, zadrugah, gospodarskih organizacijah in uradih naglo izgubljuje razločke tudi v akcentu, čeprav je akcent eden najbolj trdoživih elementov v jeziku. Vpliv Ljubljane kot gospodarskega, političnega in kulturnega središča slovenskega jezika je odločilen, moramo pa računati tudi z odporom paralelnih središč, ki se z naglo rastjo mesta oblikuje v Mariboru na vzhodu in v Kopru na zahodu. Ne moremo pa zamolčati niti vpliva štokavskega akcenta, ki se po javnih občilih prenaša v slovenščino, npr. *demokracija, televizija* za slov. *demokracija, televizija* itd.

РЕЗЮМЕ

Праславянское ударение пережило в словенском и сербохорватском языках за более чем тысячу лет самостоятельного развития довольно большую дифференциацию. Оба языка в части своих диалектов потеряли интонацию и количество, словенский язык только в ударных слогах, а сербохорватский также и в заударных слогах. В части штокавских диалектов с передвижением ударения начиная с 15 столетия возникла восходящая интонация наряду с первичной нисходящей. Ударения штокавского литературного языка записываются при помощи четырех знаков (двумя для нисходящей и двумя для восходящей интонации, на долгих и кратких слогах), впервые употребленных Вуком Ст. Караджичем в Сербском словаре (Српски рјечник 1818 и 1852), а в наше время они являются общепризнанными в хорватском и сербском языкознании. В научной записи и словенский язык использует тонемичные знаки. Словенский и сербохорватский языки занимают своими акцентными системами особое место среди славянских языков.

OD KOD V BOHORIČEVI SLOVNICI »ARCTICAE HORULAE« 1548 POSEBNA PAGINACIJA V II. DELU (SINTAKSI IN PROZODIJI)?

Bohoričeva slovnica *Arcticae horulae*... ima dvojno paginacijo analogno Melanchtonovi slovnici, po kateri se je avtor tudi sicer zgledoval.

Bohorič's grammar *Arcticae horulae*... has a double pagination, on the analogy of Melanchton's grammar which was also in other respects followed as an example.

V Bohoričevem zborniku »Adam Bohorič, ARCTICAE HORULAE. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg 1584. II. Teil: Untersuchungen. München 1971«, sem na str. 29 v opombi spodaj rekel:

I. del (De Orthographia + De Etymologia) ima paginacijo 1—178.

II. del (De Syntaxi Latino-Carniolana + 1 stran in 6 vrstic De prosodia sev Accentu) pa ima novo paginacijo 1—66 + Index eorum, quae hoc libello continentur (str. 67—79).

V indeksu (str. S 73) je Bohorič k »De SYNTAXI Latino-Carniolana« pripisal v oklepaju: (Hic noua numeratio incipit, ab Etymologia separata.)

V svoji razpravi »Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae« sem na str. 29 (pod * spodaj) izrazil tole mnenje: »Die Syntax muss Bohorič schon nach dem gedruckten I. Teil, also in Wittenberg zur Zeit des Druckes der Dalmatinischen Bibel (1584) geschrieben haben«. Gl. še ibid. II, 73.

To najbrž ne bo držalo. Bohorič je za revizijsko komisijo Dalmatinove Biblije že pred začetkom dela napisal svoje predloge, v glavnem pravopisne. Fran Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*..., Ljubljana 1929, str. 54, pravi, da je Bohorič med revizijo dobil nalogo, »naj spiše v pravem redu nekatere svoje opazke o latinsko-kranjskem pravopisu«, ki jim jih je takrat razlagal in jih niso zavrgli. Na str. 56 pa pravi Fr. Kidrič: »B o h o r i č je razširil poglavja o slovenskem pravopisu, ter dal pod naslovom »Arcticae horulae«, tj. Zimske urice, natisniti v latinskem jeziku prvi teoretični kažiopot za slovenske pisatelje, namreč prvo slovnico slovenskega jezika.« — Tako je Bohorič verjetno prišel v Wittenberg

že s celotnim rokopisom, tudi z II. delom, s sintakso in prozodijo. Toda odkod potem nova paginacija v Sintaksi?

V isti svoji razpravi o jeziku Bohoričeve slovnice (str. 81) sem zapisal dobesedno: »Man muss seine (Bohoričev o!) Grammatik vom Standpunkt des Grammatikenschreibens) der *lateinischen*, *griechischen*, *deutschen* usw. Sprachen) des 16. Jahrhunderts aus betrachten, die Bohorič zur Vorlage dienten.«

Bohorič se v svoji slovnici (str. 79 »Pronomen«) sklicuje na Donata.

V SBL I, 49—52, Fr. Kidrič omenja, da je Bohorič poslušal Melanchtona in da mu je bila kašipot Melanchtonova latinska slovnica, in pri tem z današnjega stanja slovenske slovnice precej negativno ocenjuje Bohoriča, češ da je slabo uporabljal njegovo slovnico. Žal pa Fr. Kidrič ni povedal, katero izdajo Melanchtonove latinske slovnice je Bohorič uporabljal.

Izdajo Donatove latinske slovnice, ki jo Bohorič na gori navedenem mestu navaja, ima Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani iz l. 1555 (signatura II D. 23690, v katalogu 23691, ker sta dve knjižici skupaj vezani).

O Melanchtonovi latinski slovnici pa piše M. H. Jelling, *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik*. I. Heidelberg, C. Winter, 1913, str. 24: »Im protestantischen Deutschland gewann die grösste Verbreitung die Grammatik Philipp Melanchtons. Die *Grammatica latina* erscheint zuerst 1525 und enthält bloss *Orthographia* und *Etymologia*. 1526 kam die *Syntaxis* und *Prosodia* heraus. Schliesslich wurden die beiden Teile vereinigt /ali je to storil sam Melanchton in koliko njegovih izdaj je izšlo do 1540, v Ljubljani nisem mogel dognati/. 1540 übernahm Jacob Miccyllus, 1550 Joachim Camerarius, später wieder andere die Bearbeitung des bis ins 18. Jh. sehr oft aufgelegten Buchs...« Izdajo iz leta M. D. L. = 1550 ima ljubljanska univerzitetna knjižnica (signatura: 5801 II De). Ta izdaja v sintaksi in prozodiji nadaljuje paginacijo ortografije in etimologije. Te izdaje Bohorič očitno ni uporabljal, pač pa katero Melanchtonovo izdajo v dveh knjigah od 1525 do 1539. Z izdajo 1550 (in 1560) je pa Bohoričevo slovnico primerjal Fr. Kidrič in s tem na napačni osnovi nekoliko krivično sodil Bohoričevo slovnico. Kot Melanchtonov učenec si je Bohorič očitno nabavil in uporabil eno njegovih starejših osebnih izdaj.

M. H. Jelling, *ibid.* I, 1913, navaja na str. 5 in drugod tudi razne nemške gramatike, npr. Laurentiusa Albertusa (1573), Johansena Meichsserna (1541, 1545, 1550, 1556, 1562, 1563, 1567, 1575, 1588), Alberta Oelingerja (1573) in še druge, npr. Clajusovo slovnico (je ni v Ljubljani)

in ANALOGIA. Hoc est declinandi et coniugandi formulae, in ludo Lipsensi ad D. Thoman . . . Nicolaus FABER excudebat, Anno M. D. XXIII. Ta je v ljubljanski narodni in univerzitetni knjižnici.

»Clajus (M. H. J e l l i n e g, ibid, 74) sagt selbst, dass er seine Darstellung dem Lehrgang der lateinischen Grammatik angepasst habe. Melanchton ist auch für ihn das Vorbild.«

Clajus se je v nemškem jeziku naslonil na Luthrovo Biblijo (M. H. J e l l i n e g, ibid. 75). Z Dunaja sem si dal poslati strasburški ponatis iz l. 1894 (Nach den ältem Druck von 1578) ter ga kratko primerjal z ljubljanskim primerkom D o n a t o v e latinske slovnice iz 1555 in z Bohoričevo slovnico.

O slovnicaх za grščino v 16. stoletju nisem doslej nikjer mogel dobiti nobenih podatkov.

Glede na dejstvo, da v Ljubljani ni ne starejših izdaj Melanchtonove slovnice (pred 1550), ne strasburških in drugih nemških kritičnih izdaj (iz devetdesetih let prejšnjega stoletja) slovnice za učenje latinščine in nemščine v 16. stoletju (jih je preveč, da bi si mogel dati delati bodisi mikrofilme ali kseroksirane kopije vseh teh knjig), je pač jasno, da v Ljubljani ne bo mogoče končno rešiti, katero izdajo Melanchtona, Clajusa in drugih nemških slovnice je imel Bohorič za svoj vzor, ko je pisal svoje »Arcticae horulae« (od 1581—1584).

Morda ne bomo daleč od resnice, če rečemo, da je bila to izdaja Melanchtonove latinske slovnice (I. del 1525, II. del 1526 ali katera njegovih še osebnih izdaj pred 1540). Samo tako lahko razumemo novo paginacijo sintakse in prozodije v Bohoričevih »Arcticae horulae« 1584.

Moje dosedanje primerjave so pokazale, da vse prve gramatike 16. stol. (latinske, nemške, slovenska) gredo na D o n a t o v e formulacije posameznih definicij in da so razlike malenkostne. Kolikor sem mogel doslej razbrati, je bil Bohorič še najbolj samostojen in kritičen. Da bi bil imel pred seboj slovnico katerega slovanskega jezika (eksistirala je menda samo češka), je kaj malo verjetno.

O ZAZNAMOVANOSTI IN NEVTRALIZACIJI
SLOVNIČNE KATEGORIJE SPOLA
V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Slovnlični spoli slovenskega knjižnega jezika so glede na zaznamovanost v naslednjem razmerju: srednji je zaznamovan do moškega in ženskega, ženski pa do moškega. To spoznanje se uporablja pri interpretaciji ujemanja povedkovega pridevnika s priredno zloženim osebkom. Nekatere površinske homofornne zveze so interpretirane kot globinsko nezaznamovane/zaznamovane oz. nevtralizirane.

The grammatical genders of the Slovene literary language stand as regards markedness in the following relation: the neutral gender is marked in relation to the masculine and the feminine gender, and the feminine gender is marked in the relation to the masculine one. This insight is applied in the interpretation of the concord between the predicative adjective and the paratactically compound subject. Some surface homo-form structures are interpreted as deep-structure unmarked/marked resp. neutralized ones.

O zaznamovanosti besednega gradiva je bil v slovenskem jezikoslovju govor le v zvezi s stilistiko. Koncept stilne zaznamovanosti in stilne nevtralnosti je sistematično obravnaval v predavanjih in v svoji slovnici Jože Toporišič,¹ o problemu slovnlične zaznamovanosti in slovnlične nevtralizacije, če izvzamemo tudi njegov kratek zapis o dualu s pripombo, da se ta vprašanja tičejo predvsem »bolj učene slovnice«,² nasprotno, doslej še nihče ni podrobneje razpravljal. Sledeče vrstice, ki jih posvečam profesorju Antonu Bajcu v želji, da bi nam kdaj pomagal pisati tudi tako, »bolj učeno« slovnico, naj prispevajo nekaj misli k problemu zaznamovanosti/nezaznamovanosti³ (markiranosti/nemarkiranosti) slovnličnih kategorij v slovenskem knjižnem jeziku.

V glavnem se bomo na tem mestu posvetili enemu samemu aspektu tega primera: problemu zaznamovanosti in nevtralizacije slovnlične kategorije spola, in to v zvezi s pravili slovenskega knjižnega jezika o uje-

¹ Cf. Toporišič, J., Pripovedna dela F. S. Finžgarja. Ljubljana 1964. — Idem, »Nekaj strani iz slovenske slovnice«, Jezikovni pogovori, II (Ljubljana 1967), 107—172. — Idem, Slovenski knjižni jezik, 1—4 (Maribor 1965—1970) (odslej: Toporišič, SKJ), na raznih mestih, na primer: SKJ 1, 157—159.

² Cf. *Jezik in slovstvo*, XVI, Ljubljana 1970/71, 159—160: Problemi tipa Cigan/cigan in dvojine.

³ Domača terminologija še ni popolnoma ustaljena; prim. J. Paternost, Slovenian-English Glossary of Linguistic Terms (University Park, Pa., 1966).

manju povedka in povedkovega določila s priredno zloženim osebkom; drugih aspektov tega pojma se bomo na tem mestu dotaknili le toliko, kolikor nam lahko pomagajo razjasniti osnovne metodološke prijeme teorije.⁴

V slovnici se teorija zaznamovanosti naslanja na pojem korelativnih nizov slovničnih oblik. Po svojem slovničnem pomenu se oblike urejajo v sisteme slovničnih kategorij, mnogokrat privativnih nasprotij, v katerih se družita po dva niza form, ki se po slovničnem pomenu vzajemno izključujeta. Oba člena korelacijskega para nista enakovredna in nimata vsak svojega pozitivnega pomena. To razmerje asimetrično slovničnih kategorij je Roman Jakobson definiral tako-le: »Ena od dveh vzajemno nasprotnih slovničnih kategorij je 'zaznamovana', druga 'nezaznamovana'. Splošni pomen zaznamovane kategorije ugotavlja prisotnost neke (pozitivne ali negativne) lastnosti A; splošni pomen ustrezne nezaznamovane kategorije ne ugotavlja ničesar o prisotnosti lastnosti A, in se v glavnem, čeprav ne izključno, uporablja za oznako odsotnosti lastnosti A. Nezaznamovani člen je vedno negacija zaznamovanega člena, toda na ravni splošnega pomena je nasprotje obeh kontradikcij (kontradiktornih nasprotij) lahko interpretirati kot 'ugotovitev A-ja' proti 'odsotnost ugotovitve A-ja', dasi gre na ravni ožjih, nuklearnih pomenov za nasprotje 'ugotovitev A-ja' proti 'ugotovitev ne-A-ja'.⁵

Asimetričnost take vrste nam ponazorujejo leksikalni pari samostalnikov, ki označujejo ženski par moškemu imenu z različnimi priponskimi obrazili, tipa *bralec* — *bralka*, *berač* — *beračica*.⁶ Beseda *bralec* nam je oznaka za bitja moškega spola ali za oznako vsakega človeškega bitja, ki bere, torej tudi ženskega spola; oblika je torej sama po sebi nezaznamovana glede na slovnični spol; njen splošni pomen ne precizira spola,

⁴ Osnovna literatura o problemu: Trubeckoj, N. S., *Die phonologische Systeme*, TCLP, vol. 4, Praga 1951, 96—116. — Idem, *Principes de Phonologie*, Traduit par J. Cantineau, Paris 1949, 89—95. — Jakobson, R., *Zur Struktur des russischen Verbums*, Charisteria Guilelmo Mathesio oblata, Praga 1952, 74—84. — Idem, *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*, Russian Language Project, Department of Slavic Languages, Harvard Univ., 1957. — Isačenko, A., *O grammatičeskom značenii*, VJa, 1961, 1, 28—43. — Idem, *Binarnost', privativnye oppozicii i grammatičeskie značenija*, VJa, 1963, 2, 39—56. — Greenberg, J. H., *Language Universals, Current Trends in Linguistics, III. Theoretical Foundations* (ed. Th. A. Sebeok), The Hague-Paris 1966, 61—112. — Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., 1965, 97—102. — Ružička, R., *Die Begriffe 'merkmalhaltig' und 'merkmallos' und ihre Verwendung in der generativen Transformationsgrammatik*, *Progress in Linguistics. A Collection of Papers, Selected and edited by M. Bierwisch and K. E. Heidolph*, The Hague 1970, 206—285. — Cf. tudi Ivić, M., *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1965, 94—98.

⁵ Cf. Jakobson, *Shifters, Verbal Categories* 5.

⁶ Cf. Toporišič, *SKJ* 2, 98.

ampak nam navadno služi za oznako ne-ženskega spola.⁷ Nasprotno pa je paralelna ženska forma *bralka* eksplicitno zaznamovana po slovničnem spolu, ker ne more označevati ne-ženskih bitij, ali:

		zaznamovanost
<i>bralka/bralec</i>	ožji pomen	+/-
	splošni pomen	+/ø

Tako imamo na ravni »ožjega«, nuklearnega pomena nasprotje 'ugotovitev spola' (*bralka*) proti 'ugotovitev ne-ženskega spola' (*bralec*), na ravni »splošnega« pomena pa nasprotje 'ugotovitev spola' (*bralka*) proti 'odsotnost ugotovitve spola' (*bralec*). Po tej drugi razlagi si je mogoče nezaznamovanost besede *bralec* razlagati kot posebne vrste ničti znak slovnične kategorije spola, podobno kot se govori o nevtraliziranih nezaznamovanih fonoloških členih. V obliki *bralec* je spol v nekem smislu odsoten, izprazen, ničti. K temu pojmu se bomo še vrnili.

V tričlenski kategoriji, kot je slovnični spol v slovenščini, se srednji loči od obeh predstavnikov naravnega spola subjektov, moškega in ženskega, in stoji v nasprotju z njima. Pri samostalnikih (spol jim je inherenten) njih nevtrum označuje odsotnost naravnega spola, medtem ko maskulinum in femininum specificirata naravni spol;⁸ nevtrum, ki izraža nespolnost, predstavlja zaznamovani, ne-nevtra pa nezaznamovani člen korelacije slovničnega spola. Na ravni binarne razčlenitve negativnega člena korelacije, se nenevtra delijo na nadaljnji dve korelativni vrsti: ena označuje feminina, druga nefeminina (maskulina), ali kot smo že videli, druga ne označuje naravnega spola. Na tej ravni so torej feminina zaznamovani, maskulina pa nezaznamovani člen korelacije slovničnega spola. Enako je v strukturi slovenskega pridevnika, katerega spol pa ni inherenten.⁹

⁷ Cf. Toporišič, Tovarišica ravnatelj in še kaj. JiS 1968, 1/5.

⁸ Slovenska slovnica primerno uči: »Tako se je razvil 'slovnični' spol in so samostalniki postali moškega, ženskega ali nobenega, tj. srednjega spola.« SS 1968, 130.

⁹ Vlogo okolja za določitev vloge nezaznamovanega člena naj nam pojasnita naslednja primera. Ko pravimo: *Slovenci so delavni in skromni*, uporabljamo za osebek obliko m. sp. mn. *Slovenci*, dasi gre beseda o moških in ženskah, torej v tem primeru semantično beseda *Slovenci* ne označuje izključno moškega spola. V drugem kontekstu, npr. *Slovenke so rade prešerne*, *Slovenci so delavni in skromni*, pa osebek v istem stavku označuje izključno moški spol. To se pravi: Kadar je oblika, ki je formalno in kategorialno nezaznamovana za spol (*Slovenci*), kontrastirana z obliko, ki je formalno in kategorialno zaznamovana za spol (*Slovenke*), je semantična interpretacija nezaznamovane oblike 'moški spol, ker je pač semantično nasprotna zaznamovanemu spolu, katerega pomen je vedno 'ženski spol'. Toda ko nezaznamovani spol ni v nasprotju z zaznamovanim, je semantična interpretacija nezaznamovanega spola lahko nevtralizirana.

Ko smo tako opozorili na pojem zaznamovanosti v oblikoslovju, ga poskusimo upoštevati pri slovničnem ujemanju povedka z osebkom, ki, kot znano, v slovenščini zahteva, da se povedek sklada z osebkom v osebi, spolu, številu in sklonu. Nas tukaj zanima kategorija spola, kot se javlja v sestavnih delih povedkovega določila, kadar je ta izražen s pridevnikom ali deležnikom (odslej dalje: povedkovim pridevnikom). Ko gre za ujemanje takega povedka s priredno zloženim osebkom in samostalniki istega ali različnega spola, nudi gradivo jezika, katerega struktura pozna trojni spol, trojno število, in dozdevno neomejeno nasprotje spolov v vseh treh številih, kot je to v slovenščini, še posebno zanimiv primer interakcije pojmov oblikoslovne zaznamovanosti in nevtralizacije, ki utegnejo biti ilustrativni tudi za splošno jezikoslovje.

1. Slovnično ujemanje povedka z več prirednimi samostalniki osebka je v slovnici sl. knj. jezika urejeno z naslednjimi pravili:¹⁰

(a) Stavček z dvema edninskima samostalnikoma v osebku zahteva povedek v dvojini (primeri 1—6, 17—24);¹¹ če sta oba samost. ž. spola, je povedkov pridevnik v ž. spolu, drugače vedno v moškem.

V stavku z dvema ali več prirednimi edninskimi samostalniki v osebku, ki si jih predstavljamo kot celoto, imamo ujemanje po smislu (primeri 28—29); ako so samostalniki kakega osebka različnega spola, se spol povedkovega pridevnika ravna po spolu najbližjega samostalnika osebka (primer 28).

(b) Stavček z več ko dvema edn. samost. v osebku, ali z dvema samostalnikoma, od katerih je eden v dvojini ali množini, zahteva povedek

¹⁰ Cf. Bajec, A., R. Kolarič, M. Rupel, Slovenska slovnica, 1964, (Ljubljana 1968) (odslej: *SS-1968*), 310—311. — Toporišič, *SKJ*, 3, 1967, 187—189. — Breznik, A., *Slovenska slovnica za srednje šole*, 4. izd. (Celje 1954), 216—217.

¹¹ Primeri, označeni s številkami (1)—(27) sledijo v tekstu. Primere (28) do (35), ki se ne tičejo neposredno našega problema, navajamo spodaj. Vsi primeri, razen (28) in (29) — prvi je vzet iz *SS-1968*, 310, drugi iz *SKJ* 3, 187 — so prirejeni *ad hoc* na osnovi možnih permutacij.

(28) *Zalost in hrepenenje je bilo razlito po vsem materinem licu.*

(29) *Naš kmet, naš delavec, naš rokodelc in obrtnik, naš žebjar iz Kroke, rudar iz Idrije in Trbovelj nam je ustvaril obilen besedni zaklad in ga še danes razumno upravlja in množi.* (Župančič)

(30a) *Zvezki in knjige so se podražili.* (30b) *Podražili so se zvezki in knjige.*

(31a) *Knjige in zvezki so se podražili.* (31b) *Podražile so se knjige in zvezki, & Podražili so se knjige in zvezki.*

(32a) *Svinčniki in peresa so se podražili.* (32b) *Podražili so se svinčniki in peresa.*

(33a) *Peresa in svinčniki so se podražili.* (33b) *Podražila so se peresa in svinčniki, & Podražili so se peresa in svinčniki.*

(34a) *Kopja in sulice so se lomile, & Kopja in sulice so se lomila.*

(34b) *Lomila so se kopja in sulice.*

(35a) *Sulice in kopja so se lomila.*

(35b) *Lomile so se sulice in kopja.*

v množini (primeri 7—16). Če so vsi sam. ž. spola, ima povedkov pridevnik obliko ž. spola (primeri 1, 7, 16, 20, 24); drugače je povedkov pridevnik v moškem spolu.

(c) Stavček z osebkom, ki ima dva ali več samostalnikov v množini, ima povedek v množini; za spol povedkovega pridevnika pa velja: če povedek sledi osebkom, prisotnost enega samega samostalnika m. spola zahteva povedek m. spola (primeri 30a, 31a, 32a, 33a); drugače — če stoji povedek pred osebkom ali če moškega spola ni med osebkovimi samostalniki — se spol povedkovega pridevnika navadno ravna po spolu najbližjega samostalnika osebka (primeri 30b, 31b, 32b, 33b, 34a-b, 35a-b).

(č) Če je med dvema ali več samostalniki osebka všteti govoreči, je povedek izražen s prvo osebo (primeri 17—20), če ogovorjeni brez govorečega, stoji povedek v drugi osebi (primeri 21—24); v obeh primerih ima povedkov pridevnik obliko ž. spola le tedaj, če so vsi samostalniki ž. spola (primeri 20, 24).

Pri teh pravilih, ki se v nekaterih podrobnostih ne njihovim sestavljalcem ne avtorju teh vrstic še ne zdijo dokončno dognana,¹² nam gre za razjasnitev splošno priznanega neskladja v skladenjskem obravnavanju spola med samostalniki osebka in povedkovim pridevnikom, ki bi ga mogli sintetizirati tako-le: če imamo v osebkom več samostalnikov različnega spola, ima v povedkovem določilu vedno »moški spol prednost pred ženskim«. ¹³ To se pravi: (a) Povedkov pridevnik je v ženskem spolu le tedaj, če so vsi samostalniki osebka ž. spola. (b) Prisotnost enega samega samostalnika m. spola v priredno zloženem osebkom zahteva povedkov pridevnik m. spola; tako tudi, če med več edninskimi samostalniki osebka nobeden ni m. spola. (c) Toda če med samostalniki osebka nobeden ni m. spola, prihaja do ujemanja »po atrakciji«: spol povedkovega pridevnika se ravna po spolu najbližjega osebkevega samostalnika. V naslednjih vrsticah nas bosta zanimala prva dva primera.

2. Kot je znano, ima pridevnik slovenskega knjižnega jezika (vključno glagolski pridevnik, deležnik, in tukaj prideta v poštev del. na *-l* in na *-n* ali *-t*) v imenovalniku nedoločene oblike naslednjo formalno strukturo:¹⁴

¹² Slovenska slovnica govori o »nedoslednosti« v vezanju osebkom s povedkom (SS 1968, 311). Potrditve za take dozdevne nedoslednosti najdemo seveda tudi v slovničnih primerih, na primer: *Knjige in peresa so se podražile* (ibid.), ali: *Groza in strah je prevzela vso vas* (SKJ, 3, 187).

¹³ Cf. SS 1968, 311 (kurziv dodan).

¹⁴ SS 1968, 161. — Kratice, ki jih tukaj in dalje uporabljamo, so: *dv.* = dvojnina, *ž* = ženski spol, *m* = moški spol, *s* = srednji spol, *ed.* = ednina, *mn.* = množina.

	m.	ž.	s.
ed.	-o	-a	-o/e
dv.	-a	-i	-i
mn.	-i	-e	-a

Tako je vsaka oblika slovenskega pridevnika oblikovno označena s končnico, ki vsebuje informacijo o slovničnem spolu in številu. Pridevniški morfem v im. izraža oba slovnična pojma hkrati, spol in število; npr. ničti eksponent *-o* za m. ed., *-o* za s. ed., *-e* za ž. mn. Tudi če nekateri morfemi formalno sovpadajo, npr. *-a* za ž. ed. z m. dv. in s. mn., ali *-i* za m. mn. z ž. in s. dv., je tako sovpadanje le dozdevno, kajti slovnične kategorije pridevniških oblik se aktivizirajo šele v skladenjskih zvezah, v katere so postavljene. Spol in število v pridevniku, prilastku ali povedkovem določilu, sta skladenjsko vezana s spolom in številom samostalnika, na katerega se pridevnik nanaša. Tako v stavkih: *Žena* (ž. ed.) *je* (ed.) *dobrA* (ž. ed.), *Brata* (m. dv.) *sta* (dv.) *dobrA* (m. dv.), *Srca* (s. mn.) *so* (mn.) *dobrA* (s. mn.), sovpadanje oblik pridevnika *dobrA* ne nevtralizira nasprotja njih slovničnih pomenov, ki jih določata osebek in povedek v vsakem posamičnem stavku.

Problem nastopi, ko imamo v stavku priredno zloženi osebek s samostalniki različnega spola; vzemimo za primer nasl. stavke z dvema edninskima samostalnika v priredno zloženem osebku:

- (1) *Tonček in Igor sta prizadevna.*
- (2) *Marina in Marta sta prizadevni.*
- (3) *Tonček in Marina sta prizadevna.*
- (4) *Tonček in to dekletce sta prizadevna.*
- (5) *To drevo in gnezdo na njem mi bosta ostala v spominu.*
- (6) *Ta streha in gnezdo na njej mi bosta ostala v spominu.*

V stavkih (1) in (2) imata povedkova pridevnika obliko m. oziroma ž. spola v skladu s spolom obeh samostalnikov istega spola v priredno zloženem osebku. Število v obliki pridevnikov kaže, da se pridevniška lastnost, o kateri gre beseda, pripisuje dvema samostalnika, spolna vrednost končnic pa, da se »prizadevnost«¹ pripisuje nečemu, kar je slovnično samo m. ali samo ž. spola. Obe obliki ustrezata splošnemu pravilu o ujemanju povedka z osebkom.

V primerih (3), (4) in (5) sta povedkova pridevnika v obliki moškega spola, čeprav samostalnika v priredno zloženem osebku nista tega spola. Število sicer govori o dveh edninskih samostalniki, toda spol pridevnikov se ne ujema s spolom priredno zloženega osebka. Čeprav ima v vseh teh primerih (od 3 do 6) pridevnik oblikoslovni morfem m. spola, kot po-

vedkov pridevnik vendar ne specificira kategorije spola subjektov, na katere se nanaša. Drugače rečeno: v stavkih z dvema samostalnikoma različnega (3 in 4) ali samo s. spola v ednini (5) je slovnični spol povedkovega pridevnika nevtraliziran — in ni slučajno, da je ta nevtralizirana oblika enakovredna nezaznamovani obliki slovničnega spola. Vendar kakor je res, da ta oblika na zunaj nastopa s končnico m. sp. dvojine, funkcionalno ne predstavlja m. spola.

Enako velja za stavke s tremi ali več prirejenimi samostalniki istega ali raznega spola in povedkom v množini:

- (7) *Marina, Marta in Marjanca so prizadevnE.*
- (8) *Tonček, Igor in Jurček so prizadevnI.*
- (9) *Tonček, Igor in Marina so prizadevnI.*
- (10) *Tonček, Igor in to dekletce so prizadevnI.*
- (11) *Tonček, Marina in to dekletce so prizadevnI.*
- (12) *To okno, drevo in gnezdo v njem mi bodo ostall v spominu.*
- (13) *Ta streha, okno in gnezdo pod njim mi bodo ostall v spominu.*
- (14) *Igor in njegove sestre bodo prišll.*
- (15) *Marta in njegova brata bodo prišll.*
- (16) *Marta in njene sestre bodo prišlE.*

V vseh navedenih stavkih se osebek in povedek vedno ujemata v številu, v spolu pa ne. V primerih (9)—(11) in (15)—(16) ima povedkov pridevnik nevtralizirane oblike spola, ki so glede na spol seveda nezaznamovane. Oblika *prizadevnE* v primeru (7) je zaznamovana, oblika *prizadevnI* v primeru (8) pa ni, medtem ko je oblika *prizadevnI* v vseh ostalih primerih (9)—(11) glede na spol nevtralizirana. Podobno je s povedkovimi pridevniki v stavkih (12)—(16): *ostall* v (12) je nezaznamovano, v (15) — nevtralizirano; *prišlE* v (16) je spolno zaznamovano, *prišll* v (14) in (15) nevtralizirano.

Podobno vrsto nevtralizacije spola imamo tudi v primerih z več sam. v stavku, kjer je ena samostalniška beseda izražena z osebnim zamkom za prvo ali drugo osebo, ali pa ni izražena in je implicirana v glagolski končnici:

- (17) *Jaz (m.) in Tonček sva prizadevnA.* (17 a) *Midva s Tončkom sva prizadevnA.* (17 b) *S Tončkom sva prizadevnA.*
- (18) *Jaz (ž.) in Tonček sva prizadevnA.* (18 a) *Midva s Tončkom sva prizadevnA.* (18 b) *S Tončkom sva prizadevnA.*
- (19) *Jaz (m.) in Marina sva prizadevnA.* (19 a) *Z Marino sva prizadevnA.*
- (20) *Jaz (ž.) in Marina sva prizadevnI.* (20 a) *Medoe (midve) z Marino sva prizadevnI.* (20 b) *Z Marino sva prizadevnI.*
- (21) *Ti (m.) in Tonček sta prizadevnA.* (21 a) *S Tončkom sta prizadevnA.*
- (22) *Ti (ž.) in Tonček sta prizadevnA.* (22 b) *S Tončkom sta prizadevnA.*
- (23) *Ti (m.) in Marina sta prizadevnA.* (22 a) *Z Marino sta prizadevnA.*
- (24) *Ti (ž.) in Marina sta prizadevnI.* (24 a) *Z Marino sta prizadevnI.*

Kot je znano, se osebni zaimki prve in druge osebe ločijo od ostalih besednih vrst prav po tem, da nimajo kategorije spola. V slovenščini to drži za ednino; v mn. in dv. je spol izražen neobvezno (glej dalje!). Sicer pa je spol osebnih zaimkov dan v govorni situaciji, z govorečim in ogorjenim, na katerega se nanašajo, in ga je torej treba identificirati, predno je mogoče uporabiti pravilno obliko povedkovega določila. Torej: *Jaz in Tonček sva prizadevnA* (17–18), če je *jaz* m. ali ž. spola, vendar je *prizadevnA* enkrat nezaznamovan za spol (17), drugič pa nevtraliziran (18). Podobno: *Jaz in Marina sva prizadevnA* (19), če je *jaz* moškega spola (nevtralizirani spol), in *Jaz in Marina sva prizadevnI* (20), če je *jaz* ženskega spola (zaznamovani spol).

Enako je v alternativnih primerih, kjer osebni zaimek v priredno zloženem osebku ni izražen, ampak je dan z glagolsko končnico: *S Tončkom sva prizadevnA* (17 b), *Z Marino sva prizadevnA* (19 a), *Z Marino sva prizadevnI* (20 b). Prav tako je v alternativnih oblikah tipa *Midva s Tončkom sva prizadevnA* (17 a), *Medve (midve) z Marino sva prizadevnI* (20 a). Kot rečeno, je v mn. in dv. osebnih zaimkov prve in druge osebe v slovenščini spol izražen le neobvezno; v mn. *mi* za m. in ž. spol, *me* samo za ž.; v dv. enako, vendar še podprto z obliko *-dve*, ki je zaznamovana za ž. spol: *midva* za masc. in fem., *medve* in *midve* za fem. Fakultativno nasprotje oblik *medve*, *midve* proti *midva*¹⁵ prinaša sicer dodatno eksplisitnost spola, vendar kakor hitro zaznamovano obliko spola nadomestimo z obliko, ki je spolno nezaznamovana, smo v oblikoslovju osebnega zaimka premagali anomalijo umetno vzdrževanega sistema. Obravnavanje spola v povedkovem pridevniku se v teh primerih seveda ne loči od osnovnih primerov (17)–(20).

Dokaj nenavadno se v slovenščini isti odnosi zaznamovanosti/nezaznamovanosti in nevtralizacije spola pridevniških oblik prenašajo tudi v druge stavčne člene. Na primer v stavkih:

(25) *Jože in Tone sta pomagala drug drugEMU.*

(26) *Majda in Reza sta pomagali druga drugI.*

(27) *Jože in Majda sta pomagala drug drugEMU.,*

kjer *drug drugEMU* v poslednjem stavku ne more imeti iste semantične vrednosti kot v primeru (25). Jasno je, da pridevniška oblika nedoločnega zaimka *drug drugEMU* v prvem stavku pomeni spol in je nezaznamovana, v tretjem stavku pa označuje 'niti-moški-niti-ženski' spol in je torej spolno zopet nevtralizirana.

3. Tako dvojno vlogo povedkovega pridevnika m. spola dv. in mn., ko nastopa a) pri dveh ali več priredno zloženih edn. samostalnikih kakega

¹⁵ Cf. *SS 1968*, 172.

osebka srednjega spola, b) pri dveh ali več priredno zloženih edn. samostalnikih v vsaki kombinaciji spolov in c) pri dveh ali več priredno zloženih množinskih samostalnikih, kadar je med samostalniki raznega spola zastopan moški spol, je lahko do neke mere objasniti s teorijo zaznamovanosti. Po tej teoriji je, kot smo videli, nezaznamovani člen vedno tisti, ki je v nekaterih okoljih v nasprotju z zaznamovanim členom, medtem ko v drugih okoljih predstavlja nevtraliziran položaj. V takem položaju rabljena moška oblika povedkovega pridevnika prevzema vlogo oblike za nekakšne vrste »mešani« spol. Ni namreč ne semantičnega ne inherentnega logičnega razloga, ki bi pojasnil, zakaj bi v dv. in mn. v primerih osebkov z dvema ali več samostalniki raznega spola moral imeti v povedku moški spol prednost pred ženskim in srednjim, kot učijo slovnice. V kolikor so pravila o taki rabi dosledna in če že gre pri tem za kako »prednost«, je ta prednost le posledica svojevrstnega izpraznjenja slovničnega spola v obliki moškega spola povedkovega pridevnika, ki jo je lahko deležen le nezaznamovani člen slovnične kategorije spola v nekonzistentnih položajih.

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE XVI

USODA KRATKEGA *a* V GOVORU KRAJA DOBERDOB V ITALIJI

V doberdobskem govoru je vsak kratki *a* prešel v *e*, razen v določenih položajih; *e* pa se govori tudi za slovenski *a* iz *o*, *o* v prvotno kratkih zlogih; gre torej za razvoj $e < a < o$. Tak razvoj kratkega *a* kot v Doberdobu je poznan samo še iz zgornje Soške doline, kjer se tudi za kratki slovenski polglasnik govori *e*. S tem je dokazan beneškoslovenski substrat obsoškega narečja, identičnost v razvoju kratkega *a* v Doberdobu in zgornji Soški dolini pa je morebiti osnovana na delni priselitvi prebivalstva Doberdoba iz zgornje Soške doline.

In the Doberdob speech every short *a* passed into *e* except for certain positions; and *e* is used also for the Slovene *a* derived from *o*, *o* in originally short syllables: accordingly, the development is $e < a < o$. It is, beside the development attested in Doberdob, only in the upper Soča valley where the short Slovene semi-vowel is replaced by *e* that such a development of the short *a* is to be encountered. This proves the Venetian-Slovene substratum of the dialect spoken along the Soča, whereas the identity of the development of the short *a* in Doberdob and in the upper Soča valley is possibly to be accounted for by a partial migration of the population of the upper Soča valley to Doberdob.

Doberdobski govor doslej še ni bil opisan. Vendar je toliko zanimiv, da bi zaslužil posebno monografijo, zlasti tudi zato, ker gre za govor na stičišču slovanskega in romanskega sveta južno od Gorice in severno od Tržiča (Monfalcone) v Italiji. Na tem mestu in za to priliko pa se bom dotaknil samo ene njegove posebnosti, namreč razvoja kratkega *a*.

Kot je znano, je kratki *a* v slovenskem jeziku precej stabilen in proti redukciji odporen glas. Zato je doživel razmeroma malo sprememb, ki so navadno kombinatornega značaja, odvisne torej od sosednjih soglasnikov. Redki so taki slovenski govori, kjer se je kratki *a* spremenil ne glede na soglasniško okolico. Mednje sodijo govori zgornje Soške doline, nekateri notranjski in prekmurski govori ter naš doberdobski govor.

V doberdobskem govoru je vsak kratki *a* zastopan z *e* v vseh nenaglašanih in prvotno kratkih naglašanih zlogih. Edina izjema je tisti kratki *a*, ki je fleksijsko obrazilo: v imenovalniku ednine ženskih samostalnikov, pridevnikov, deležnikov in zaimkov (*b'ra:da*, *čere'pi:na*, *'me:yla*, *'pi:əta*, *'le:ɣka*, *le'si:əna*, *s'li:əpa*, *cv'e'ti:əla*, *'di:əlela*, *le'ɣa:la*, *'mu:zla*, *u'zi:əla*, *'muo:ja*, *'suo:ja*); v roditeljskem imenovalniku ednine moških in srednjih samostalnikov, v imenovalniku in tožilniku dvojine moških samostalnikov, pridevnikov, deležnikov na *-n* in *-t* ter zaimkov (*b'ra:ta*, *'kvo:na*, *'si:na*, *je'mi:əna*, »imena«).

kré'vi:asa »krvi«, *pré'si:ata*, *té'li:ata*, *žré'bi:ata*, *'duo:bre'ya*, *s'li:ə'p'ya*, *vé'suo:k'ya*, *'kuo:ya*, *'ta:ke'ya*, *'ti:ə'ya*, *'tuo:i'ya*); v 3. osebi ednine sedanjega časa nekaterih glagolov (*'bu:ska* »bliska se«, *'di:əla*, *'i:ma*, *'ni:ma*, *'pa:da*) in tudi sicer vedno, kadar gre za obrazilo -a v odprtem zlogu.

Poglejmo sedaj vse položaje, v katerih je v doberdobskem govoru nenaglašeni in kratkonaglašeni *a* prešel v *e*:

1. *a* > *e* v legi pred naglasom:

belen'ci:n, *bé'ra:ka* »baraka«, *ben'di:əra* »bandero«, *cé'va:te* »copati«, *fé'si:na* »butara drv«, *jep'ni:ən* »apnen«, *ken'ti:na* »klet«, *ke'pu:ət* »plašč«, *ke'pi:əla* »kapela«, *z les'mi:* »z lasmi«, *le'ti:ca* »koruzni storž«, *mé'ju:əlka* »bot. mačeha«, *mer'je'ri:tka* »marjetica«, *mé'ri:čka* »pikapolonica«, *mé're:nda* »malica«, *peš'ti:r*, *sleber'i:tke* »šipek«, *ške'li:r*, *ze'yu:əzda*, *ze'nu:əxtneča*.

V nekaterih primerih je *e* < *a* sedaj naglašen, ker se je akcent pomaknil s končnega na predzadnji zlog:

'fe:clet »robec«, *s'le:tka* »sladka«, *št're:mec* »modroc«, *'ze:čnit* »začeti«.

a pa je prešel v *e* že takrat, ko še ni bil naglašen, temveč je bil v prednaglasni legi.

Če je bil tak *a* v poziciji pred istozložnim *u*, ni prešel v *e*, ampak se je že prej asimiliriral v *o*: *brou'li:nc*, *mrou'li:šče*.

2. V doberdobskem govoru je precej besed, v katerih je tudi nekdanji prednaglasni *o* zastopan z *e*. V takih primerih gre za pojave disimilacijskega prehoda *o* > *a*, ki pa je nato kot vsak prvotni prednaglasni *a* tudi prešel v *e*. Disimilacijski prehod *o* > *a* je torej starejši pojav kot prehod *a* > *e*:

bé'tu:ən »gumb«, *dé'mu:* »domov«, *žle'bu:ok* »globok«, *ke'du:mer* »kumara«, *ke'ku:əš*, *ke'mu:n* »občina«, *ke'lu:əna* »steber«, *ketu'li:n* »kriolo«, *krem'pi:r*, *kle'bu:k*, *né'cu:əi*, *ped'lu:əžena*, *pen'di:əl'k*, *pe'ku:əva* »podkev«, *ped'ya:na* »podgana«, *pe'na:va* »rjuha«, *pe'ru:əka*, *peš'ti:əl'a*, *pe'pa:zdex*, *se'bu:əta*, *sne'ži:əte*, *seré'bu:əto'una* »srobot«, *te'pu:əla* »topol«.

Kot je iz primerov, ki pa gotovo niso vsi, videti, je *o* > *a* za labiali, dentali in velari (*p*, *b*; *d*, *t*, *s*, *n*; *k*, *kl*, *gl*).

3. Z *e* je zastopan tudi ponaglasni *a* v zaprtem zlogu:

'bo:vet, *'ču:ətest*, *'yu:əbest*, *'ku:ščer*, *ko'lo:uret*, *'pu:əmlet*, *'po:p'let*, *ru:əmer*, *'šu:əster*, *ž'ni:der*, *'žu:pen*; nedol. *'di:əlet*, *γ'li:ədet*, *ku'pa:vet*, *obré'za:vet*, *ob'ra:čet*, *posé'da:vet*, *sesé'ka:vet*, *s'ri:əčet*, *'mi:əčet*, »metatič«; sedanjiki *γ'li:əden*, *'ni:men*, -eš, *'di:əlen*, -eš itd.

Tudi obrazilo -am v orodniku ednine samostalnikov moškega in sred-

njega spola ter v dajalniku množine vseh samostalnikov je prešlo preko *-em* v *-en*. Enako usodo je doživelo tudi obrazilo *-ax* v mestniku množine vseh samostalnikov in se zanj zato govori *-ex*:

pet 'čie:len, *ped* 'ri:əbren, *z je* 'zi:ken, *s klé*'bu:ken, *s k'l'u:*čen, 'ku:əlen, 'lu:əncen, 'nu:əsen, *ped*'le:χten, *səs*'kju:ńen, *s k'ru:*xen, *te*'li:əten, *tre*'bu:xen, *z'u:*xen; *k'ra:*vən, *s'vi:*ńen, χ'nu:ɔ:ɣen, χ'ru:əken, *te*'li:əten, *u'ra:*ten; *k'ra:*vəx, 'ku:əlex, 'ku:əflex, 'nu:əɣex, 'ru:əkex, 'ra:mnex, 'pe:rsex, 'pa:rex, 'pe:rstex, p'l'u:čex, 'ri:əbrex, *s'vi:*ńex, 'u:knex, 'u:ratex, 'u:stex.

4. Enako je z *e* zastopan nenaglašeni *a* sredi besede:

'di:əlemo, *-ete*, *-ejo*, 'di:əlela, 'i:memo, 'ni:memo, *-ete*, 'ši:vemo, *-ete*, *-ejo*, 'ši:vela, 'za:ɣemo, *-ete*, 'za:ɣela, 'ži:əɣnena, *z ž*'li:cemə.

5. Če je bil ponaglasni *a* v poziciji pred istozložnim *u* ali *i*, je bil razvoj drugačen, ker sta v takem primeru nanj vplivala ta dva glasova v smislu asimilacije. Zato govore zanj v prvem primeru *o*, v drugem pa *i(ə)*:

'di:əlou, *k'ljé:*poɥ, 'le:ɣoɥ, 'si:əkoɥ, 'ši:voɥ; 'di:əli, *-te!* 'ši:vi »šivaj«, 'ši:vite! 'za:ɣil, 'za:ɣite!

6. Z *e* je zastopan v tem govoru tudi tisti *a*, ki je bil kratko naglašen: *b're:t* »brat«, *d'e:t* nedol. »dat«, 'fe:nt, *ɣ'le:š* »gladž«, *ɣ're:x* »grah«, 'ne:n, 'ne:s, 've:n, 've:s, 'spe:t »spat«, *s'je:t* »sejat«.

7. Še bolj kot prehod *a > e* pa je v tem govoru zanimivo zastopstvo slovenskega polglasnika iz psl. *z*, *v* z *e*. Ker je znano, da je slovenski polglasnik pod kratkim naglasom in v nenaglašeni legi samo na Štajerskem in v Prekmurju prešel v *e*, je jasno, da gre pri doberdobskem *e < ə* za sekundaren glas, ki se je razvil iz starejšega *a < ə*, kar je značilnost slovenskih skrajnih zahodnih narečij. Nekaj gradiva naj to ponazori:

'be:t »bet«, 'le:xt »komolec«, 'pe:s »pes«, 're:š »rž«, 'te:šč, 've:s »ves«.

8. Z *e* je zastopan tudi tisti *ə*, ki je bil sprva v položaju pred naglasom, pa je nato dialektično naglas prešel nanj:

c've:toɥ »cvetel«, 'de:nes »danes«, 'de:žja, 'le:xek, 'me:ɣla, 'pe:xnen, s'ke:diń, s'te:za, u 've:sə »v vasi«, u'ze:mə. Predpostavljam torej tale razvoj besed:

məg'la > mag'la > meg'la > 'me:gla.

9. Tudi vokalični *r* je zastopan z *er < ar < ər < r*:

'če:rtalo, č'e'te:rtek, o'c'v'e:roɥ »ocvrl«, o'de:roɥ »odrl«, 'pe:rsten, p'o'te:rpe, s'me:rt, 'te:rpoɥ »trpel«, 'te:rt »trd«, 'že:rt »žrd«, 've:rɣ.

Vendar sem poleg *er* zapisal večkrat tudi *ər*. Ne vem, ali gre za vpliv knjižnega jezika ali za kaj drugega. Moj informator je bila namreč učiteljica domačinka.

10. Tudi ponaglasni $\partial < \bar{\delta}$, δ je zastopan z e , pri čemer gre seveda za razvoj $\partial > a > e$:

'a:den, 'ci:əpec, 'de:nes, x'la:pec, 'ɣa:ber, 'ɣu:əbec, 'ɣra:bec, 'ja:rem, 'ka:men, 'ku:əzbec, 'pi:ətek, pen'di:əl'ek, p'uo:per, 'pu:əpek, 'uə:zek, 'uə:sen »osem«, 'ti:əden, 'vi:əter.

11. \bar{z} e je zastopan tudi slovenski ∂ v prednaglasni legi:

čere'pi:na, čeri:əšna, čeri:əve, ve'si: »vasi«, ve'si:ex »vaseh«.

12. Razvoj $\partial > a > e$ ni poznan tam, kjer je ∂ sledil palatalen konzont (l' , n'), ki je z asimilacijo preprečil nastanek a :

'ka:šil', k'ra:mpil', 'pa:rkil', s'ke:diū.

13. Prehoda $a > e$ ne poznajo tudi nekatere verjetno mlajše izposojenke, zlasti s področja liturgije: ad'vi:ənt, lamp'a:da:r, Ma'ri:je.

Razvoj kratkega a v doberdobskem govoru ima svojo skoraj popolnoma enako paralelo v obsoškem dialektu. Razlika med obema področjema je ena sama: medtem ko se v doberdobskem govoru tudi za vokalični r vsaj delno govori tudi er poleg ∂r , pa tega v obsoškem dialektu ne poznajo. V vseh drugih pozicijah pa je tudi obsoški dialekt razvil e iz kratkega a (seveda z že zgoraj omenjeno omejitvijo tistega a , ki je fleksijsko obrazilo). Identiteta med tem in onim področjem je tako presenetljiva, da človek nehote pomisli na skupen izvor tega pojava, ki si ga po mojem mnenju lahko razložimo samo na ta način, da gre pri Doberdobu za priselitev prebivalstva iz zgornje Soške doline. Seveda je to za sedaj le hipoteza, ki jo lahko potrdijo samo zgodovinarji, v neki meri pa morda tudi onomastična analiza, zlasti pa primerjava priimkov enega in drugega področja.

Ob študiju doberdobskega govora se mi je pojasnilo še eno prej nerešeno vprašanje. V zgornji Soški dolini se namreč za kratki naglašeni in prednaglasni ∂ tudi govori e . Dokler nisem poznal stanja v doberdobskem govoru, si tega $e < \partial$ nisem znal razložiti. Sedaj pa mi je postalo jasno, da je tudi tod $e < \partial$ treba izvajati preko starejšega a . V obsoškem dialektu torej gre za tale razvoj: $\partial > a > e$ v kratkih zlogih. S tem pa je dokazano, da gre pri obsoškem dialektu res za nadaljnji razvoj beneško-slovenskega dialektičnega substrata, ki sem ga sponiral že v eni prejšnjih razprav.* V ponaglasni legi pa je v obsoškem dialektu ∂ deloma doživel popolno redukcijo, če seveda ne gre preprosto za posplošitev osnove stranskih sklonov, kar je značilnost rovtarskih narečij, ki so na obsoški dialekt nedvomno vplivala. Za konec še nekaj gradiva za $a > e$, $o > a > e$ in $\partial > a > e$ v obsoškem dialektu (Log pod Mangrtom):

* SR XIV (1963), 115.

a > e (prednaglasni):

ṽendié:ra »bandera«, *ḃredù:o* »brado«, *fecò:u*, *kezà:uc*, *keštrù:n*, *le-sì:e*, *mecé:sn*, *merù:skl'e* »ošpice«, *nepì:xñen*, *penù:ola* »koruzni storž«, *peredà:na* »stena«, *pesù:* »pasu«, *pesì:e* »pasovi«, *petrù:on*, *presì:ca*, *setó:ul'e* »satje«, *upxeí:lo*.

o > a > e (prednaglasni):

ḃeró:uc »borovec«, *demà:* »doma«, *demó:u*, *depudà:n*, *γleḃók*, *kle-ḃú:k*, *mezé:leč*, *petók*, *wedení:ca*.

a > e (ponaglasni):

já:ḃlen, *kelò:uret*, *krá:vex*, *krá:vem*, *ne pl'ú:čex*, *ne nó:γex*, *mé:ižner*, *rù:omer*, *nì:emeš* »nimaš«, *ne urá:tex*, *tu rié:ḃrex* »v prsih«, *ze kle-ḃú:kem*, *žnì:der*, *šù:ošter*, *žíé:γnena*, *oḃrá:čete*.

a > e (kratko naglašen):

brét »brat«, *γréx* »greh«, *močeréd*, *modrés*, *posplét* »podplat«, *tém* »tam«, *wém* »vam«, *ném* »nam«.

a > a > e

děž, *dě:ža*, *u dě:že*, *z dě:žem*, *mé:γla*, *meγli:e* »megle«, *leγá:te*, *pé:xnu* »pahnil«, *pés* »pes«, *pè:sa*, *péso*, *s pé:sem*; mn. *pé:se*, *pè:su*, *pé:sem*, *smeré:ka*, *sté:za*, *wesì:* »vasi«, *wé:ne* »zunaj«, *uzé:mę* »vzemi«.

РЕЗЮМЕ

В говоре села Добердоб в Италии краткое *a* перешло в *e*. Такое же развитие наблюдается и у краткого *a*, развившегося на словенском западе из словенского *a* < праслав. њ, ь. По существу одинаковое развитие краткого *a* < *a*, њ, ь засвидетельствовано и в говорах верхнего Посочья (сочский диалект). Автор придерживается мнения, что одинаковое развитие краткого *a* и *a* в обоих упомянутых районах может быть последствием переселения населения из верхнего Посочья в Добердоб на Карсте. В то же время этим доказан венецианско-словенский диалектный субстрат сочского диалекта, при чем развитие *a* > *a* (> *e*) является лишь одной из венецианско-словенских характеристик этого диалекта.

O IMENIH ZDRAVILNIH RASTLIN

Mnoge rastline se uporabljajo zlasti v ljudskem zdravilstvu. Zelo pogosti so primeri, ko s stališča sodobne jezikovne, zlasti knjižne norme ni jasen njihov pravi pomen in etimološki izvor. Večjemu številu poimenovanj ga je s primerno metodo raziskovanja vendarle mogoče najti.

A number of plants is used predominantly in popular medicine. There are very frequent cases in which, from the point of view of the modern linguistic (particularly literary) norm, their true meaning and etymological origin is not clear. If employing a suitable method, however, a larger number of these designations can be explained.

Brusnica — grante: Za novó prevzeto *brusnica* (Berneker 90) »*Vaccinium vitis idaea*« ima slovenščina več poimenovanj. Bezljaj (SR XI, 1958, 176 ss.) našteva in deloma pojasnjuje: *netečje, natičje, matik, matejk, omanjščevina, samonica* (Muršec), *kamčičevje, močnica, rdeča borovnica, rdeča malinica, grante, grantni, grandeljni, granzelišče, gromzelišče, gorenk*. K temu dodajam še *kopišnica* (Mihelčič Fr., Zdravilne rastline, 1940, 47), *rdeče črnice, tičje črnice, rdečica* (Cigale, Nem.-slov. slovar s. v. *Preiselbeere*) in vulg. *prájlzper* iz nemščine.

Bezljaj ne razlaga *kamčičevje*. V Pletersniku imamo pri besedah, ki se začenjajo s *kamč-*, vodilko *kámenč-*, torej *kámenčičevje*. Poljsko se *brusnica* imenuje tudi *kamioneczka* (Cigale), kar je prevod iz nem. *Steinbeere* (Camerarius, Hortus medicus iz l. 1588).

K menjavi vzglasnega *ne-* : *ma-* (*netečje* : *matik*) prim. še *netopir* : *matopir, matofir* (Pletersnik).

Če je v besedi *môčnica* isti koren kakor v *močvirje*, potem gre za paralelo z nem. *Moosbeere* (Bavarsko), *Bruchbeere* (Pritzel & Jessen). Brusnica raste tudi v močvirnatih krajih (Mihelčič l. c. 48). Beseda je znana okoli Kranjske gore in pri Framu (Caf).

Rdeča borovnica (Tušek 1872), *rdeče črnice* je prevod iz nemščine, prim. tudi poljsko *czerwona borówka* iz nem. *rote Heidelbeere* (Schwenkfeld, Stirpium et fosselium Silesiae catalogus iz l. 1600). Ime je po barvi plodov = rdeče okrogle jagode. Sem sodi tudi *rdeča malinica* in *rdečica*, polj. *czerwienica*.

Pri *kopišnica* gre pač za zamenjavo s *kopínsčnica* »*Rubus fruticosus*« (kopína).

Nepojasnjene so variante iz *grante*. K e l e m i n a (Bajke 22,71) razlaga kor.-nem. *grante kot* »hudičeva, Krutova zel«. L e s s i a k u (Die dt. Mundart von Zarz, 1944, 124) je beseda »etimološko nejasna«. B e z l a j (l. c.) meni, da je »potrebno tipati še dalje v Alpe«.

Za pravilno presojo izposojenke v slovenščini moramo najprej določiti areal in obliko besede v alpskem prostoru: *Gran(n)beer* (Tirolsko, Bavarsko), *Grante* (Koroško, Sorica), *Granta* (Pernegg), *Grantā* (Kočevsko), *Granten* (Bavarsko, Tirolsko, Koroško). L e s s i a k napačno meni, da je dalo *grante* v slovenski izgovorjavi *-nd-*. Obliki *Grandl*, *Grandlbeer* sta znani po vsej Avstriji (T r ü b n e r, Dt. Wb. s. v. *Preiselbeere*), *-nt-* se je spremenil v *-nd-* z nastopom t. i. srednjebavarske lenizacije *p, t, k* (po l. 1500) v pasu južno in severno od črte Dunaj—Donava—Isar (K r a n z m a y e r, Historische Lautgeographie des gesamt-bairischen Dialekt-raumes, 1956, 94 ss.). H *Grand(e)lbeer* je asimilirana oblika *Grangelbeer* (Tirolsko) in variante *Grankach*, *Grankerlböar* (Bavarsko), *Granken* (izgov. *grankñg* — Tirolsko, Koroško, Štajersko, Bavarsko); primerjaj P r i t z e l & J e s s e n.

Pri *Granbeer* bi lahko mislili na srlat. *grana* = svrn. *gran*, *grün* »Scharlachfarbe«, vendar nam oblike z *-nt-* kažejo drugam. V *ladinskih* narečjih se imenujejo »scharlachrote Waldbeeren« *granates*, *garnatē*, *granatē* in *granāta* (Grödner Tal; A l t o n, Ladinische Idiome 1879, 224; T r ü b n e r l. c.). A l t o n razlaga besedo iz *grānum* — *grānātum* »mit Körnern versehen«, K l u g e¹⁶ in T r ü b n e r iz *Granaten* oz. *grānāta* »granát« — plodovi brusnic so res jasno rdeči, granatno rdeči. Bavarsko ime za brusnice je tudi *Rauschbeere*, ki se je križalo z romanskim imenom v *Rauschgran(a)t* (K l u g e^{16, 18}).

Beseda *grante* je *romanskega* izvora, vendar smo jo prevzeli — to kaže areal (Koroško, Sorica, Gorenjsko, Kočevsko) in potrjujejo variante — iz *avstrijsko nemških* narečij. Primerjajmo: slovensko *grante*, *grantni* — nem. *Grante*, *Granten*; slovensko *grandeljni* — nem. *Grand(e)l*. Iz lenizirane oblike *Grand-* sta izpeljani slovenski hibridni obliki *grámzelišče* (Gorenjsko *grámzelse* = P l e t e r š n i k; B e z l a j : *granzelišče*) in ljudsko etimološko *gromzelišče*, obe z naslonitvijo na »zelišče«.

Beseda *gorenk* kaže na adj. *gorenji*, vendar pozna P l e t e r š n i k le *gorénjec*, *gorénjka*. Če ne gre za zamenjavo z *gōrnik* »Arctostaphylos Uva ursi« (Bärentraube), bi lahko besedo razlagali kot popačenko iz bav. *Granken* (izgov. *grankñg*). Verjetno pa le gre za zamenjavo imen na podlagi zunanje podobnosti ali za analogno izpeljanko iz osnove *gōra*, *gorēnji*, *gōren* — torej **gorénjek*. Brusnice rastejo, tako kakor *gōrnik*

(*Arctostaphylos*), v hribovitih predelih; iz avtopsije poznam nahajališče na Veliki planini (Čemšenik 1206 m) in pri Planici.

Gornik: *Arctostaphylos* ali *Arbutus Uva ursi* »Bärentraube« — *gôrnik* je brusnicam podoben grm (Mihelčič). Oba grmiča imata jajčaste liste, jagode brusnic in gornika so si zelo podobne, približno enako velike in enako rdeče ali škrlatne, razlikujejo pa se po okusu, razvrstitvi in številu semenc. Ime *gôrnik* navaja Pletteršnik po Cafu (primerjaj tudi Mihelčič), zato bo najbrž mlado. Osnova imena je apelativ *gôra*, ime rastline je torej po njenem nahajališču: *gornik* raste po višinskih iglastih gozdovih, po skalovju in v gorovju celo do 2800 m visoko (Mihelčič). Pri Tamarju rastejo na istih mestih *brusnice* in *gornik*, zato je zamenjava rastline in imena zelo lahka. Tudi nemška terminologija navaja za *gornik* imena, ki pripadajo *brusnici*: *Moosbeere*, *Steinbeere*, *Rauschgranten* (Pritzel & Jessen).

Bolj kot ime *gornik* je v domačem zdravilstvu znan *ursi čaj*, kar je skrajšano iz lekarniškega imena *Folia Uvae ursi* »listi medvedjega grozdičja« (Juvan 146).

Strokovno ime rastline *Arctostaphylos* pomeni isto kakor *Uva ursi* = »medvedov grozd«, nemško »Bärentraube« (Hotton, Thesaurus phytologicus, Nürnberg 1695), kar je dobesedni prevod; češčina je ime ustrezno priredila = *medvědice*. Tudi Slovenci smo ime rastline dobesedno prevedli, vendar se ne dá ugotoviti, po kateri predlogi — grški, latinski ali nemški = *medvědji grozdič*, *medvědje grózdíče* (Mihelčič; manjka pri Pletteršniku). Tujo predlogo smo tudi po svoje interpretirali, Cigale s. v. *Bärentraube* navaja *medvedova hrušica*, *medvedovo uho*. Tu gre spet za zamenjavo: pri Pletteršniku je *medvědova hrúšica*, *medvědove hrúške* (*hrušice*) drugo ime za *glog* »*Crataegus oxyacantha* — *Weißdornbeere*«. Zamenjava je nastala pač zaradi barve plodov, ki so tudi rdeči in grozdnato razporejeni, vendar pa je primerjava zelo prisiljena. Ime *medvědovo uhô* temelji najbrž na zunanji podobi: jajčasti listi *gornika* so morda malce podobni majhnim medvedjim ušesom.

Ime *jágodíčica* (Mihelčič) je po obliki plodov. Ime je verjetno mlado in individualno narejeno, naslonilo se je lahko na nemške strokovne (botanične, lekarniške) izraze iz osnove *Beere* »jagoda«: *Mehlbeere*, *Moosbeere*, *Sandbeere*, *Steinbeere*, *Wolfsbeere* ipd. (Pritzel & Jessen) = *Arctostaphylos*.

Kokovičnik: Rastline *Arnica montana* v antiki niso poznali. Vendar je *Arnica* zelo staro ljudsko zdravilo, čeprav so ga v znanstveni medicini

začeli uporabljati šele v 18. stol. Srlat. *Arinca*, *Arnica*, srvn. *arnich* je prvič izpričana v 14. stol. Etimologija ni povsem utrjena, najbrž je ime popačeno iz srlat. *ptarmicum* »sredstvo za kihanje«, zato se nemško imenuje tudi *Niesblum*. Najbolj običajno — in najbrž tudi najstarejše slovensko ime je *arnika* (*arŋka*), prevzeto iz srednjeveškega latinskega imena ali iz nemščine (Kluger¹⁶ s. v. *Arnika*).

Brdnja (Cigale, Tušek), iz osnove *břdo* (prim. tudi *brdnina* »Bergheu«), je mogoče mlad prevod in slovenska prilagoditev ali naslonitev na latin. določilo *montana* »brdovska, gorska«. Tudi nemška imena za *Arnica* imajo določilo *Berg-*: *Bergwohlberleih*, *Bergwegebreit* (1793), *Bergwurz*; najbolj podobno naši *brdnji* je *Schneeberger* (Pritzel & Jessen). *Arnika* raste po planinskih svetlih gozdovih in pašnikih; ime *brdnja* je torej po kraju, koder raste. V to vrsto sodi tudi strokovni, najbrž mlad izraz *gorski kokovičnik* (Juvan). Cigale s. v. *Arnica* navaja le *kokovičnik*, tako tudi Mihelčič in Tušek. Pleteršnik ima po Medvedu *kukovičnik*, Cafpa *kukovniščnik*. Osnova imena je pač *kok*, *kuk* »hrib« ali *kokâva*, *kukâva* »gorski kamnit svet, samotni kraj, prepadni predel«, tj. tak hribovit teren, koder raste *arnika*. Ta pa uspeva vse do 2800 m (primerjaj švicarsko ime zanjo *Schneeberger* »*snežniščica«). Ime se gotovo ne naslanja na ime rastline *kúkapica* »Orchis«, ker ni med obema prav nobene zunanje ali drugačne podobnosti. Določilo *gorski* (kokovičnik) je odveč.

Hribovski primožek je podobna tvorba kakor *gorski kokovičnik*, torej po kraju nahajališča, vendar pa je tu določilo *hribovski* potrebno — *primožek* je ime več rastlin: *Calendula officinalis*, *Bupthalmum salicifolium*, *Arnica montana*, žlahtni *primožki* pa so neka vrtna cvetlica. Cigale s. v. *Arnica* ima *hribovski primoški*, Mihelčič *hribovski primožki*, Pleteršnik po Medvedu *hribovski primožek*, Juvan pa samo *primožek*. Pleteršnik meni, da je to deminutiv k *primož* (*primež*) »držalo v sredini vrat« (ne pri kljuki). Vendar: številne rastline so dobile ime po času, ko cvetijo; *Calendula* in *Arnica* cvetita v juniju, ponekod že zelo zgodaj. V srednjem veku so 9. junija obhajali zelo priljubljeni god sv. Primoža in Felicijana. Ime *primožek* je torej po sv. *Primožu* (Primus), po katerem se imenuje lepo število naših cerkev in zaselkov v hribovitih idr. krajih (Sv. Primož, Sv. Primaž, Sv. Primuž, Primožno, Primoževa gora).

Analogno ime — po času cvetenja in po svetniku — je *svétega Antóna roža* in *roža svetega Antona* (Cigale, Tušek). Tudi sv. *Anton Padovanski* (njegov god je 13. junija) je bil nekoč pri nas zelo priljubljen svetnik poletja. Na Bavarskem, v Šleziji, Turingiji (Thüringen) in na

Elsaškem, kjer *arnika* cveti malce pozneje, se rastlina imenuje po *sv. Janezu Krstniku* (24. 6.) *Johannisblume*, *Johanniskraut*, *Johanniswurz* (16. stol.), drugod *Marienkraut*, *St. Luciuskraut*, *groß Lucankraut* ipd., pač po lokalnem svetniku v času cvetenja *arnike* (junij do avgusta).

Materínski korêñ (Cigale s. v. *Wohlverlei*; manjka pri Pleteršniku) je dobesedni prevod po nemškem *Mutterwurz* (Gesner 1541). Prevod je seveda napačen: srvn. *wurz* pomeni »rastlina, zelišče«, *Mutterwurz* torej *máterino zelišče* (kot *materina dušica*). Ker je *arnika* veljala za »splošno« ali »najboljše« zdravilo (Mihelčič), so jo pač uporabljali pri bodočih materah in otročnicah. Ime *Frauen Melkkraut* (Fruen Melkrut, 1747) pove, da so nekoč verjeli, da *arnika* pospešuje mlečnost doječih mater oz., da daje moč (*Kraftwurz*, *Kraftrosen*), prim. imena pri Pritzel & Jessen.

Sončna roža (Cigale s. v. *Arnica*; manjka pri Pleteršniku) in *sončica* (E. Josch, Die Flora von Kärnten, 1853 = Pleteršnik *sólnčica*) ima paralelo v nemškem imenu uporabne botanike *Sonnenwirbel* »*Arnica montana*« (Bock, Kreuterbuch, 1530). Ime temelji na zunanji podobnosti: cvetni košek *arnike* je podoben rdečkastemu ali pomarančno rumenemu soncu z žarki. Imenu *sončna roža* (*roža* v pomenu »zdravilno zelišče« — primerjaj Pleteršnik s. v. *roža*) ustreza v nemščini *Sonnenrose*, vendar pa je po Joschu (= Pleteršnik s. v. *roža*) *Sonnenrose* »*Helianthus annuus*« in »*Tragopogon pratensis*«.

V isto vrsto kakor *sončna roža*, *sončica* sodi tudi *zlatnica* (Mihelčič; manjka pri Pleteršniku). Pri Tribuši na Tolminskem imenujejo *arniko zlatênica* (Erjavc, Iz popotne torbe = Pleteršnik) = po barvi cveta. Razne rumeno cvetoče rastline imenujemo *zlatíce* ali *zlatênice* (poleg *Arnica* še *Galium*, *Chelidonium*, *Ranunculus*, *Caltha palustris*). Taka imena so domača, čeprav imajo nemške vzporednice (*große gelbe Johannisblume*, *Sternblume* (Stereblume), vse v pomenu *Arnica montana*).

Cigale s. v. *Arnica* in po njem Mihelčič poznata za *arniko* ime *črvivec*. Pleteršnik ga tudi navaja, vendar v pomenu, ki ga ima v starejših slovenskih slovarjih = *Bilsenkraut* »*Hyoscyamus*« = *blen*. Tu gre najbrž spet za zamenjavo; nobeno nemško ime za *arniko* nima osnove *Wurm* »črv«. Če je to res ljudsko ime, potem se mora razlagati kot »zdravilo zoper črva«, tj. gnojenje (primerjaj: *črv na prstu* = Fingerwurm = Fingerentzündung; *črvi zobje* = gnili zobje; *zakóžni črv* = Hautwurm, Mitesser). V srednjem veku so verjeli, da povzročajo kožne bolezni, vnetja in gnilobo majhni organizmi — *črvi*, le-te so v ljudski medicini ponavadi »zagovarjali« (Jobov žegen, žegen zoper črva v zobeh itd.).

Razredčena tinktura *arnike* zares zdravi odprte in gnojne rane (J u v a n, M i h e l č i č). Tako bi *arnika* = *črvivec* dobila svoje ime po zdravilnem učinku rastline (celjenje gnojnih ran). Zajedavi črvi pa so trije: beli, črni in rdeči (Mayster A l b r a n t, Medicinalia equorum, fol. 100 — I. kolona = rokopis 14. stol. = Maribor, Škofijska knjižnica). Stara, danes večinoma pozabljena slovenska beseda za pojem »rdeč« je s križanjem stslov. *čŕmŕnŕ in *čŕrol'enŕ nastala oblika *čŕmnen, disimilirano čŕmljèn, čŕmnjèl, čŕnjèl, čŕljèn, čŕljèn (P l e t e r š n i k s. v. in B e z l a j, Slovenska vodna imena, I., Ljubljana 1956, s. Čŕnelo). Te besede so osnove raznih imen za rastline: čŕljèŕec, čŕljèŕka, čŕmelika, čŕmnjètec, čŕmnjèlka, čŕnjèlec, čŕnjèlka, čŕvèŕec, čŕvèŕka. Mogoče bi bilo, da bi disimilirana oblika *čŕnjèŕec zaradi zastarelosti, nerazumljivosti in z naslonitvijo na ime povzročilca kožnih vnetij = čŕva, zoper katerega so *arniko* = *čŕnjèŕec uporabljali, po ljudski etimologiji dobila ime *črvivec*. Ime *čŕnjèŕec (in njegove disimilacijske variante) bi potem pomenilo »rastlina zoper čŕm«, tj. »rdeče vnetje, tur«, ki ga povzroča »rdeči čŕv« (primerjaj *Feuerblume* »Arnica«) > *črvivec*.

Morâvka (B r e k e r f e l d, M i h e l č i č), po E r j a v c u *murâvka* »Arnica«, ima ime mogoče po kraju, koder rase. Izpeljano je iz osnove ali *múra* »kršje, grušec«, ital. *mora*, kor.-nemško *murre*, ali pa *murâva* »trata, mehka trava« (Kras, Tolmin, Kranjska gora — torej verjetno tudi »gorski travnik«); *murâva* (Beneška Slovenija) je tudi rastlina *Tragopogon pratensis* »Wiesenbocksbart« — kozja brada, ki ima rumene in rdečkaste cvete; ti so malce podobni cvetovom *arnike*. Potemtakem bi *moravka*, *muravka* bil deminutiv, prenos imena na *arniko* pa bi bil razločljiv na podlagi zunanje podobnosti.

Lisičjak: *Lycopodium clavatum* (in druge vrste *L. alpinum*, *L. complanatum* itd.) — »Bärlapp«, je zimzelena rastlina iglastih gozdov, osojnih hribčkov in pašnikov. Ima do 1 meter dolgo, okroglo, po zemlji se plazeče steblo, iz njega poganjajo kvišku vejice, na gosto obraščene s šilastimi, kratkimi lističi. Nekateri od njih se podaljšajo v dva 3 do 6 cm dolga betičasta klasa. Odganjki in klasi spominjajo na dlakašte tačice nekaterih živali, zato je preprosta ljudska fantazija to rastlino krstila z imeni gozdnih in drugih živali. Strokovno ime *Lycopodium* pomeni »volčja tačica«, podobno *Bärlapp* (Lappen = poganjek, figurativno, »nožica, tačka«), *Krähenfuß*, *Krottenfuß*, *Löwenfuß*, *Wolfsklauen* (Klaue = parkelj, taca), *Wolfsranke*¹ (Ranke = poganjek, vitica, figurativno

¹ Nemška imena sem prevzel iz G. Pritzel & C. Jessen, Die deutschen Volksnamen der Pflanzen, Hannover 1782, 225 ss.; kar je v oklepajih, prevod in razlago sem dodal sam.

»tačka«). V podobnem fantazijskem krogu je nastalo slovensko ime *lisičjak*, ki ima več ljudskih variant: *lesičjak*, *lesičjek*, *lesičje*, *lesičnik* (Cigale s. v. *Bärlappen*, *Drudenfuß*, *Ofenwisch*), *lisičje*, *lisičnik* (Pleteršnik). Dvojne oblike *lesičjak* : *lisičjak*, *lesičje* : *lisičje* itd. ne presenečajo, ker ima slovenščina poleg običajne oblike *lisica* še njeno narečno varianto *lesica* (Pleteršnik, slovenske narodne pesmi; primerjaj hišno ime v Braslovčah *pr. Lesják*). Slovenskemu imenu je botrovala predstava, ki je v betičastih klasih videla podobnost z lisičjim repom. Pri poimenovanju je bil pač prisoten tudi ljudski emblem za lisico = gospodinja, kuharica, ki ometa peč:

Lesica pa bo deklica;
ona 'e lahko deklica,
lepi dugi repek ma,
lahko kumen pometla.²

Ta fantazijska predstava se je križala še s kmečko stvarno vsakdanjostjo: iz *lisičjaka* so povezovali omela za ometanje ostankov pepela v krušni peči. Takó se je ime rastline preneslo na predmet njene uporabe. Pri Jarniku in Cigaletu pomeni *lisičjak*, pri Miklošiču in Cigaletu pa *lisičje* »omelo«, napravljeno iz te rastline (primerjaj Cigale s. v. *Ofenwisch* »omelo, lesičje, lesičjek za peč«). Uporabljanje omela iz *lisičjaka* je znano tudi iz Savinjske doline (Erjavec, Iz popotne torbe), kjer se ta zimzelena rastlina imenuje po predmetu uporabe *omelišje*, iz osnove *omelo* »(Back)ofenwisch«.

Lisičjak je zdravilna rastlina, ki jo poleg lekarništva pozna tudi ljudska medicina; eno njenih nemških imen, ki nima vzporednice v slovenščini, je *Neunheil* »zdravilo za devet bolezni« — toliko in še nekaj več jih navaja Mihelčič. Najbolj so uporabljali droben, žveplenorumeni prašek (štupo < stvn. stoub, srvn. stoup, stvn. kolektiv stuppi, bavarsko stupp) trosnih glavic *lisičjaka* (Semen *Lycopodii*). Rabil je za posipanje (štupanje) vlažnih ranic in mokrih vnetij pri dojenčkih, vlažnih kožnih spuščajev pa tudi pri srbečici starih ljudi (Meyers *Konversations-Lexikon*, 5. Aufl., Leipzig 1896 s. v. *Lycopodium*, Mihelčič s. v. *lisičjak*). Nemško se torej imenuje *Puderbleiweiß*, *Poeschpulver*, *Steinpulver*, slovensko pa *frišar* (Cigale s. v. *Drudenfuß*), iz nem. *Frischer* »čistilec, svežilec«, ker prašek, ki se ne ovlaži, se ne napije vode, čisti in suši vnetja (»wirkt trocknend«), tj. »frišno kožo« (= v Braslovčah; danes le še redko).

² Štrekelj, SNP I, št. 979 (varianta: Lisica lahko kuharica, / lep košati repek ma, / lahko kumen pometla), št. 985.

V simpatetičnem (= nevidnem) zdravljenju³ na kmetih idr. se je *lisičjak* uporabljal za zdravilo zoper nespečnost. Spletli so iz njega venčke in jih obešali nad postelje v kamrah in čumnatah (L e x i k o n l. c.), zato je njegovo nemško, lekarniško ime *Unruhe* (eliptično »gegen die Unruhe«), slovensko pa *zaspánc* »Lycopodium complanatum, Bärlapp« (J a n e ž i č, M e d v e d; C i g a l e s. v. *Bärlappen*). Naše ime je nastalo po skrčenju zveze »zelišče za *spánc*«. Enak ali podoben pomen je imelo pribijanje *lisičjaka* na hlevska vrata (v Braslovčah smo z njim ovešali razpelo) zoper začaranje domače živine — pravzaprav pa zoper truto ali môro, ki tlači živali (in ljudi), da so nemirne (prim. ime *Unruhe*), zato nemška imena *Alpenmehl* (Alp = môra), *Drudenmehl*, *Drudenfuß*, *Drudenkraut*, *Hexenkraut*, *Hexenmehlkraut*, ki pa mogoče nimajo ustreznih slovenskih vzporednic. Vendar pa se je ljudsko verovanje, da ima *lisičjak* moč zoper urok, začaranje, zoper hudičevo zavajanje ipd. ohranilo tudi v slovenskih imenih te rastline, to pa v območju krščanskih predstav o dobrem (svetniki) in zlem (hudič). Oba pola tega verovanja sta dobro ohranjena v nemških imenih rastline: *Teufelsklauen*, *Teufelschlüssel*, *Teufelshosenband* — *Johannesgürtel*, *Jungfraukraut*.

V teh imenih se je združilo več predstav: 1. zunanji videz rastline, tj. dolgo, plazeče se steblo, ki vzbuja poleg drugih podob tudi predstavo *traku*, *povoja*, *pasu*, prim. *Dehnkraut*, *Spannkraut* »raztegljivka, raztézavica« ipd., *Schlangenmoos* »kačasti mah«, *Seilkraut* »vrvičasta zel«, *Gürtelkraut*, *Waldgürtel*, *Johannesgürtel*, *Teufelshosenband* »hudičeva pasica«. V slovenščini je sorodno ime *trakôpje* »Lycopodium«, ki ga je E r j a v e c zapisal pod Pohorjem. — 2. Tej predstavi se je pridružilo verovanje, da je *lesičjak* sredstvo zoper zle sile (*Hexenkraut* = *Kraut gegen die Hexen* ipd.) in 3., da nekateri Bogu ljubi svetniki zanesljivo pomagajo zoper te temne sile — to sta Božja Mati Marija in apóstol Janez, kateremu je Kristus na križu dal v varstvo svojo mater. Zato so ljudje *lisičjak*, spleten v širok trak ali povoj, nosili okoli pasu kot simpatetično sredstvo zoper zle sile (L e x i k o n l. c.), najbrž pa so ga pred nošenjem zaradi »večje učinkovitosti« še blagoslovili z Marijinim ali Janeževim žegnomo. Od tod imeni *povôjji Devíce Marije* v Slovenskih goricah (E r j a v e c, Iz popotne torbe), ki ima sorodno vzporednico v imenu *Jungfraukraut* (eliptično iz * *Jungfrau-Marienkraut* »Lycopodium«), in *pas svetega Janža* »Gürtelkraut, Muscus terrestris« (= *Lycopodium complanatum*), zabeležen pri P. H i p p o l y t u (18. stol.) in C a f u. To je dobeseden prevod nemškega *Sant-Johannesgürtel* »Lycopodium«.

³ Simpatetično zdravljenje je nevidno zdravljenje z močjo, ki da je imanentna v snoveh in predmetih.

Perla: *Asperula* je zdravilna rastlina, ki rase po višinskih bukovih gozdovih in vsebuje kumarin, po katerem ima značilen vonj; zato njeno latinsko ime *Asperula odorata*. Cigale s. v. *Waldmeister* pozná *perla* in po Medvedu *perlica*, Pleteršnik ima (najbrž po Janežiču in Tuškú) *dišeča perla*. To je pač prilagoditev latinskega imena *Aspérula* > **pérula* > *perla* (z naslonitvijo na tujko *perla* »biser«, ki pa nima z rastlino prav nobene zveze). Določilo *dišeča* (*perla*) je prevod latinskega *odorata*, podobno kakor v nemščini *mohlrriechend Megerkraut* (Nemnich 1793 = Pritzel & Jessen) ali v češčini *voňavka*.

Teže razložljivo je ime *prvénc*, ki ga je Cigale prevzel iz nemško-hrvatskega slovarja Boguslava Šuleka (1853). Kluge s. v. *Waldmeister* meni, da pomeni *prvenec* »prvak, vodja« in primerja *Waldmeister* (15. stol.) »mojster gozda«, tj. »prvi v gozdu«, in vsebinske paralele dansko *skoomaerke*, srlat. *matrissilva* (= mater silvarum), romunsko *mama pădurei*, franc. *reine de bois*, kar naj verjetno pomeni, da ima *prvenec* pač »prvo mesto« med gozdnimi zdravilnimi rastlinami, ki ga pa najbrž nikoli ni imel, vsaj ne v istem obsegu in pomenu kot npr. *arnika*. Beseda *prvenec* pomeni predvsem »prvorojeni«, preneseno na rastlino pa »prvi plod« (Cigale s. v. *Erstling*). Mogoče bi se dalo misliti na prevzem srlat. *pervinca* > nemško *Berwink(e)* »zimzelen«, vendar ni med obema rastlinama najmanjše podobnosti.

Ime *Waldmeister* pa razlagajo tudi drugače. Zdravilno moč *Asperule* naj bi bil v 13. stol. odkril provansalski zdravnik = magister Walter Agilon, zato se rastlina imenuje po njem srlat. *herba Walteri magistri*, stfranc. *erbe Water*, srangleško *herb Wauter* (Kluge s. v.). To bi bilo nemško **krút des Walther meisters*, eliptično **Walther meister(s)*, po ljudski etimologiji skrčeno v **walt-meister* = zaradi naslonitve na srvn. *waltmeister* »Forstmeister = »prvi med logarji« (te razlage ni v Klugeju). Ime rastline *Waldmeister* navajajo npr. Brunschwyg 1500, Gesner 1541, Gersdorf 1557 idr. (glej Pritzel & Jessen). Zato menim, da je razlaga, ki jo Pleteršnik navaja z vprašanjem »*prvénc* . . . *morda namesto perlenec?*«, še najbolj verjetna, zlasti še zato, ker ima *Aspérula* > *perla* tudi pomanjševalno obliko *perlica*. Sem sodi tudi *bulomajster* (Mihelčič brez navedbe areala besede), kar je popačenka iz narečne, bavarske oblike **wáltmaister* > **boltmajster* (*w* : *b* je običajna substitucija bavar. dvoustničnega *u*, primerjaj Winkel : Binkelj, Bičje : Witsch).

Iz osnove *prehlàd*, *prehlajen* je izpeljano ime *prehlajénka* (Mihelčič brez navedbe areala), ki ga Pleteršnik ne pozna in bo najbrž mlajše kot *perla*. Ime se pač mora razložiti podobno kot *zaspanec* =

= »zdravilo za spanec« — torej »zdravilo za prehlajenje«. Najbrž so *dišečo perlo* v ljudski medicini uporabljali za zdravljenje prehladov, ker pospešuje potenje in lajša težko dihanje (Mihelčič).

Na vzhodnem Štajerskem se *dišeča perla* imenuje *želvenica* (Caf). Z močnejšo obaro *dišeče perle* zdravijo kožne izpuščaje (Juvan), sveža, zmečkana rastlina pa rabi za obkladke pri čirih, izpuščajih in oteklinah (Mihelčič). Gnojne otekline, fistulasti čiri, škrofeljni ipd. se na vzhodnem Štajerskem imenujejo *želve*. Primerjaj *želva* (Miklošič) »die Fistel«, plural. *želve* (Murko, Cigale, Caf) »die Skrofeln«, *žop* (vzhodno Štajersko) »fistulöse Geschwüre« = *žolve* (Miklošič, Caf) »die Skrofeln«, *žoltnat* (Caf) »skrofulös« (vse po Pleteršniku). Ime *želvenica* »Asperula« je izpeljanka iz *želva*, *želve* in pomeni »rastlina (zdravilo) za želve« = »čire, izpuščaje«, tako, kakor pomeni *želvina trava* (Murko) »eine gegen Skrofeln (*zelve*) heilkräftige Pflanze« = = *Alisma plantago*; primerjaj tudi *žoltnica* (Caf) »trava za žolve, die Braunwurz, Scrophularia«. V vzhodnještajerski besedi *želva*, *želve* »čir, škrofeljni, gnojni izpuščaji« ipd. in v njenih izpeljankah se je do nedavnega ohranila stšlovan, beseda *žělъ »ulcus«, ki ima svoje vzporednice v ruščini, beloruščini, ukrajinščini in bolgarščini (Miklošič, EW, str. 408, s. v. *žely* 2, in Holub & Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952, s. v. *želva*).

Waldmeister »Asperula« se imenuje tudi *Waldmeier* (Kluge; toda Pritzel & Jessen: *gelber Waldmeier* »*Lysimachia nemorum*), kar je naslonitev na ime *Miere* »*Stellaria media*, *Anagallis arvensis*, *Amaranthus*, *Chenopodium*« idr. Po Medvedu je *Miere* »*Alsine*«, kar je srlat. ime za »*Stellaria media*«. Vsekakor se rastlina *Miere* zamenjuje z rastlino *Asperula* »*Waldmeister*«, drugače *wohlriechend Megerkraut* = = *Meierkraut* < *Mierkraut*. Slovensko ime za *Miere* je *črvovka* (Pleteršnik). Ne vem, če je v slovenščini to tudi kaka lokalna oznaka za *dišečo perlo*. Razložiti se mora podobno kot *zaspanec*, *prehlajenka*, *želvenica*, *črvovec* idr. = »zdravilna rastlina za črva« = »gnojno vnetje« (razlago glej pod *črvovec* v poglavju *Kokovičnik*). Po zdravilnem učinku bi *črvovka* bila sorodna z *želvenico*.

Plaitica: *Pláhtica navádna* je strokovno ime zdravilne rastline *Alchemilla vulgaris*. Na njej so značilni veliki, dlanasto nacepljeni listi, ki imajo okoli 9 polkrožnih, napiljenih krp. Le-te dajejo vtis, ko da je list nagrbljen. Od tod je rastlina dobila ime *devêtih grbov trava* (E. Josch, Die Flora von Kärnten, 1853), *grb* je tu v pomenu *grba* (Pleteršnik). Bavarsko vzporedno ime je *Neuneck* (= rastlina na devet voglov, prim. Pritzel & Jessen).

Ime *hribja resa* (Cigale, Janežič, Juvan) ali *hribska resa* (Mihelčič) je rastlina dobila po prostoru, koder raste — gozdovi, pašniki, travniki hribovitih krajev. Mogoče je to ime bolj primerno za *Alchemilla alpina* »Bergsinau« (Konrad Gesner, *Catalogus plantarum latine, graece, germanice etc.*, Basel 1541; Cigale s. v. *Sinau*, Pleteršnik s. v. *resa*). *Resa* je ime, ki je skupno več rastlinam, pač zaradi večje ali manjše zunanje podobnosti: *Erica*, *Calluna vulgaris*, *Euphrasia officinalis*, *Alchemilla* — to je pogosten pojav v ljudskem botaničnem imenoslovju.

V srednjem veku so rastline radi imenovali po predmetih in snoveh, ki so jih prave in apokrifne legende povezovala z življenjem in delom krščanskih svetnikov (Janez, Marija, Peter itd.), ne da bi danes mogli vselej eruirati predloge in ugotoviti povezave. Krpičaste oblike listov so v ljudski fantaziji zbudile predstavo plašča, kakršnega nosi Marija na »pildkih« = »svetih podobah«. Od tod fantazijska imena *bôžja pláhtica* ali *pláhtica Devíce Marije* (Caf), *Devíce Marije plašč* (Zalokar), *Devíce Marije plašček* (*plajšček*, *plajšek*), primerjaj Janežič, Pleteršnik, Tušek; Cigale s. v. *Frauenmantel*, *Marienmantel*, *Sinau*. Že srednjeveške zdravilne idr. knjige poznajo za *Alchemilla vulgaris* ime *unser frouwen mantel* (Brunschwyg, *Kunst der Destillirung*, Strassburg 1500), primerjaj tudi Bock 1530, Brunfels 1530, Fuchs 1542 itd. Nemške variante so: *Mantelkraut*, *Frauenmantel*, *unser Frauen Mantel*, *unser lieben Frauen Mantel*, *unser liebsten Frauen Nachtmantel*, *Marienmantel*, *Muttergottesmäntelchen*. Seveda je poimenovanje lahko prišlo k nam tudi iz srednjeveške latinščine menihov, lekarnarjev, zdravnikov, primerjaj *Sanctae Mariae pallium* (16. stol.), saj je splošno evropsko (angleško *Lady's mantle*, šved. *Mariekåpa*, dansko itd. — Kluge¹⁸ s. v. *Frauenmantel*).

Regrat: Za *regrat* »*Leontodon taraxacum*« ali »*Taraxacum officinale*« (Löwenzahn) navajajo slovenski priročniki več imen: *mleč* (Janežič, Pleteršnik, Cigale), *otávčec*, *otávčič*, *smolčka*, *štévnica*, *ženténje*, *žolténica* (Juvan M., V rožah je zdravje, 1945; Mihelčič F., *Zdravilne rastline*, 1940). Erjavce izvaja besedo *regrat* iz bavar. »Röhrleinkraut« (Pleteršnik), Štrekelj (Zur slav. Lehnwörterkunde, 1904, 52) pa na podlagi narečnih variant *regrad*, *regvat*, *regvant*, *repar*, *vergrad*, *virgrad*, *jergot* pravilno iz nem. *Wegwart* (Feldzichorie, *Cichorium intybus* L.).

S pravilno glasoslovno razlago pa še ni razloženo, zakaj smo prevzeli za »*Leontodon*« ime, ki ga ima v nemščini »*Cichorium*«. Gre za pogostno

zamenjavo dveh pojmov na podlagi zunanje podobnosti. Mladi škrbinasti listi *regrata* so močno podobni listom *cikorije* in le-to tudi nabirajo za »regratovo solato«. Zamenjava pojmov in rastlin izvira že iz srednjega veka: *Regrat* (Löwenzahn) se v srednjeveški latinščini imenuje *Taraxacum* (Löwenzahn) in *Cichorium* (Wegwarte). V Graubündenu in na Solnograškem se *regrat* imenuje »Cichorien« (iz lat.), na Dunaju pa tudi »wilde Zihori« (Pritzel & Jessen, Die deutschen Volksnamen der Pflanzen 395, 397). Bav. *zichóri*, *zigóri* je »Löwenzahn« oz. njegovi mladi listi, ki jih jedo kot »Cigori-Salat« (Schmeller & Frommann, Bayer. Wb. II, 1079).

Regrat je zdravilna rastlina in kot tako jo navajajo že številne srednjeveške zdravniške knjige. Te knjige tipa *Macer floridus: De medicina et virtutibus herbarum*; *Gart der gesuntheit* ipd. so bile povsod razširjene; stare slovenske rokopisne in današnje knjižne zbirke »zdravilnih rastlin« imajo deloma svoj izvor v njih. Naša izposojenka *regrat* izvira že od tam ali pa iz lekarniške srednjeveške terminologije, ne šele iz novejše nemščine, kakor to navaja Štrekelj. To potrjujejo številne variante, razložljive le na podlagi dolgotrnega ustnega podanja, ki ga ni spremljala kontrola črkovne podobe.

Otavčec za »regrat« pozná le *Juvan*; *Pleteršnik* navaja (po *Erjavcu*) za Kobarid ime *otâvčič*. Mogoče v teh krajih *regrat* cveti zelo pozno, po *Mihelčiču* cveti do jeseni (čas otave).¹ Sorodno ime je *Sommerdohr* (po času cvetenja).

Lahko bi mislili, da je od *Cafa* zabeleženo ime *mlêč* mlada izposojenka iz češčine *mlič*, vendar pa na vzhodnem Štajerskem poznajo za »regrat« ime *mlêčec*. Pač po mlečnem soku, ki je v korenini in v vsej rastlini in ki baje pospešuje mlečnost (Pritzel & Jessen). Nemške paralele so: *Milchblume*, *Milchdistel*, *Milchrödel*.

Smolička je primorsko ime (Gorjansko, Kras), najbrž po belem soku (mleku), ki se na zraku strne v rjavkasto, smoli podobno lepljivo snov.

Žoltênica (Sovinjak, Istra) ima ime po žoltem = zlatorumenem ocvetju. Nemške paralele so: *Gel* (gelbe) *Maienblume*, *Gäl*-(gelber) *Dickkopp*, *Dotterblume* (Dotter = rumenjak), *Sonnenkraut* (Cigale).

Žehtênica (*l = ŷ*) poznajo pri Rihembergu (Branik). Ime je mogoče izpeljano iz *žehtêti* »žareti«, torej po barvi. Areal besede (Primorsko, Branik, nekoč last Grifenbergov, potem goriških grofov in Habsburžanov) pa kaže na to, da bi v osnovi lahko bila popačena oblika srvn. *seichen* »harnen, urinare« (*š = ž* v zvnečem okolju). V domačem zdravilstvu pri-

¹ Po *Cafu* je *otâvník* mesec »avgust«, torej še letni mesec, prim. *Sommerdohr*.

poročajo regrat pri sečni zapori (oparnosti) in pri boleznih mehurja, čaj iz regrada izloča sluz iz sečnih organov (J u v a n, M i h e l č i č, P r i t z e l & J e s s e n »fördert Harngang«). Od tod nemška imena: *Seichblume*, *Seicherin*, *Saichblümel* (bavarsko), *Bettseichle* (Augsburg), *Bettseichern*, *Bettseger*. Popačena ali skrčena oblika iz *žehtelnica* je *štēlnica* (*štev-nica*) < **žtelnica* (*žt*) > asimilirano *št*; ime je zapisal Erjavec v Kobaridu.

Žentēnje »*Taraxacum officinale*« je znano pri Vrsnem na Goriškem. Pleteršnik meni, da je to mogoče *žehtenje*, torej vzporednica primorskega imena *žehtelnica*. Vendar pa bi to mogoče lahko bila disimilacijska oblika < *žoltēnje* »*Leontodon taraxacum*« ali < **želtēnje* saj obstaja tudi dvojnica *želt* = *žolt* (Pleteršnik).

Rumēna rēpa (E. Josch, Die Flora von Kärnten, 1855) je ime po barvi cvetnega koška, *rēpa* pa je popačeno iz *Wegwart*, primerjaj *revar* (Štrekelj).

Stoglavež: *Eryngium campestre* L. »die blaue Mannstreu« raste po suhih, pustih in kamnitih poljih, travnikih, ob potih itd. Kakih 50 cm visoka rastlina ima rogovilaste vejice, listi so suličasti, nazobčani in se zaostrijo v trn. Tako je podobna osatu (»distelartig«). Kobulasto razcvetje ima številne belkaste ali zelenkaste, druge — zlasti v vrtilih gojene vrste pa modre in lazurne cvetove. Po teh številnih cvetovih je rastlina v srednjem veku dobila ime *centum capita* »sto glav«, nemško *Hundertkopf* (Nemnich, Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte, Leipzig 1793 s. v.). Ime *stoglavež* (Cigale, Medved, Pleteršnik) je prevod latinske ali nemške predloge, ki je prilagojen duhu slovenskega jezika.

Eryngium se imenuje tudi *Krausdistel*, *Krussdistel* (*Hortus sanitatis*, 1492; *Gart der gesuntheit*; Fuchs, *New Kreuterbuch*, Basel 1542 s. v.) pač po zunanji podobnosti z osatom. Srvn. *crūs* »kraus«, slovensko »kuštrast, kodrast« živi v slovenski mlajši izposojenki »krāvžast, krāvžlast«. *Kódrasti* ali *kúštravi osât* za »*Eryngium*« (Mihelčič) je zelo mlad, dobesedni prevod iz nemščine.

Bodéča možina »*Eryngium* — *Mannstreu*« (Medved, Pleteršnik) je mlad, delni prevod in slovenska prilagoditev nemškega *Mannstreu*, primerjaj »*Blaue, stechende (bodeča) Blume, daher Mannstreu*« (Pritzel & Jessen 145). Modra barva zbuja vtis nečesa mirnega, jasnega, trajnega, zato je že od nekaj simbol stanovitnosti in zvestobe »*Treue*« — *Mannstreu* »moška zvestoba« (*Lexikon* s. v. *Blau*). Zdravniki 15. stol. priporočajo odvarek korenine *možine* za krepitev moške vitalnosti (zato manjka paralela *Weibertreu* — Kluge¹⁸ s. v.)

Gladež je ime več rastlin, ki so si zaradi trnov in ostrih listov med seboj podobne: *Ononis spinosa* »dornige Hauhechel« (bodež, rabuš, glušec), *Carduus crispus* »Kardendistel« (ščetica) in *Eryngium amethystinum* »Mannstreu«. Ime *gladež* je ali iz teh rastlin preneseno na *stoglavež* ali pa je poimenovan po zdravilnem učinku: *gladež* = *stoglavež* so uporabljali za bruhanje in pri zaprtju, tako sta se bolniku povrnila tek in glad.

Zmájev grebĕn (C a f) ali *lintovŕnov grebĕn* (M e d v e d) »*Eryngium campestre*« nima nemške vzporednice; nemška imena rastlin Drachenschwanz, Drachenwurz, Drachenblut itd. ne pomenijo »*Eryngium*«; rastlin iz srvn. *lintovurm*, izposojeno kot *lintvĕr*, *lintvĕrnĕ*, *lintvĕrn*, *lintvĕrt*, *lintvour* »zmaj«, pa v nemščini nisem zasledil.

ZUSAMMENFASSUNG

Mein Beitrag ist ein Ausschnitt aus der Monographie über slowenische Namen der Heilpflanzen (Arzneipflanzen). Von der These ausgehend, daß ein großer Teil solcher Namen auf der Antike fußend mittelalterlich — europäisch sein kann, versuche ich die fraglichen Pflanzennamen aus der Zeit und Umgebung heraus sprachlich, inhaltlich und kulturgeschichtlich zu erklären, das Ursprüngliche vom Nachgeahmten zu trennen, das Einheimische vom Entlehnten abzusondern, das Ältere gegen das Jüngere abzugrenzen.

Es werden Namen und Synonyme der folgenden Pflanzen untersucht: 1. *Vaccinium vitis idaea*, 2. *Arctostaphylos Uva ursi*, 3. *Arnica montana*, 4. *Lycopodium clavatum*, 5. *Asperula odorata*, 6. *Alchemilla vulgaris*, 7. *Leontodon taraxacum*, 8. *Eryngium campestre*.

I. Aus dem Lateinischen stammen: A. die Lehnwörter *ursi* (čaj), *arnika*, *perla*, *provenec* < **perlenec*, *perlica*; B. die Übersetzungen (wo deutsche Parallelen vorhanden sind, ist die Vorlage fraglich) *medvedji grozdič* (*medvedje grozdičje*), *plahlica* (*plašč*, *plašček*, *plenica*, *pleničica*) *Devica Marije*, *stoglavež*; Teilübersetzungen aus der lateinischen wissenschaftlichen Terminologie sind *gorski* (*kokovičnik*), *hribovski* (*primožek*), *díšeča* (*perla*).

II. Aus dem Romanischen (Ladinischen) ist entlehnt (durch deutsche Vermittlung) *grante* (*grantni*), *grandeljni* (mit allen Abarten) = »granates« u. ä. = »österreichisch »Grante(n), Grand(e)l« u. ä.

III. Aus dem Mhd. sind entlehnt: *arnika* (? — s. I. A.), *frišar*, *bulomajster* (Waldmeister), *regrat* mit allen Abarten (Wegwart), *žehtelnica* (*štelnica*) (?) »Seichblume«.

IV. Übersetzungen aus der mhd. älteren oder jüngeren Terminologie, Anlehnungen an deutsche Pflanzennamen oder ihre Nachahmungen (man kann keine scharfe Grenze ziehen; es haben auch andere fremde Vorlagen sein können, aber die deutschen sind bekannt) sind: *kamčičevje*, *močnica* (?), *rdeča borovnica*, *rdeča črnica*, *medvedji grozdič* (? — s. I. B.), *materinski koren* (falsch übersetzt, es soll heißen *materino zelišče*), *pas svetega Janža*, *hribja resa*, *plahlica* (*plašč*, *plenica*) *Devica Marije* (? — s. I. B.), *stoglavež* (? — s. I. B.). Manche

Übersetzungen sind wörtliche Übertragungen, andere sind freie Nachformungen oder sinnverwandte Anpassungen.

V. Zu den folgenden slowenischen Pflanzennamen liegen ähnliche oder entfernt verwandte deutsche Parallelen vor, was aber andere fremdsprachige Quellen nicht ausschließt — *medvedove hruške* (*hrušice*), *medvedovo uho*, *jagodičica*, *brdnja*, *roža svetega Antona*, *sončna roža*, *sončica*, *lisičjak*, *zaspanec*, *povoji Device Marije*, *devetih grbov trava*, *otavčec*, *žoltenica* (žoltenje, žentenje), *rumena reva*, *bodeča možina*. Viele von diesen Namen sind durch die charakteristischen inneren oder äußeren Merkmale der Pflanzen vorausbestimmt, so können sie auch gut einheimisch sein — oder sie sind europäisch.

VI. Die Pflanzen sind benannt nach der Umgebung, wo sie wachsen, *kamčičevje* < **kamenčičevje* (steinige Bergwelt), *močnica* (? — Moorgrund), *gorenk*, *gornik*, *brdnja*, *gorski* (*kokovičnik*), *hribovski* (*primožek*), *hribja* (*resa*) — alles Bergflora, *moravka* (? — Bergwiese?).

VII. Die Pflanzen erhielten ihre Namen nach der Farbe der Blüten oder der Früchte: *rdeča borovnica*, *rdeče črnice* (rote Heidelbeere), *rdeča malinica* (rote Himbeere), *rdečica* (Röte), *sončna roža*, *sončica* (Sonnenblume), *zlatnica*, *zlatenica* (Goldblume), *žoltenica*, *žoltenje*, *rumena reva* (gelbe Blume).

VIII. In den Namen wird die charakteristische Form der Stengel, Blätter, Blüten, Früchte festgehalten: *malinica* (Himbeerlein für Preiselbeere), *jagodičica*, (Beerlein für Bärentraube), *medvedji grozdčič* (Bärentraube = wilde Traube), *lisičjak* (Fuchschwanz), *trakovje*, *povoji* (*Device Marije*), *pas* (*svetega Janža*) = weit kriechender Stengel, *plahčica* (*plahč*, *plenica*) *Device Marije* (mantelförmige Blätter), *stoglavež* (Hundertkopf = kopfige, dichtblütige Dolden), *ko-drasti* (*kuštravi*) *osat* (Krausdistel), *bodeča možina*, *zmajev greben* (Namen für dornige, distelartige Kräuter, mit dornig gezahnten, zerschnittenen Blättern und dornigen Hüllblättern), *devetih grbov trava* (Neuneck = Blätter).

IX. Die Benennung nach den inneren Merkmalen (Saft) findet sich bei folgenden Pflanzen: *dišeča* (*perla*) = wohlriechend Megerkraut, *mleč*, *mleček* (Milchblume), *smolnička* (harzartiger Saft).

X. Der Name wird geformt vom Zeitpunkt des Blühens (Blütezeit): *hribovski primožek* (Primus, 9. 6.), *roža svetega Antona* (15. 6.), *povoji Device Marije* (24. 5.), *pas svetega Janža* (Johannes, 16. 5., 24. 6.), *plahč* (*plahčica*, *plenica*) *Device Marije* (24. 5.), *otavčec* (die Grummetzeit = die zweite Mahd = Sommer).

XI. Die Namen nach der Verwendung der Pflanze im bäuerlichen Alltag sind: *lisičjak* (aus dem Bärlapp gemachter Ofenwisch), (*omelo* = Ofenwisch).

XII. Die Namengebung richtet sich nach der Heilkraft der Pflanze: *močnica* (? — harntreibend), *materinski koren* (Mutterwurz), *črvivec* < **črmini-vec*, **črnevec* (rote Heilpflanze = gegen den (roten) Wurm = Eiterbeule u. ä.), *frišar* (Betupfen wunder Stellen bei Säuglingen), *zaspanec* (für das Einschlafen), *povoji Device Marije*, *pas svetega Janža* (gegen Verhexung), *prehajenka* (gegen Verköhlung), *želvenica* (asl. **želbl* = *želve*, *žolve*, *živé* »Skrofeln« u. ä., »ulcus«), *plahčica* (*plahček*) *Device Marije* (christlich verhüllter Name für Frauenkraut, Mutterkraut), *žehelnica* (mhd. seichen — Seichblume, Seicherin), *bodeča možina* (symbolischer Name = zur Stärkung der Manneskraft), *gladež* (für den Hunger).

SILBEN- UND MORENZÄHLUNG

V slovenskem knjižnem jeziku in v večini slovenskih narečij se tonemsko nasprotje realizira v okviru zlogov. Posebno mesto v tem pogledu zavzema rožansko narečje na avstrijskem Koroškem, kjer se tonemsko nasprotje realizira v okviru mor.

In the Slovene literary language and in most of the Slovene dialects the tonemic opposition is realized in the sphere of syllables. An exception in this respect represents the dialect of Rož in the Austrian part of Carinthia where the tonemic opposition is realized in the sphere of morae.

1. Die linguistischen Interpretationsversuche der Intonationsoppositionen im Slowenischen sind mannigfaltig. Das betrifft nicht nur die slowenische Schriftsprache, sondern auch die slowenischen Dialekte, in denen Intonationsoppositionen bestehen.

Während die phonetische Realisierung der segmentalen Phoneme einer Schriftsprache weitgehend normiert werden kann, sind die suprasegmentalen Einheiten etwas, was keiner literarischen Norm unterliegt. Sie können, je nach Herkunft des Sprechers, unterschiedlich realisiert werden, ohne daß es dabei zu Kommunikationsschwierigkeiten käme. Das trifft uneingeschränkt für das Slowenische zu. Der Grund dafür liegt in der geringen funktionellen Belastbarkeit der Intonationsoppositionen im Slowenischen, wengleich an ihrer Existenz aber nicht zu zweifeln ist.

Versucht ein Slowenischsprachiger nach der literarischen Norm zu sprechen, so wird es ihm dennoch kaum gelingen, auch die phonetische Realisierung der Intonationsoppositionen der Aussprache, wie sie in den der Literatursprache zugrunde liegenden Dialekten üblich ist, anzugleichen. In diesem Fall bestehen zwei Möglichkeiten: entweder er realisiert die phonologisch relevanten Intonationsunterschiede so, wie er es von seinem Dialekt her gewöhnt ist, oder aber er wird, besonders wenn sich sein Dialekt allzu sehr von der Literatursprache entfernt hat, überhaupt auf Intonationsunterschiede verzichten.

Zu den Intonationsoppositionen unterscheidenden slowenischen Dialekten gehört auch der größte Teil der Kärntner slowenischen Mundarten. Die Rolle der prosodischen Oppositionen ist dabei vor allem eine morphologische; sie helfen mit als morphologische Alternationen neben

segmentalen Oppositionen (seltener auch allein) grammatikalische Kategorien zu unterscheiden, z. B. *Plural : Singular* bei bestimmten Kategorien der Substantiva und Adjektiva, *InstrSg : alle anderen Kasus des Sg, bestimmte Adjektiva : unbestimmte Adjektiva, I-Partizip Dual fem : alle übrigen Formen des I-Partizips*, usw.

In der Slowenistik werden die Intonationsoppositionen meist als »steigende« und »fallende« Akzente oder (traditionell) als Akut und Zirkumflex bezeichnet.

Für die einen Forscher besteht der Unterschied zwischen Akut und Zirkumflex im Tonverlauf (unterschiedliche Hervorhebung zweier aufeinanderfolgender Moren in einer betonten Silbe), für andere in der Intensitätsverteilung (entweder im Intensitätsverlauf oder in der Gesamtintensität) und wieder für andere besteht der Unterschied in der relativen Tonhöhe.¹ Die meisten dieser Untersuchungen sind spekulativ-linguistischer Natur, doch auch bei den wenig zahlreichen experimental-phonetischen Arbeiten besteht keine Übereinstimmung: nach Lehiste handle es sich um Intensitätsoppositionen, nach Toporišič 1968 aber um Tonhöhenoppositionen (Unterschiede in der relativen Tonhöhe).

Die Frage, ob im Slowenischen mit Moren (Tonhöhenverlauf, Intensitätsverlauf) oder mit Silben (Tonhöhenunterschiede, Unterschiede der Schallenergie oder Gesamtintensität) zu rechnen ist, kann nicht generell beantwortet werden, sind doch die slowenischen Dialekte untereinander sehr differenziert. Eine Interpretation kann nicht einmal generell für

¹ Besonders erwähnt seien: O. Broch, *Slavische Phonetik*, Heidelberg 1911, 325f.; A. Schmitt, *Untersuchungen zur allgemeinen Akzentlehre*, Heidelberg 1924, 79f.; R. Ekblom, *Zur Physiologie der Akzentuation langer Silben im Slavo-Baltischen*, Uppsala-Leipzig 1922, 52; F. Bezljaj, *Oris slovenskega knjižnega izgovora*, Ljubljana 1959, 97—100; N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1959, 172; A. V. Isačenko, Zur phonologischen Deutung der Akzentverschiebung in den slavischen Sprachen, *TCLP 8(1959)*, 175—185; H. Jaksche, *Slavische Akzentuation II, Slovenisch*, Wiesbaden 1965, 7; I. Lehiste, The phonemes of Slovene, *IJSLP 4(1961)*, bes. 65; P. Garde, *L'accent*, Paris 1968, 154—159; J. Toporišič, Liki slovenskih tonemov, *SR 16(1968)*, 315—392.

Eine Zusammenfassung und Gegenüberstellung einzelner Interpretationsversuche siehe bei J. Toporišič, Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, *SR 15(1967)*, 64—108.

Ferner seien einige Arbeiten, die sich mit den Intonationsbeschreibungen in slowenischen Mundarten Kärntens auseinandersetzen, genannt: F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika. 7. Dialekti*, Ljubljana 1955, 7—17; A. V. Isačenko, *Die Dialekte des Jauntales in Kärnten*, Wien 1955 (maschinschr. Diss.), 75—85; ders., *Narečje vasi Sele na Rožu*, Ljubljana 1959, 13—27, 66—69; V. Paulsen, *Lauflehre des slowenischen Gailltalerdialektes in Kärnten*, Wien 1955 (maschinschr. Diss.), 31—34; T. Logar, Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom, *SR 15(1967)*, 1; ders., Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini, *ZFL 11(1968)*, 158f.; P. Zdovc, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten*, Wien 1969 (maschinschr. Diss.), 70—79; u. a.

eine Dialektbasis gegeben werden, wie dies am Beispiel slowenischer Mundarten aus Kärnten gezeigt werden soll.

Aus Gründen der Perzeption kann man einige der obigen Parameter, die mit der Realisierung der Intonationsoppositionen in Zusammenhang gebracht werden, von vornherein ausschließen, so Intensitätsverlaufsunterschiede innerhalb einer Silbe, aber auch Schallenergie oder Gesamtintensitätsunterschiede.²

2. Es wurden an drei slowenischen Mundarten Kärntens, die je einem der drei Hauptdialekte Kärntens angehörten (*Rinkolach* im Jauntal, *Augsdorf* im Rosental, *St. Paul* im Gailtal), umfangreiche akustische (sonographische) Untersuchungen durchgeführt. Die Untersuchungsmethoden und Meßergebnisse sollen an anderer Stelle ausführlich dargelegt werden, hier seien nur die Resultate wiedergegeben.

2. 1 Die untersuchte Jauntaler Mundart unterscheidet Intonationsoppositionen auf langen Silben, wobei keine Distributionsbeschränkungen bestehen, z. B. *hi:ša* NSg. ‚Haus‘ : *hi:ša* NAPI ‚Häuser‘, *bí:əu* ‚weiß‘, *bi:əu* ‚gewesen‘.³ Die Quantitätsoppositionen unterliegen ebenfalls keinen Distributionsbeschränkungen, z. B. *‘uxo* ‚Ohr‘, *n’it* ‚Faden‘.

Die Messungen an einer größeren Anzahl von Sätzen und bei verschiedenen Informanten zeigten, daß das allein relevante Unterscheidungsmerkmal zwischen Akut und Zirkumflex die relative Tonhöhe ist. Es wurden dabei akzentuierte Wörter in allen möglichen Positionen im Satz bei Aussagesätzen sowie in nicht-abgeschlossenen Sätzen untersucht.

Die Verlaufsformen konnten sowohl bei Akut als auch bei Zirkumflex steigend oder fallend sein, dennoch wurde die Opposition durchwegs beibehalten, es kam zu keiner Neutralisierung. Der Akut erwies sich als der

² Intensitätsbewegungen innerhalb eines Zeitraums von der Dauer langer Vokale (120–200 msec) können vom Gehörsorgan wegen seiner sogenannten Integrationszeit nicht wahrgenommen werden, s. I. Lehiste, *Suprasegmentals*, Cambridge, Mass. 1970, 124; G. Fant, *Acoustic theory of speech production*, The Hague 1970, 232f.; E. Port, Über die Lautstärke einzelner kurzer Schallimpulse, *Acustica* 13(1965), 214; H. Scholl, Trägheitserscheinungen beim Gehör, in: *Aufnahme und Verarbeitung von Nachrichten durch Organismen*, Stuttgart 1961, 57, u. a. Die Rolle der Intensität scheint überhaupt in der Sprache nur geringe Relevanz zu besitzen, vgl. H. Mol und E. M. Uhlenbeck, The linguistic relevance of intensity in stress, *Lingua* 5 (1955/56), 205–215; D. B. Fry, Experiments in the perception of stress, *Language and Speech* 1(1958), 151. Mit Unterschieden in der Lautstärke (lautem oder leisem Sprechen) sind immer auch Unterschiede in der Grundtonhöhe verbunden, vgl. C. M. Harris und M. R. Weiss, Effects of speaking condition on pitch, *JASA* 36(1964), 935–936; S. V. Kodzasov, Izmerenie osnovnoj častoty pri issledovanii intonacii, in: *Semantičeskie i fonologičeskie problemy prikladnoj lingvistiki*, Moskva 1968, 175f.; W. B. Snow, Change of pitch with loudness at low frequencies, *JASA* 8(1936), 14–19.

³ Die Setzung der prosodischen Zeichen erfolgt nach *Voprosnik obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa*, Moskva 1965.

relativ tiefe Ton, dem der Zirkumflex als der relativ hohe Ton gegenübersteht. Als merkmalfhaft ist dabei der hohe Ton zu betrachten, einerseits aus Gründen, die mit der Sprachperzeption zusammenhängen, andererseits aus sprachökonomischen Gründen (die merkmalfhaften Glieder einer Korrelation sind im Durchschnitt relativ seltener als die merkmalflosen). Von einer Morenzählung kann keine Rede sein, da Tonverlaufsunterschiede nicht die relevante Rolle spielen. So waren beispielsweise sowohl Akut als auch Zirkumflex im ersten Takt einer Äußerung bei einsilbiger Realisierung steigend, die Kurvenformen überschritten sich jedoch an keiner Stelle ihres Verlaufes (Akut tief, Zirkumflex hoch). Auch in anderen Positionen im Satz sowie bei progredienter Satzmelodie kam es zu keiner Neutralisierung der Intonationsoppositionen.

2. 2 Die untersuchte Rosentaler Mundart unterscheidet Intonationsoppositionen in Wörtern, die einen langen Vokal beinhalten (*ší:ša* ‚Haus‘ : *ši:še* ‚Häuser‘), während bei Wörtern, die nur kurze Vokale besitzen, keine Intonationsoppositionen bestehen. Als wichtigste Distributionsbeschränkung gilt, daß in der langen Ultima die Intonationsoppositionen aufgehoben sind. Die Messungen zeigten, daß Akut und Zirkumflex wohl verschiedene Verlaufsformen besitzen, es gilt jedoch nicht, daß bei Zirkumflex der erste, bei Akut aber der zweite Bestandteil eines langen Vokals hervorgehoben werden. Im Gegenteil: bei Akut wird die letzte (kurze) Silbe des Wortes, bei Zirkumflex aber die zweite Hälfte des langen Vokals hervorgehoben. Rein phonetisch sahen die Tonbewegungen etwa folgendermaßen aus: bei Akut blieb die Stimme innerhalb der langen Silbe auf gleicher Höhe oder sie fiel leicht ab (keinesfalls stieg sie), während in der letzten Silbe ein starkes Ansteigen des Tones zu bemerken war. Die letzte Silbe lag am höchsten. Bei Zirkumflex setzte der Tonverlauf in etwa der gleichen Tonhöhe ein wie bei Akut, es erfolgte in der langen Silbe ein zunächst leichter, dann aber starker Anstieg, der etwa dasselbe Niveau erreichte wie die Ultima bei Akut. Die Ultima bei Zirkumflex konnte wieder mehr oder weniger fallen. Diese Verlaufsformen unterlagen nur geringfügigen Modifizierungen (man spricht deshalb auch vom »Wortprofil«), was auch für den letzten Takt eines Aussagesatzes oder für das Rhema bei progredienter Satzmelodie galt.

Die akustische Untersuchung zeigte, daß es ökonomisch ist, wenn man in dieser Mundart mit der Existenz von Moren rechnet: bei Zirkumflex wird die zweite More eines langen Vokals, bei Akut die letzte More eines Wortes hervorgehoben. Daraus geht hervor, daß die erste More eines langen Vokals unter keinen Umständen hervorgehoben werden kann, wodurch erklärt werden kann, warum die Intonationsoppositionen in der

langen Ultima oder einzigen Silbe aufgehoben sind und warum der Tonverlauf der langen Ultima stets steigend ist.

Phonologisch kann man die langen Vokale als eine Abfolge von zwei kurzen Vokalen erklären, und die Intonationsunterschiede werden auf phonologischer Ebene zu Oppositionen der Morenhervorhebung. Beispiele: /šiiš'a/ NSg : /šiiše/ NAPI, /si'in/ ‚Sohn‘ /qoḡa'ač/ ‚Schmied‘. Daß die zugrunde liegenden Akzentstrukturen von /si'in/ und /qoḡa'ač/ eigentlich (d. h. morphologisch) verschieden sind, ersieht man durch einen Vergleich mit den obliquen Kasus:

$$\begin{aligned} /si'in/ &= \{si'in-o\} \\ /si'ina/ &= \{si'in-a\} \\ /qoḡa'ač/ &= \{qoḡaač-o\} \\ /qoḡaač'a/ &= \{qoḡaač-a\} \end{aligned}$$

Bei /si'in/ handelt es sich somit um feste Stammbetonung, bei /qoḡa'ač/ um feste Endbetonung. »Intonationsoppositionen« wie z. B. in [qəri:to] : [qəri:te] (Sg : Pl) sind morphologisch besser als Tonhöhenstellenoppositionen zu werten:

$$\begin{aligned} \{qəriit-o\} \\ \{qəri'it-e\} \end{aligned}$$

Akzeptiert man diese Interpretation, so hat es keinen Sinn, von den beiden »Intonationsoppositionen« die eine als merkmalfhaft gegenüber der anderen zu interpretieren, genauso wenig, wie man in Sprachen mit dynamischem und beweglichem Akzent die Akzentstelle in einer Form gegenüber der Akzentstelle in einer anderen Form als merkmalfhaft wertet.

2. 5 Die untersuchte Gailtaler Mundart zeichnet sich dadurch aus, daß Intonationsoppositionen sowohl in langen als auch in kurzen Silben bestehen, z. B. *ši:ša* : *ši:še*, *niska* : *niska* (= unbestimmte : bestimmte Form). Die Oppositionen in langen Silben unterliegen keinen Distributionsbeschränkungen, während die Intonationsunterschiede bei kurzen Silben auf wenigstens zweisilbige Wörter beschränkt sind. Wie aus den Beispielen ersichtlich ist, sind Quantitätsoppositionen nicht auf bestimmte Silben beschränkt.

Die akustische Untersuchung zeigte, daß wieder nur die relativen Tonhöhenunterschiede für die Unterscheidung der Intonationsoppositionen relevant waren, was sowohl für die langen als auch für die kurzen Silben Gültigkeit hatte. Der Tonverlauf konnte unter dem Einfluß der Satzmelodie verschiedenen Modifizierungen unterliegen, ohne daß die Intonationsunterschiede neutralisiert worden wären.

Die Distributionsbeschränkung der Intonationsoppositionen auf kurzen Silben scheint die Morenkonzeption zu stützen, weil zumindest zwei Moren vorhanden sein müssen, damit zwei Intonationen unterschieden werden können. Aufgrund der Irrelevanz der Tonverläufe in langen Silben (in kurzen Silben sind die Tonverläufe a priori irrelevant) kann die Morenkonzeption nicht vertreten werden. Die phonologische Interpretation der Intonationsoppositionen der Gailtaler Mundart entspricht daher weitgehend der der Jauntaler Mundart: der Akut ist der tiefe, der Zirkumflex der hohe Ton, wobei der hohe Ton wieder als merkmalshaft angesehen werden muß. Die Tatsache aber, daß in der kurzen Ultima keine Intonationsoppositionen bestehen, kann vielleicht durch die »Unschärferelation« des menschlichen Ohres erklärt werden.⁴ Bei langen Vokalen (120—200 msek) kann das Ohr die Tonhöhe (absolut, und relativ zu anderen Vokalen in derselben Äußerung, oder zu anderen Vokalen früherer Äußerungen) wesentlich besser beurteilen als bei Kurzvokalen (50—90 msek), wo ein Referenzton keineswegs fehlen darf. *Hoch* gegenüber *tief* wird bei den Kurzvokalen immer in Vergleich zur posttonischen Silbe gewertet.

2. 4 Zusammenfassend:

In den Mundarten des Jauntals und Gailtals ist nicht mit Moren zu rechnen. Relevant für die Unterscheidung der Intonationsoppositionen sind die relativen Tonhöhenunterschiede zwischen Akut und Zirkumflex. In der Rosentaler Mundart ist die Intonation des ganzen Wortes (das »Wortprofil«) relevant, wobei sich das Wortprofil über mindestens zwei Silben erstrecken muß. Die Intonationsoppositionen können gut als unterschiedliche Hervorhebung verschiedener Moren erklärt werden.

3. Wortintonation und Satzmelodie

Untersucht wurden in den drei Mundarten jeweils zwei satzphonologisch relevante Oppositionen: der letzte Takt eines Aussagesatzes (terminale Satzmelodie) in Vergleich zum letzten Takt eines nicht abgeschlossenen Nicht-Fragesatzes (progrediente Satzmelodie). Dabei traten we-

⁴ Je kürzer ein Klang dauert, umso geringer wird die Differentialempfindlichkeit des menschlichen Gehörorgans. Die Tonhöhe kurz dauernder Gleitlaute wird vom Hörer als konstante Tonhöhe beurteilt, wobei jedoch eine gewisse Unsicherheit bei der Beurteilung der perzipierten Tonhöhe zurückbleibt, vgl. R. Feldtkeller und E. Zwicker, *Das Ohr als Nachrichtenempfänger*, Stuttgart 1956, 55f.; F. Winckel, Acoustical foundations of phonetics, in: *Manual of Phonetics*, ed. B. Malmberg, Amsterdam 1968, bes. 39—45; L. Cremer, Über die ungelösten Probleme in der Theorie der Tonempfindungen, *Acustica* 1/2 (1951/52), 88.

sentliche Unterschiede zwischen den beiden silbenzählenden Mundarten einerseits und der morenzählenden Mundart andererseits hervor.

In den silbenzählenden Mundarten (Jauntal, Gailtal) kam es im wesentlichen zu einer Umkehrung der Melodieverläufe bei weiterweisender Satzmelodie in Vergleich zur Aussagemelodie. Die Richtung des Melodieverlaufes bei Aussagesätzen war fallend, bei weiterweisenden Sätzen steigend, wobei jedoch die Intonationsoppositionen im großen und ganzen nicht neutralisiert wurden, d. h., die relativen Tonhöhenunterschiede blieben erhalten. Charakteristisch war auch die Dehnung der betonten und, sofern vorhanden, der posttonischen Silben.

In der morenzählenden Mundart (Rosental) wurde die satzprosodische Opposition anders erreicht: es kam zu keiner Umkehrung der Tonverläufe. Die Tonverläufe wurden durch die Satzmelodie zwar modifiziert, das charakteristische Wortprofil blieb jedoch erhalten. Die Dehnung der letzten More des Rhemas war nicht ausgeprägt und schien mir nur fakultativ zu sein. Der Unterschied zwischen terminaler und progredienter Satzmelodie lag in der relativen Tonhöhe. Bei der Aussage senkt sich die Stimme, im Rhema nicht abgeschlossener Sätze hebt sie sich, ohne daß das charakteristische Wortprofil aber wesentlich verändert würde.

4. Zusammenfassung

Bei den silbenzählenden Mundarten lagen die relevanten Unterschiede zwischen den Intonationsoppositionen auf wortprosodischer Ebene vertikal (*hoch* : *tief*), die satzprosodischen Melodieoppositionen horizontal (im zeitlichen Nacheinander, *fallend* : *steigend*), jedoch so, daß die vertikalen Unterschiede nicht aufgehoben wurden.

Bei der morenzählenden Mundart lagen die relevanten Unterschiede zwischen den Intonationsoppositionen auf wortprosodischer Ebene horizontal (im zeitlichen Nacheinander, im Wortprofil, d. h., im Intonationsverlauf des ganzen Wortes), die satzprosodischen Melodieoppositionen aber vertikal (*tief* : *hoch*), jedoch so, daß das Wortprofil nicht wesentlich verändert wurde.

POVZETEK

V podjurskem in ziljskem narečju je za razločevanje tonemskih nasprotij relevantna razlika v tonski višini akuta in cirkumfleksa. V rožanskem narečju je relevantna tonska podoba cele besede (t. i. »besedni profil«), pri čemer besedni profil obsega najmanj dva zloga. Tonemsko nasprotje lahko dobro razložimo kot razločevalno poudarjanje raznih mor. — Zaznamovani tonem je cirkumfleks. V narečjih, ki štejejo more, se v stavčni intonaciji relevantne

razlike med obema tonemoma na besednoprozodični ravni uveljavljajo vertikalno (visoko : nizko), stavčnoprozodijsko intonacijsko nasprotje pa horizontalno (v časovnem zaporedju, padajoče : rastoče), vendar tako, da se vertikalne razlike ohranjajo. — V narečju, ki šteje more, se relevantne razlike med tonemskim nasprotjem na besednoprozodični ravni uveljavljajo horizontalno (v časovnem zaporedju, v besednem profilu, tj. v intonacijskem poteku cele besede), stavčnoprozodijska intonacijska nasprotja pa vertikalno (nizko : visoko), vendar tako, da se besedni profil bistveno ne spreminja.

KAJKAVSKE PRVINE V PREKMURSKI KNJIGI 18. STOLETJA

Prekmurski pisatelji, ki so na začetku 18. stoletja začeli pisati v svojem narečju verske in šolske knjige, so uporabljali v dokajšni meri oblike in besede iz hrvaškega kajkavskega narečja, ki je bilo zavoljo pripadnosti dela Prekmurja zagrebški škofiji in sorodnosti prekmurskemu narečju že več stoletij pismeni jezik v tej pokrajini. Analizirane so kajkavske prvine v jeziku Franca Temlina, Mihala Severja, Stefana Küzmiča, Mihala Bakoša in Mikloša Küzmiča.

The writers from Prekmurje, who at the beginning of the 18th century began writing books for religious and educational purposes in their own dialect, made a considerable use of forms and words from the Croatian *kajkavski* dialect, which — owing to a long-term inclusion of a part of Prekmurje into the Zagreb diocese and owing to the kinship of the Prekmurje dialect — had been the literary language in this district for several centuries. Elements of the *kajkavski* dialect are analyzed in the works of Franc Temlin, Mihalo Sever, Stefan Küzmič, Mihalo Bakoš, and Mikloš Küzmič.

V novejših oznakah prekmurskih pisateljev je kratko omenjen tudi kajkavski vpliv na njihov jezik. Ta vpliv sosednjega, po izviru in značaju prekmurščini sorodnega narečja, je utemeljen tudi v zgodovinskem dogajanju. Pri tem ne mislimo le na priseljevanje z ozemlja severne kajkavščine v Prekmurje (prim. priimke!), marveč predvsem na pripadnost dolnjih prekmurskih župnij zagrebški nadškofiji od 1095 do 1777. V tem času so hrvaški in domači katoliški duhovniki docela prepojili verski, cerkveni — in s tem tudi ostali ljudski — jezik s kajkavskimi besedami in oblikami. Duhovniki v preostalem Prekmurju pa so uporabljali njihove kajkavske rokopisne in tiskane pripomočke.

Tako je bila kajkavščina tudi v Prekmurju knjižni jezik vsaj od 17. stol. dalje (prim. rokopise pesmaric, martjansko pogodbo) in prvi prekmurski pisatelji so naravno uporabljali besede, ki so se za verske pojme utrdile v njihovi pokrajini v ustni rabi. Pri prirejanju zahtevnejših besedil v svojem narečju pa so se ravnali tudi po knjigah v najbližjem jim narečju.

Zavoljo omejenega prostora moremo le kratko, brez navajanja kajk. oblik in avtorjev ter razlage besed, naštetih glavne kajkavske prvine pri prvih prekm. pisateljih. Marsikaka teh besed je sevé danes po cerkveni rabi že v Prekmurju udomačena, za nekatere je dvomno, ali niso bile že od začetka tudi prekmurske. Zavoljo lažje umljivosti, tiskarskih težav in

prostora so besede prepisane v gajico. Natančnejšo obravnavo, ki bo zajela tudi poznejše prekm. pisatelje, bo avtor objavil pozneje.

FRANC TEMLIN

V prvi prekm. knjigi, Franca Temlina Malem katechismusu (1715), je kajkavski vpliv dokaj močan, čeprav je celotni značaj njegovega jezika docela prekmurski (ravénsko-gorički govor).

V grafiki je rabo madž. *ch* za *č* vsaj podprla tudi kajk. raba: fché 3, kerfchanye 4 itd.

S a m o g l a s n i k i: Piše v prekm. reducirane glasove: koliko 10, kako 18, velike 4 itd. — Mesto *o* — *e*: krístuševoga 3, zdávanjem 21; namesto *a* — *e*: sem 10; čisto kajk.: vu 10 itd., cirkev 11, 23, odkud 22, vune 33, vonka 33, zaobstom 12 itd.

S o g l a s n i k i: Za sonorni *r* piše *-er-*: prvi 4, mertve 22 itd. — Za govorjeni *d* piše *j*: jas 10 itd. in *j* tam, kjer ga prekm. nima: jednom 3, Božjega 3, volja 10. — Za govorjeni *š*: prvotni *k* ali *h*: koteri 4, kotera 14 itd. (:šteri 18); hoče 15 (:ščé 3); končni *-m* za govorjeni *-n*: nikakvim 18, zdávanjem 21 itd.

O b l i k o v j e: Neprekm. samostalniki: Otec 4 itd., oca 14, oci 20, toda: oča náš 25 (kot molitev), oči 21; Gospodin 3, Gospodni 22, Gospodnove 43, Bože 47, človeče 13. — V or. ed. ž. sicer prevladuje *-ov*, toda: spokornostyom 15, zponiznostyom 14; enako v daj. mn. (mesto *-n*). — Pisava *-h*: vseih potrebočáih 13, vu njih 13, pa tudi nam. *-j*: praznuh 13, otihili 17. — Del. na *-č*, neživ v govoru: oplaküvajúoučim 33 itd.; na *-oš*: navčivši 48, obderžavši 48 itd.; glagolnik: napunenyé 20, občüiványe 23, potešenjé 36 itd. — Velelnik: reci 46, pomozí 48, aorist: bešše 39, 44.

L e k s i k a l n o: ako 4, ani 5,14, Božánstvi 38, delnicje 32, dika 25, dvoinnost 30, dugovánje 35, drugač 36, kako goder 6, kákšega goder 14, šteri goder 10, Jeretnikom 28, leprai 4,8, 11, 31, 32, mordálstvom 42, nenávidnim 42, ovdí 27, ovo 38, osla 17, ovako 21, 22, otročega 8, presveiča 23, proč 12, protivinstva 15, svéstvi 33, spousobom 17, takájše 5, 26, ter 39, Troystvo 48, vezdai 25, viipazen 32, vreimeni 47, vraničom 47, žjavne 35, zla 28, zprávišča 35, Zveličitel 11.

ABECEDARIUM SZLOWENSZKO

Naslednja znana nam prekm. knjiga, anonimni Abecedarium szlowenszko (1725) ima jezik močno podoben Temlinovemu z enakimi kajk. prvinami, tako v grafiki: *ch* za *č*: nesche 4; pri s a m o g l a s n i k i h: neimai 4, kotero 4; pri s o g l a s n i k i h: pogost *-l*: popriel 5, porodil 5, umrel 5, stoupil 5; perva 4, jas 5, Božie 4, hoče 4, praznuh 4; v o b l i

k o v j u: otec 4, oca 4, Gospodin 4, Gospodne Božie 4, Gospodnova 4, bismo 5; v b e s e d j u: dokle 5, milostiv 5, prečlivosti 5, doklam 5.

MIHAL SEVER

Tretji avtor, Mihal Sever, je v zahtevnejšem in obsežnejšem besedilu svojega Réda zvelicsánsztva... (1747) pisal tudi več grafičnih posebnosti, ki jih je podpiral kajk, vzor: $y = j$: boyno 28, govorjčye 28 (= enje), $ts = č$, $cf = č$, $z = s$.

V rabi s a m o g l a s n i k o v omahuje med domačim *ü* in kajk *u*: lübeznost 2 (piše ga *ü*), zbüdil 64 itd. — obaruval 64 (lahko iz slov. protestantov), mentuval 64, z Duhom 65, 66, hud 6., vupaio 66, Dušša 86, vsemu lustvu 90; poleg *vóruje* 26: veren 75; *e* nam. *o*: Kristuševo 2, *e* nam. *a*: sem 4, 7, kako 25 nam. kak; cirkev 55 nam. cerkev.

V rabi s o g l a s n i k o v pozna iste kajk. prvine kot Temlin: erkal 5 itd., naišal 4, prišel 7, hotel 8 itd. proti: plavau 3, vdehno 4, zapovidávau 75, živo 78 — raba *-l* je utegnila biti vpliv pisane predloge, posebno v pesmih. Končni *-l* pozna tudi pri samostalniku: nepriatel 80, pekel 80, Obranitel 66, sredi besede: pobolšanje 86. Končni *-m*: hočem 15, dičim 79, bodem 69, enako pri samostalnikih, pridevnikih in zaimkih. — Zložni *r* piše *er*: terpleinje 2, smert 2 itd. vergo 5, serce 66, kervjom 66, kerščenic 80 itd. — Prekm. neznani *-j-*: Božji 12, 5,4, Božjega 1 sl., *r-z*: pomozi 65, *k-c*: delnici 84, tálnici 50, kerščenic 28.

O b l i k o v j e: Končni *-m* piše skoro dosledno; *-h* piše na nepravem mestu: tih (im. mn.) 11, njéh 9, vsah 11, lüdih (tož. mn.) 12. — Oblike Ocu 67, oca 84, otec 86. — Zaimki: ké 67, 68, tve 65 itd., tvo 69, mega 70, 84, ko (= kar) 68, kou (katero) 79, 80, svom 68. Aorist: beše 64.

B e s e d j e: Gospodna 2, Gospon 83, 84, Gospodina 84, miloščo 2, stvoritela 4, Odküpítela 9, Zveličítela 9, skvárjenje 5, vterditosti 7, nenávednosti 7, Detinstvu 10, dugovánja 11, vadlívánja 11, odküpleinje 13, »zagovornika (molgenika)« 14, Obeselnik 14, 15, kerščenic 80, zoružiem 88, svedočánstva 89; pokeidob 6,7, 68, Dare 6, činil 7, popriél 7, občinskoga 11, kázal (= pridigal) 14, 15, ako 15, kai 15, rekal 10, zlo 67, takai 70, vezdai 67, vunka 67, leprai 36, 57, kai godi 88, vsáčkovoga 89, poglavnikom 26, pokeidob 27, vekivekoma 51, rečenja 32, vučenje 33, neobergenost 33, vsaznajoust 33, povsudstánje, osebuinom 54, sreidbenik 55, moljenik 55, prezveičanje 56, odkuda 39, koliko godi krat 39.

Mnoge od teh besed so se izgubile v pisni in ustni rabi, nekateri verski izrazi, predvsem samostalniki, pa so še danes organski del prekm. narečja in so prišli že davno pred prvo prekm. knjigo v ustno rabo v tem narečju po hrvaških duhovnikih.

STEVAN KUZMIČ

V svoji prvi knjigi *Vöre krsztsanszke krátki návuk ...* (1754, = V) piše K. še pod močnim kajk. vplivom — pač tudi posredno po prvih prekm. knjigah — medtem ko je v *Nouvem zákonu* ali *Testamentomu ...* (= NZ, 1771, strani brez kratice so iz tega dela) mnogo samostojnejši. Nekaterih kajk. posebnosti, npr. *-l*, kateri ipod., tu sploh ne pozna in tudi besedni zaklad vsebuje povečini le izraze, že sprejete v živi jezik.

V *g r a f i k i* je verjetno vsaj podpiral kajk. vpliv rabo podvojenih *-ff-*, *-jj-*, *-ll-*, *-kk-*; mogoče je *s = ž* od tod: tosec V 54.

V *r a b i s a m o g l a s n i k o v* je utrdil etimološko pisavo: velike NZ I, teliki 71, skrivoma 71, širouka 22, sem V 117, 150, zdjnjem V 33, redke pa so narečju tuje: kako V 33, kotero V 79, povsud V 213.

Pri *s o g l a s n i k i h* je odpravil *-l* pri deležnikih, ohranil ga je pri samostalnikih: *vučitel* 57, 62, *angyel* 6, 8; *h* piše skoro dosledno na pravem mestu: *krüh* 11, *hiža* V 61, *hráno* 8, *tiho* 380, 403, — toda: *lejhko* 357 (križanje govornje in etimol. oblike), *vu sneh* 6, 8, 9, *kih* 467. — Nasproti narečnemu *d̄*, ki ga upošteva, je ohranil *j*: *jezero* 46, 50, *jáseo* 216, *járem* 68, *jo* 368, *jas* V 4, 20 Nz 30, 37. — Redek je *c* nam. *k*: *grejšnici* V 119, *vučenci* V 102, *bráci* 730.

O b l i k o v j e. — Tudi pri Kuzmiču je navadna oblika *Gospodne* 23, 44 itd. *Bože* V 234 itd., redkost je *človeče* 442. — Pri samostalnikih je najpogostejša značilnost njegovega jezika or. ed. ž. a-osnov s končn. — *om* nasproti govornji — *of/ouf*. Ta dvojnost v rabi žive in pod pisanim vplivom rabljene končnice je izražena v NZ tako, da piše od 700 primerov takega orodn.: od 564 na osnovi naglašanih oblik 78 z *-om*; — od 136 na končnici naglašanih oblik pa 17 z *-om*. Tudi pri sam. žen. i-osnov s korenskim poudarkom piše 45-krat *-om*, npr. z *radostjom* 43 itd. in 113-krat *-ov*. To govori določno proti Ramovševemu mnenju, da je *-om* v prekm. izvirno, gl. *Kratka zg.* I, 79.

Pod kajk. vplivom piše or. zbratni 549, starišmi 775, sinmi V 96; pri pridevnikih v ed. im. določno obliko nam. nedol.: *grejšni* 179, *mláčni* 773 itd., medtem ko živi jezik pozna le nedoločne oblike.

Med zaimki so stare kajk. oblike: im. mn. *ká* 302, 584, po *kej* 541, *kih* 467, *kim* 698, *tve* V 259, *tva* V 247, *me* V 249, *štogodi* V 43. — Zelo pogosti so del. na *-č*: *bodouči* 22, 40 itd. Njihova raba je povzeta po kajk. vzorih (npr. *Krajačević*), npr. *oči majouči ne vidite* 127; posebno pogosto pa »*bodouči*« mesto odvisnika: *zmožen bodouči vu pismaj* 599, *bodouči vrejloga dühá* 385 itd., *prihodnjik*: *ki ga je bodouči bio odati* 307 itd.

B e s e d j e: *Bogica* 402, *bláznijemo* 537, *činte* 9, *delnik* 43, *dike* 85, *dičijo* 14, *dobrotivnost* 450, *dugovánj* 817, *govno* 597, *hižtvo* 697, *hotliva*

640, krepkost 606, krstiteo 36, kumil 814, ládanja 63, lepraj V 249, metico 209, milostivni 13, milošča 411, neprávdeni 628, neprávdenost 23, milošča 411 itd., nevinosti V 119, odeteo 9, odičeni 312, oblošino 222, odkut 126, odsud 392, osel V 64, pitanim 627, pitanoga dnéva V 139, povsud 629, poránili 364, práznicke 70, práznost V 42, presvečene 575, priaznivom 128, plakali 767, poselstvi 537, skvarjenjé 87, smiustvo V 42, svestvi 582, Sredbenik V 150, vekivečni 58, vöriteo 190, vragometne 13, vujvlačene 697, vü-pazen 605, zadomeščávanjem 355, zakrivalo 96, brojávatí 704, záslobe 587, zbloudnost 447, itd. In še dolga vrsta iz Vöre krstšanske.

Seve s tem niso rešena vsa vprašanja drugih izposojenk v delu Števana Küzmiča in tudi sorazmerno veliko število kajkavskih oblik in besed ne zmanjša jezikovne ter slogovne vrednosti njegovega Nouvega zakona. Njegov jezik terja celotno nadrobno obravnavo, posebno še njegove lastne tvorbe, ki jih pa ni moč poprej z gotovostjo dognati, dokler ne spoznamo zanesljivo besed iz drugih slovanskih virov.

MIHAL BAKOŠ

Ker je objavil v knjigi *Nouvi Gráduvál* (1789), prvi evangeličanski prekm. pesmarici, tudi pesmi iz rokopisov Štefana Küzmiča — sicer nekaj predelane —, sodi v tem pregledu časovno takoj za njim. Obenem pa moramo misliti, da je gotovo kaka kajk. prvina v njegovi knjigi tudi Küzmičeva. Bakoš je tudi edini prekm. pisatelj, ki kajkavske besede v prekm. pesemskem izročilu naravnost omenja v predgovoru, češ da je nekatere pesmi izpustil iz dotedanjšega repertoarja, druge poboljšal in jih jezikovno prilagodil domačemu narečju, češ: »Liki *tomu* djao sem: tomi; *Beše*: bio je; *pojmo* djao sem: spejvajmo. Tak i od eti rejči ščiščene so naše pesmi: *vre, ter, listor, &c.*«

Jezik v Severjevi in Küzmičevi prvi knjigi vsebuje posebno v pesemskem delu premnoge kajk. prvine. Rokopisna pesmarica iz Martjanec, nastala vsaj sto let prej, pa je tako docela kajkavska. In primerjava pesmi v Bakoševi knjigi s to pesmarico dokazuje, da je velik del pesmi iz le-te (ali kakega njenega prepisa ali enakega prepisa iz nekega skupnega vira) prešel po neugotovljivi poti v Bakošovo knjigo (npr. od božično-novoletnih več kot polovica). Prekm. evangeličanska pesmarica se je razvijala iz kajkavskih pesmaric in svoje uradno v cerkvi rabljene pesmi v Küzmičevem času in še pred njim so imenovali »stari gradual«, ker pravi Küzmičev nagrobni napis, da »je popravil stari gradual« — zato je pač Bakoš svojo popravljeno pesmarico imenoval — *Nouvi Gráduvál*.

Kakor v vsem dotedanjem cerkvenem jeziku katoličanov in evangeličanov, tako so se tudi v pesmih udomačile kajkavske oblike, zato neka-

terih več niso občutili kot tujih, pri pisanju pa so zavedno ali nezavedno podlegli kajk. vplivu v glasovnem, oblikovnem in besednem pogledu. Zato je tudi Bakoš pisal v glavnem enak jezik kot drugi pred njim, kajk. posebnosti je pustil celo več kot Küzmič.

V rabi s a m o g l a s n i k o v so take prvine: z velikimi 7, kateroj 5, katero 33, odnut 7, Cirkev 7, povsud 24, denes 34, deneska 75, ako 10, imá 13, etako 34, veri 30, verni 38, hotejnyem 34, prišestyem 35 . . .

V rabi s o g l a s n i k o v: hočeš 2, lüdih 4, dárih 4, ktera 3, kteri 13, obdržitel 3, vol 27, osel 27, král 51, voditel 60, ostavil 75, rodil 55, bil 78, mel 59 — te oblike na *-l* pri deležn. so sicer redke; ja 21, nevolje 45, otroci 10, delnici 9, prekleci 9, pomozí 62, odvrzi 62, kaj 77, 51; redko *-er-*: odverzi 2, povernte 14, verzi 30.

V o b l i k o v j u uporablja poleg že utrjenih: Gospodne 1, Gospodin Boug 6, 8, 61, Gospodnoga Bogá 62 (oboje stalno v tej zvezi), Gospodna 1, 60, 63, Gospon 44, 47 — tudi: Gospoud 47; — Bože 34, 47, otec 56, 75, oci 56, 75, oca 4, in orodn. krvjom 4, 63, 64, (:krvjov 70), sprisegom 1, vrednostyom 2 (skoraj dosledno tako pri ž. sam.), tudi: spastérmí 22, stebom — tudi táko neživo, prepisano obliko: vu utrobe 17, 25; poveda 29, sliša 28 (aorista!), povedám 29, zaimki: ká 39, 75, tve 3, tvo 4 itd.

V b e s e d j u vsebuje B. knjiga zavoljo svojega vsebinskega značaja poleg že prej uporabljenih izrazov tudi nove kajk. besede. Že v prvi četrtini knjige najdemo tele izraze: bloudnost 62, Bojštvi 2, bolezní 50, delnici 9, Devinstvo 20, Devstvo 3, 26, dojde 31, dojšla 34, ki godi 48, hotejnem 34, Hránitel 85, Ivan 25, kakoti 51, krhkouči 20, narodnjem 35, nastávenik 90, obdržitel 3, obeselniki 7, občinske 7, oblosünostjom 29, Obránitela 36, obránjenik 32, odičenosti 91, Odküpítela 1, odnut 7, opádnénjé 40, opítanje (= sodnji dan) 71, oslobodítela 14, ostavil 75, pítanje (sodba) 18, pítanoga 23, poglavnik 8, posvetíteli 3, pregrejšenja 45, prekléci 9, prigledni 51, prišestjem 35, protivnik 8, ružno 60, sredbeniki 6, Stvoríteli 3, tákvo 36, vjedino se je 26, voditel 60, vö vjavo 5, vugodne 2, zbrojávec 61, zveličítel 3, židovčine 38 itd.

MIKLOŠ KÜZMIC

Delo prvega katoliškega pisatelja, Mikloša Küzmiča, je snovno najbolj raznovrstno in glede števila del najobsežnejše. Vseh njegovih spisov tu niti ne upoštevamo in to tudi ne bi bistveno spremenilo podobe o njegovem jeziku. Poleg protestantske pesmarice so njegova dela tudi najmikavnejša in najpomembnejša glede na njih kajkavske vire. Küzmičev jezik je pomemben tudi zato, ker je v njem zajeto vse katoliško izročilo verskega izražanja, starejše od protestantskega. Poleg tega pa je on prvi

zapisal mnoga besedila, ki jih protestanti ne poznajo in ki so se ohranila v tej jezikovni — dostikrat prav kajkavski — obliki do danes. Küzmič je tudi poznal največ kajkavskih knjig in nadrobnejša raziskava bo pokazala tudi razvoj sprejemanja kajkavskih prvin v njegov jezik, njegovo jezikovno samostojnost itd.

V tem razboru upoštevamo le pet K. del: Kratka summa velikoga katekizmus . . . 1780 = K; Szvéti evangyeliomi . . . 1780 = E; Pomoucs beté'snih i mirajoucsih . . . 1781 = P; Kniga molitvena . . . 1783 = M; Sztárogá, i nouvoga testamentoma szvéte historie krátka summa . . . 1796 = H.

Njegove kajkavske posebnosti v pisavi s a m o g l a s n i k o v so: kako K 27, P 114, podnášanjem K 33, vu E 17 itd.; njej E 18, teliko E 20, 25, keliko E 32, velike P 7, Vera P 105, 109, smilujse E 159 itd.

V pisavi s o g l a s n i k o v: *-l-*: popolnejše K 6, popolna K 120, popolnosti P 7 itd., pisava *-h-*: mojih K 120, betežnih P naslov, nebeskih-zemelskih P 5, vsejh H 98, toda napačno: praznühj E 155, stváríh K 121; *-j-*: jákost K 99, járec H 18, jezera H 98, kajkoli E 18, P 119, jas M 48 itd. Vidno je opuščanje oblik: koteri; *-l* v odpústiteo E 150 in pod.

V besednih o b l i k a h je ohranil utrjeno: Gospodin Boug P 29, 31, Gospodnoga Bogá E 28, Gospodne E 26, Bože E 127, P 11, Gospodna M 21, K 122, E 27, Gospodnova K 121, Gospon E 8. — V orodn. edn. ž. omahuje med končn. *-m* in *-ov*: smrtjom E 177, krvjom P 133, spouvidjom P 5, 6, jákostjom E 126 — církevjom E 10, vörov P 29, rečjouv E 27; tudi pri zamikih prevladuje *-m*: zmenom E 30, sehom E 26. Tudi pri njem so zelo pogosti deležniki na *-č*, posebno v zvezah: pitao ga je govoréči E 26, dalje del. na *-oš* v zvezah kot: vidévši čüdivali so se E 17; stanovši E 26, lišavši E 19 itd. Kajk. vpliv so glagolniki: napelávanje K 3 itd.; deležniki: bičüvan E 26, poplüvan r.t., rodjen P 94, prijét P 94 itd. nam. žive določne oblike; zaimki: ko (= katero) E 157, kim P 77, glagol. oblike: dájem E 126, M 22, smiluj se M 20, E 26 itd.

B e s e d j e: bláženstva K 128, bojštvi K 6, bolvanstvo K 98, borenjé K 98, božánstvo M 21, človečánstvo P 60, čüdnovitim E 148, Dejva P 70, desétere Bože zapouvidi K 37, dičim P 9, dika P 11, dostojaj se E 159, dostojna P 58, držánje K 61, dvojim K 24, hižni zákon K 99, hižnika K 94, hválodávanjem K 34, hüdouba E 129, jákost K 99, jedinorodjenoga P 6, Jedinstvo M 28, kajkoli P 7, kakda K 9, krhköčo K 88, križnom drejvi P 18, ljubav K 36, lübezности K 35, milostiv E 129, P 62, milostivosti P 4, milošči P 5, nadigávajoučega K 35, naklekne P 5, narájanje K 93, nazviščáva E 4, nečamuren P 6, nemrtelen P 4, neprecenjani P 9, nepripravne smrti P 5, nevražena P 57, nevejdnosti P 11, nevtepeno P 57, občinski K 3, občinstvo svécov K 22, E 134, obeseliteo E 130, P 30, obládavec K 17, očiščávanje

P 12, odičeni E 158, odpüstiteo E 150, opadnenjé E 15, ozávani K 94, pitanim stoucom E 150, M 52, plačnoga P 47, podnášanjem K 55, poglavnik E 5, posvečenjé K 61, posvetiteli P 25, potrdjenjé K 45, predga E 125, preobražüvanji M 61, prečiste P 24, preželni P 51, prorocki K 59, Puščenicke P 27, Redovnik P 89, robstvo P 7, Rodíca E 152, rumeno krv P 56, skrovnosti E 157, sküšávanje E 155, spravičaj E 19, spravičanje K 61, správišče K 21, srditosti K 126, Stvoritela P 11, stvorjenjé P 29, Svéce K 40, svestvo K 61, svétke K 55, Tivárištvo K 92, trplivost P 28, trtjé srcá K 76, velikouče E 159, vládnikom K 45, voditelom K 45, vrejmenitne P 17, vtráglosti P 11, Vučenikov P 20, zadostačinejnje K 86, zagovornica P 56, zasidjávani K 90, zbrojávce M 59, zdrava Maria E 155, K 55, zločesno P 98, zdvojenjé K 98, zmožnosti P 29, Zveličiteo E 129 itd.

Izrazit primer kajkavskega izvira so npr. lavretanske litanije, v katerih so sprejeli Prekmurci izraze nevražena, nevtepena, hvale dostojna, odičena, zagovornica itd. In podobno v mnogih molitvah, kot je npr. v K. Knigi molitveni str. 97 ter ista v Petra Berkeja Kíneh oszebuini... Gracii, 1775, 204 z izrazi: tejla oblečenjé, nazviščávanji — nazveščenju itd.

Verjetno so kajkavci utrdili tudi rabo madžarskih tujk in kalkov v verskem izrazju prekmurščine, npr. aldov, aldüvati, vadlüvati, žoltár, hižni zákon, hištvo, düšna vest itd. Enako tudi rabo lat. izrazov v madž. obliki: plebánuš, cintor, evangelium, paradižom, tronuš, koruš itd.

РЕЗЮМЕ

Прекумрьє с начала венгерского государства принадлежало этому государству и было таким образом в политическом отношении весьма близко соседней кайкавско-хорватской территории. Когда в 1093 г. четыре католических прихода в нижнем Прекумрьє перешли под управление загребской епископии и остались под нею вплоть до 1777 г., а за это время были основаны еще два новых прихода на этой территории, то приезжие из Хорватии и домашние священники пользовались в богослужении также и кайкавским диалектом. Это особенно важно, поскольку в то время для религиозных понятий вводили многие новые термины, которые в родственном кайкавском диалекте успели уже сформироваться. Некоторые из этих терминов могли найти опору в подобных прекумрских словах, а другие стали в прекумрском диалекте обиходными благодаря постоянному употреблению. Священники в большей части прекумурской территории, принадлежавшей гьёрской епископии, употребляли новые слова и тексты, известные их собратьям в соседней епископии, откуда по всей вероятности приходили священники и в гьёрскую епископию. Кайкавские и домашние священники составляли в кайкавском диалекте нужные церковные тексты, из которых сохранился рукописный сборник песен из 17 в., найденный в Мартьянцах и хра-

нающийся в Библиотеке в Мариборе, содержащий песни, которые старше по крайней мере на сто лет. Это является самым древним хорватским собранием песен.

С 16 в. распространялись в Прекмуре и кайкавские книги, среди которых особенно важен перевод апракос-евангелия Краячича (1651). Рукописные сборники песен переписывали и прекмурские протестанты, включавшие многие тексты в свои первые книги. Они также использовали при преобразовании своего диалекта в книжный язык католические кайкавские книги, а так как кайкавский диалект употреблялся в Прекмуре долгое время в качестве письменного языка для юридических и административных потребностей, то им были известны и кайкавские формы, которых их диалект не знал.

Франц Темлин (*Mali Katechismus*, 1715), анонимный *Abecedarium slovensko* (1725) и **Михал Север** (*Red zveličanstva*... 1847) писали под сильным кайкавским влиянием. Так в **графике** употребляли *ch* за *č*; писали **гласные**, которые прекмурский диалект редуцировал: *velike*, *kako*; иногда *u* вместо *ü*, *e* вместо *ö*, а также и совсем кайкавские формы: *odkud*, *vune*, *sem* и т. д. В записи **согласных** встречаются кайкавские особенности: непоследовательное употребление *-l* наряду с *-u* в партиципах прош. вр. и в конце существительных; за слоготворное *r* — *er* (*smert*); *k* и *h* вместо *š* (*koteri*, *hoće*); *h* в исходе, который в прекмурском диалекте переходит в *l*, однако часто ошибочно. Среди **форм** употребляются: *otec*, *osa*, *osi*; в твор. п. ед. ч. жен. р. *-om* вместо *-of/ouf*; употребление отлагательных существительных, кратких форм местоимений (*tva*, *tve*, *mega* и т. д.). У каждого автора перечислены кроме этих и главные кайкавские лексикальные элементы, от которых в прекмурском диалекте остались н. пр. *dika*, *božanstvo*, *dugovanje*, *svestvo*, *spravišče*, *zveličitel*, *odkupitel*, *svedočanstvo* и т. д.

Штефан Кюзмич в первой книге (*Vöre krstšanske kratki navuk*... 1754) писал еще под сильным кайкавским влиянием одинаковые особенности, что и писатели до него. В переводе нового завета (1771) он многие из этих элементов бросил, но все же сохранил некоторые фонетические и морфологические особенности, которые ближе литературному словенскому языку (запись редуцированных гласных, *-h*, *-m*). Для его языка характерны частые деепричастия на *-č* и на *-vši*, замена подчиненного предложения и образование будущего времени при помощи *bodouči*. Словарный запас Кюзмича почти полностью отражает живой диалект, писатель употреблял лишь те слова, главным образом, которые приняты и прекмурский диалект.

Михал Бакош взял в первый прекмурский протестантский сборник песен (*Nuovi Gráduvál*, 1789) также и многие песни из рукописных кайкавских или стоящих под их влиянием сборников песен. Хотя он умышленно избегал кайкавские формы и выражения, все же осталось в книге много этого.

Миклош Кюзмич, первый католический писатель в прекмурском диалекте, в своих многочисленных религиозных и школьных книгах также писал главные кайкавские особенности, которые писали и писатели до него. Поскольку он занимал из кайкавских книг католические тексты, вместе с ними он принимал и многие новые слова, которые стали обиходными в молитвах католических прекмурцев.

K DOLOČNEMU ČLENU V SLOVENŠČINI

Starejši slovenski spisi od 16. do 19. stoletja dokazujejo, da je v knjižnem in pogovornem jeziku morala obstajati oblikovna razlika med določnim členom in kazalnim zaimkom (ta, ta, tu). V položajih, kjer bi bila možna pomenska zamenjava omenjenih oblik, je izpričan s členkom *le* spredaj okrepjeni kazalni zaimek (leta, letu). Torej je »poudarna« partikula *le* pred zaimkom bila pomensko relevantna. — Določni člen je v slovenskem pismenstvu obstajal ob pridevniški kategoriji do Ravnikarja (~ 1815). Pri starejših prekmurskih in kajkavskih piscih pa je določni člen celo ob določnem pridevniku razmeroma redek.

Earlier Slovene writings from the 16th to the 19th century demonstrate that between the literary and the colloquial language there must have existed a formal difference between the definite article and the demonstrative pronoun *ta, ta, tu*. In positions where these forms might have been semantically mistaken, a demonstrative pronoun *leta, letu* is attested. Hence the emphatic particle *le* in front of the pronoun was semantically relevant. In the Slovene writing the definite article is to be found along with the adjectival category as long as until Ravnikar (— 1815). With earlier writers from Prekmurje and from the *kajkavski* dialect, however the definite article is comparatively rare even with the definite form of the adjective.

Vprašanje, ali je slovenski »določni člen« tujega ali domačega izvora, je v slovenski strokovni literaturi v glavnem rešeno. Že Kopitar¹ je bil v zvezi s primerom *Ktiro kravo fi drajfhli prodál, to piřano al to zherno?* v zadregi, saj se mu je zdelo, da je ob takih primerih (ob določni obliki pridevnika) člen v slovenščini upravičen, čeprav je izhajal iz načelne trditve, kakor pred njim tudi že drugi slovničarji, da slovenščina člena nima. Na koncu stavka je postavil vprašaj (Was machen wir jedoch mit folgender Ausname... Hier ist to doch kein Pronomen, fondern wirklichen Artikel?). Za njim je isti primer za slovenščino navajal Miklošič.² Z vidika svoje zgodovinskoprimerjalne metode ni mogel obiti tega vprašanja, saj slovenski zgodovinski spisi obstoj člena potrjujejo, le njegov izvor in pogostnost, kakor tudi razvrstitev, ne izhajata iz »stare slovenščine«. Ker v slovanskih jezikih v splošnem te gramatične kategorije ni, je pojav razlagal kot posledico tujega (nemškega) jezikovnega izvora.

Njegov sodobnik Škrabec je veliko razmišljal o funkcionalnosti jezikovnih sredstev v slovenščini, zato ni bil posebno dovzeten za razlage

¹ J. Kopitar, *Grammatik der slavischen Sprache...* Laibach, 1808, str. 215.

² F. Miklošič, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien 1883, str. 124—150.

o tujejezičnih vplivih. Ni se v celoti opredelil proti členu v slovenskem knjižnem jeziku. Nasprotno, pri določni obliki pridevnika je celo iz zgodovinskih razlogov (v stesl. sta obstajali nominalna in pronominalna sklanjatev pridevnika!) in z ozirom na »krajnsko rabo« zagovarjal njegov obstoj, in sicer takrat, »kadar se hoče mej stvarmi istega imena ena ali druga po lastnosti ali številu določiti.« Navaja primere: *polič ta dobrega (vina), ta čarno, ta lepo, ta prazniško* (suknjo). Po Trubarju navaja *Per nesite semkaj uno prvo dolgo sukno . . . inu perpelajte unu debelu tele*. Tukaj je člen *uno, unu*, kar pač menda ne more biti germanizem; ako pa ni germanizem *uno, unu*, tudi *tu* ne more biti, kar stoji berž dalje: *oča je zaklal tu debelu tele . . .* V takih primerih torej mi v resnici čutimo potrebo nekega določnega člena in naše slovensko ljudstvo ga v resnici rabi. Ali se je od Nemcev navadilo? Pač ne, ker ga ne rabi, kjer ga Nemci tudi rabijo, to je pred samostalniki, temuč le v primerih, kjer so ga rabili stari Slovenci po potrebi domačega jezika.³ Prav tako je še kasneje poudarjal, da je nedoločni člen splošnoslovanska značilnost in ga je v dialektoloških zapisih zaradi sintaktične jezikovne točnosti še posebej zahteval (v oceni Šasljjevih Bisernic, Cvetje, XXVI, zv. 8; 1909).

S primerjalnega vidika je ponovno obširneje o členu nedavno razpravljal Kolarič.⁴ Prikazal je kategorije rabe določnega in nedoločnega člena v začetnih slovenskih rokopisih in tekstih, v narodnih pesmih in v nekaterih narečjih, ter poudaril njuno upravičenost v knjižnem jeziku. Kakor Škrabec je prišel do zaključka, da se je člen razvil kot sintaktično in stilistično sredstvo iz potreb domačega jezika. Res je, da določni člen v sodobnem knjižnem jeziku tu in tam že opazimo, običajno pod narekovaji, znano pa je, da je ob določni obliki pridevnika in njemu pomensko enakih besedah, pogovorno splošno v rabi. Naj navedem nekaj primerov iz Finžgarjeve Makalonce in dnevnega časopisja:

»Če ni to sam *ta rogati!*« je v strahu pomislil (str. 41). — »Sam *ta višji vrag* iz dna pekla naj vzame *ta pijanski* denar in še tebe . . .« — (str. 57). — »Če ni v Kravji dolini *ta bele kače*, ki ima demantno krono na glavi, vanj vse kače požgem.« (str. 83).

»Kevdrski« štirje ne morejo razumeti, zakaj jih mati skuša prepričati, da je bolje, če se drže bolj zase, češ da niso prava in zaželena družba onim »*ta zgornjim*« (Delo, 17. XI. 1971). — Ker ga slej ko prej pričakujejo pri nas, so se

³ S. Škrabec, Cvetje XVI, 3. zv. 1895.

⁴ R. Kolarič, Določna in nedoločna oblika slovenskega pridevnika; Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu; V. 1960 str. 185—197, Določni in nedoločni spolnik v slovenščini; Zbornik za filologiju i lingvistiku; Novi Sad 1961-62; str. 170—173; Določni in nedoločni spolnik v slovenščini; Jis št. 2, 1961-62 str. 40.

v Iliriji odločili, da kaj kmalu pošljejo na trg »tiste ta prave« lasulje, za katere menijo, da bodo še bolj iskan lepotni dodatek (Delo, 5. XII. 1971).

V sodobnem času se jezikoslovci ponovno vračajo k vprašanju izvira nekaterih netipičnih kategorij in pojasnjujejo nastanek tovrstnih pojavov z vplivi jezikovne »interference«,⁵ ki je značilna za bilingvistična območja dveh ali celo več po strukturi nesorodnih jezikov. Znano je, da slovanski jeziki ne poznajo stalnega oblikovnega (gramatičnega) sredstva za izražanje natančnejše določenosti besede (determiniranosti) v smislu zvrst — posameznik (genus: species — die Frau; eine Frau; diese Frau) pri kategoriji nomen (samostalnica, pridevnik), kar je značilnost romanskih in germanskih jezikov.

Starocerkvena slovanščina, kot je dokazal Kurz,⁶ samostojnega člena v smislu zvrst — posameznik ni poznala. Grške zveze z določnim in nedoločnim členom so, razen določne oblike pridevnika, kjer se je ustalil kazalno-oziralni členek *-jъ, -ja, je* (*dobrъjъ, dobraja, dobroje*), prevedene z drugimi leksikalno-sintaktičnimi možnostmi.

Bolgarščina in makedonščina sta edini kasneje razvili postpozitivni člen ob samostalniki in pridevniku, znan je tudi v nekaterih ruskih in srbskih narečjih (*človek-ъt, -ot, knjiga-ta, more-to* in druge možnosti z *-ov, -va, -vo* ter *-on, -na, -no*), a ta oblikovna značilnost je rezultat jezikovne interference, saj je za vse jezike balkanske zveze (albansščina, grščina, romunščina, bolgarščina, makedonščina) značilen postpozitivni člen, za albanskega in romunskega celo obojni. Tudi lužiška srbsščina in slovenščina, kakor razpravlja Löttsch,⁷ sta pod podobnimi bilingvističnimi pogoji jezikov nesorodnih struktur, le da pod vplivom nemščine, razvili člen, vendar se razvrstitev člena z nemščino ne ujema. Omejen je le na pridevniško kategorijo.

Prav to pa je važen podatek za pojasnitev samostojnosti ali nesamostojnosti kakega jezikovnega pojava, saj je prav razvrstitev jezikovnih sredstev odraz funkcionalnih zakonitosti jezikovnega sistema.

Že prvim slovenskim slovnicařem (Bohorič, Pohlin, Gutschmann), ki so navajali sklanjatveni vzorec za člen, je bilo jasno, da slovenščina pravega člena nima. Upoštevali so določni člen po nemških slovnicařah kot »Geschlechtswort«, njegovo rabo odsvetovali, a se mu predvsem preva-

⁵ U. Weinreich, *Languages in contact*, Hague 1967.

⁶ J. Kurz, *K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštím zřetelem k staroslověnštině*, *Byzantinoslavica* VII, Praha 1957-58, str. 212-340.

⁷ R. Löttsch, *Zur Typologie grammatischer Interferenzerscheinungen im Bereich des Nomens*; Letopis Instituta za serbski ludospyt, Budyšin, 1969, 1970.

jalci vendarle niso znali dosledno in docela izogniti. Zavedali so se njegove pomenske dvojnosti, saj so rabili obliko *ta, tu* za člen in za zaimek.

Prav v zvezi z rabo kazalnega zaimka oziroma določnega člena (*ta, tu*) pa je ostala neopažena še ena značilnost: v vseh položajih, kjer bi bil kazalni zaimek *ta, tu* lahko zamenljiv s členom ali pa distribucijsko prepogost (stilistično enoličen), so starejši pisci kazalni zaimek pisali s podurnim členkom *le-* spredaj (*letu, leta*), ki se je razširil celo na krajevne in časovne prislove. Prav tako so iz enakih pomensko-stilističnih razlogov uporabljali takrat še najbrž sinonimično možnost kazalnega zaimka *taifti, taifta, tuiftu*. Členek *le-* pred zaimkom (enako *-ifti, -ifta, -iftu* za zaimkom) je imel važno razlikovalno pomensko funkcijo (v knjižnem jeziku je izginil hkrati z odpravo člena (*leta človek* in *ta človek*)).

Določni člen je v zgodnjih spisih 16. stol. ob samostalniku in pridevniku izredno pogost. Njegova pogostnost in razvrstitev se pri različnih piscih ne ujemata. V uvodih protestantov in v izvirnejših delih kasnejših stoletij se člen ob samostalniku vedno bolj izgublja. Obstojen je le ob posesivnem genitivu (*sin tiga človeka*), ob nominalnih zvezah (*ta shiva voda*), utrjuje pa se trajno ob določnem pridevniku (*ta dober*), primerniku, presežniku, pri samostalniško rabljenem pridevniku (*ta narbul'hi; ta duhovni*), pri vrstilnem in množilnem števniku (*ta prvi, to prvokrat*), pred svojilnim zaimkom (*tu moje...*), ali celo pred deležnikom na *-č* (tem skupaj sedeočim) ali pridevniškim prislovom.

V zgodnjih Trubarjevih prevodih (Catechismus 1551 in Ta Evangelii svetiga Matevsha, 1555) sta pogostnost in razvrstitev člena ob samostalniku in pridevniku nedvomno suženjsko odvisna od predloge (gramatični kalk!); kasneje, že pri Krelju in Dalmatinu, pa se je izoblikovala svojevrstna razvrstitev člena; ta razvrstitev delno še spominja na prvotni Trubarjev knjižni »kliše«, a se je v nadaljnjem razvoju knjižnega jezika 17. in 18. stoletja osamosvojila v skladu z zakonitostmi pogovornega jezika, kjer je člen ob pridevniški kategoriji očitno razvil svojo določitevno, stilistično in delno sintaktično funkcijo. Tako se npr. okrepljenji zaimek (*leta*) izjemno redko pojavlja v sintaktičnih zvezah tipa *Ta... katiri*, kjer je njegova zaimenska pomenska funkcija nedvomna. Za vse obravnavano prim. potrditve v naslednjem gradivu:

Trubar: V *tim zhařu* Pride Ioannes *ta kerftnik*, inu pridiguie *oti push-zhaui te Iudouske deshele*, inu prau, Deite pokuro, *tu nebeshku* kraleftu ie blisi prishlu. Inu *on* je *leta*, od kateriga Efaias prerok gouori, kir prau (Evang. S. M. str. 6). Ieft vom poucim, de Bug premore is *letiga kamine* otroke *timu Abrahamu* obuditi (Evang. S. M. str. 6).

Dalmatin:⁸ *Leta ie ta Maria Magdalena, od katere ie Iesus bil isignal fedem sludieu (Pasion, str. 35). Tih Neuernih ymcine inu blagu pogine: Inu ti Bogaboiezhi sbiraio prauie shaze (J. Sirah, str. 175).*

Že pri Dalmatinu je dovolj primerov, kjer pred samostalnikom ali celo pred določnim pridevnikom ni več člena; pri Krelju je to že skoraj pravilo; pogosti so primeri, ko je možna še obojna razlaga oblike *tu, ta*:

Dalmatin: Vbijaine, kry, kreg, Mezh, Nefrezha, Lakota, pogubleine, inu Marter, letu letu vse ie poftaulenu super *te Neuerne*. Sakai tudi *ta greshni* popot ie sa nih volo moral priti (J. Sirah str. 174).

Krelj:⁹ Inu vémo, da ie ftari Sakon le fkusi volovio, telezhio inu Ovzhio krij potèrdien (Postila, CXLII). On ie bil *ta pravi* Isaak, kijnr ie sam dèrva nefal (Postila, CLXII). Kai pravi Pilatuf na *leto toshbo?* (Postila, CLIX). Nifhtar manie, taku ga *ta lakomni* Hudizh obfede inu prevsame, da fray sa eno malo rezh, sa tridefet denariov fvoiga Moiftra, Gofpuda inu Isvelizharia proda inu ferrata (Postila, CXLVIII). Inu ie bil pripravni dan k'velikinozhi, *ta thefta* ura (P., CLXI).

Evangelia inv Lystvvi od Čandkove izdaje (1615) dalje vse do Japlja (1787) kažejo v pogledu rabe člena približno isto nakazano stanje, saj je znano, da je bila v teh delih in v prevodih »Kempenzarja« knjižna tradicija še najmočnejša.

Čandik:¹⁰ Na Pèrvi dan *téh opprefnih* kruhou (str. 50). Ravnu taku tudi je on *ta Kelih* vsël po vezhérji, inu je sahvailil, ga je nym dal, inu je rekal: Pyte is *tiga* vfi: sakaj *letú* je moja kry *tiga noviga* Testamenta (str. 51). *Taiſti Jóger* je snan biu *timu Vihſhimu* Farju, inu je fhâl notèr s'Iesufam *v'tiga Vifhiga* Farja dvor (str. 58). *Letiga* pak nihzhe *téh* pèr mysy *fedeozhizh* néj véjdel, hzhemu je on *tu* k'njemu rékal (str. 53). On je gori vftal, inu néj tukaj: Polé *letu* je *tu mejstu*, kér fo ga bily polushili (str. 76).

Hipolit:¹¹ Sakaj *letá* je *ta prava* laftnúft *tih Kézarjou*, de túliku vjèrujejo, kúlikar jim dopade (str. 12). Pokufhájte inu glédajte, kakú sladák je duh *tiga Gofpúda v'letih búkoizah* (str. 14). Katéri pres Jésufa shivy, *ta* je *ta nar syrótníſhi*, kàteri je pak per Jésufu v'gnadi, *letá* je *nar ta bogatíſhi* (str. 197).

Paglovec:¹² Joseph pak je kupil *eno zhiſto* tenzhizo, inu je *tu telu* dol fnel, inu je *taiſtu* u'tenzhizo obvil (str. 115). Taiſti je, katerimu jeft *ta omozhen* kruh bom podal (str. 79). *Leta* pak je vafha ura, inu *te temme* oblaft (str. 87).

⁸ J. Dalmatin, Jesvs Sirah. Ali negove bvquice, v Lvblani 1575.

⁹ S. Krelj, Postilla slovenska, 1567.

¹⁰ Evangelia inv Lystvvi, ...na fvitlobo dani 1615.

¹¹ P. Hipolit, Buquize od Slejda inu Navúka... V'Lublani 1719.

¹² I. Paglovec, Evangelia inu Branie... V'Lublani 1764.

G u t s m a n n:¹³ *Ta Jogra* pak fta fhla, *v'to meftu*, inu sta nefhla, koker je on nyma bil povedal, inu fta *tu Velikunozhnu Jagnie* perpravila (str. 76). Sakai nafh Gospud Jesus *v'tei nozhi*, kader je isdan biu, je vseu *te kruh*, je sahvaliu, ga je reslomiu, inu je rekeu: vsemite, inu jeite, *letu* je moje telu, katiru bo sa vafs isdanu (str. 75).

Pri Kastelcu, Svetokriškem in Basarju in nadalje pri piscih, ki so pisali izvirna nabožna dela, je člen (določni in nedoločni) veliko manj pogost, izpričuje pa podobno ustaljenost, kot je znana v osrednjem pogovornem jeziku. Najdemo ga pred določno obliko pridevnika in njegovimi pomenskimi ekvivalenti, ob samostalniku pa delno še pri posejivnem genitivu ali v nominalni zvezi (pridevnik + samostalnik), in to večinoma v citatih iz Biblije, ali pa je uporabljen kot čisto knjižno stilično (retorično) sredstvo:

K a s t e l e z: famu *letú* je *tú* pravu vupanie, kateru fe poftavi na *to narvekfho* inu narzhaftitihlo dobruto. *Tá*, kateri na Boga savupa, *tá* nebó nigdár poginul (Nebeshki Zyl, V'Lublani 1684, str. 147).

S v e t o k r i š k i:¹⁴ Gospud vpraša kuharja, kej je *ta druga* noga ostala. Odgovori: »*Le-te tice* imajo eno samo nogo (str. 90). Jest sem *en mesar*. *Le-ta antverh* je potreben zakaj ob našim času ljudje ne morjo živeti kakor *od začetka tiga svejta*, kir so *sad te zemle* jejdli (str. 87). Poberi se proč od mene *špiža te smerti*, *priložnost tiga greha*, glava peklerska (str. 68). Naš dan je *tu tekoče* živejne, nuč je *ta smrtna ura*. *Tu*, kar čez dan našiga živejna mislimo inu delamo, *le-tu* nam se bo sajnalu ponoči naše smrti, za volo *tiga* sedaj je čas mislit inu delat *tu*, kar bomo želeli na *taisto* posledno uro delat inu mislit (str. 179). Nej skoraj mogoče, de *ta*, kateri je vselej živel, kakor *en škodliovi* inu *neusmileni* lev, bi mogel umrejeti kakor *tu krotku jagniče* (str. 182). S *krila teh lotre* se ne gre v krilu očeta nebeškiga (str. 181).

B a s a r:¹⁵ Pred fabo bo vidil *ta ftrashni* grob, u'katerimu bodo gnylli njega lepi vudi u'tovarhvtvi *teh krot*, kazh inu zhervov (str. 44). Lubi bratie, shivyte u'myru, toku bo *Bog tè lubesni*, inu *tiga myru* s'vami (str. 282).

Pogosti so že primeri brez člena celo ob določni obliki pridevnika in tudi sicer se raba zaimkov ujema z razvrstitvijo v sodobnem jeziku:

Pravizhni, inu verni bodo zhaftiti gori uftali, inu bodo sadobili lepoto, zhaft, shivljenje, inu vefelje (str. 171). *Ta hlod* bo dober sa ftreho, *guni* sa tram, *ta* sa fhperauz, *guni* sa podpornio (str. 3).

V izvirnih posvetnih tekstih ob koncu 18. stol. se člen še bolj omeji; zmanjša svojo pogostnost celo v ustaljenih možnostih. Spet pa je v pre-

¹³ O. Gutschmann, *Evangelie inu Branje ali Pisme ... V'Zelouzi* 1780.

¹⁴ Svetokriški, *Pridige*. Uredil F. Bohanec, Ljubljana 1969.

¹⁵ J. Basar, *Pridige is bukviz imenovanih Exercitia ... Labaci* 1754.

vodih na vseh omenjenih mestih pogostejši. Zanimivi sta v Pohlinoi slovnici (Kraynska Grammatika 1768, 1783) naslednji ugotovitvi o členu: »In Befimmung des Artickels darf man sich auf keine andere Sprache richten« (1. izdaja). »Geschlechtwörter (Ta Krayl, Ta Krayliza, Tu Serze) allererst ift beftimmet worden, nichts deftoweniger lasen fellben die Krayner bey ihren Hauptwörten in der Rede fehr oft nicht nur Kürze, sondern wohl auch Zierlichkeit halber gar hinweg« (2. izd.). Iz tega je razvidno, da je bil v pismenem jeziku člen pred samostalnikom zgolj knjižnega značaja.

Pohlin:¹⁶ Od popadanja ftekleh pesôv, inu *teh narbulsheh* perpomozh zhes *tu* (str. 351). Nje se je namrež Sdęlu, da na metli, ali burklah po luftu jeřdare, inu na Kleku pļeše, kjer se *ta hude* v'podobi *enega Kofla* perkasuje. *Tu* je tudi *leta* lusht dobila na Klek jidti, ter je njo fa *to zupresko* fhavbo prosila, inu una je *to* tudi nji dala (str. 345).

Primerjava Japljevega prevoda Novega testamenta s prevodi vzhodnih slovenskih piscev, kot sta oba Küzmiča ali kajkavski pisec Petretić, dokazuje, da je raba člena omejena predvsem na osrednji knjižni jezik, saj je pri prekmurskih piscih le redko izpričan samo ob določni obliki pridevnika ali ob samostalniško rabljenem pridevniku. Seveda se kazalni zaimki z osrednjimi možnostmi v oblikovnem pogledu ne ujemajo (ta:ete), ujema pa se razvrstitev kazalnih zaimkov:

Japelj:¹⁷ *Ti ftejpi* vidio, krulovi hódio, góbovi fo ozhifheni, gluhi flifhio, *ti męrtvi* gori vftajajo, inu *tim vbógim* fe Evangeli osnanjuje (str. 45).

M. Küzmič:¹⁸ Szlejpi vidio, plantavi hodio, gobavci fze ocsiscávajo, glühi esüjejo, mrtvi gori fztanýjejo, nevolnim fze Evangyliom nazviscáva (str. 4).

Japelj: Pole *ti Modri* fo priřhli is jutrovih dęshel v'Jerusalem. Rekózhi: kej je *ta rojeni krajl tih Judov?* (str. 4).

Küzmič: Ovo Moudri fzo prishli od Szuncsenoga Szhoda v- Jeru'sálem, govoręci: Gde je, kí fze je naroudo Kráo Sidovfzki? (str. 15).

Japelj: Ręfnizhnu vam povem, da vse *letó* bo priřhlu zhes *letá rod* (str. 113).

Küzmič: Zaifztino velim vám: pridejo vřza *eta* na *tę národ* (str. 10).

Japelj: *Letá je taifti Jógęr*, katęri od *letęh ręzhy* prizhuje, inu je *letó* pifsal (str. 526).

¹⁶ M. Pohlin Kmetam sa potrebo inu pomozh ..., Na Duneju 1789.

¹⁷ J. Japelj, Svetu Pismu Noviga Testamenta ... Labaci 1784.

¹⁸ M. Küzmics, Szvéti Evangeliomi ... V Szombohelyi 1804.

K ů z m i č: *Ete* je on vucsenik, steri Izvedosci *eta*, i *tá* je piŷao (str. 12).

J a p e l j: Syn, ti fi vfelej pèr meni, inu vfe *tó moje* je tvoje (str. 44).

Prav tako je v Vodnikovih Novicah in v Linhartovih dramskih delih določni člen razmeroma redek, omejen na pridevniško kategorijo in posesivni genitiv:

L i n h a r t:¹⁹ Če Šternfeldovka zvej, tok je moja reč per kraji, tok bo zlode *to bogato* vdovo in še naverh Micko vzel (str. 17). Špas bo *ta velki* inu nazadne jest Matička dobim (str. 80). Ta tožba se *en drug dan* naprej vzame (str. 90) ... inu sim jim zastopit dal, de ima še dones *en zali* gospod k njim v vas priti (str. 7). Perpelite jeh tedej; vašo veselje bo *to moje* (str. 50).

V o d n i k:²⁰ Ravno ta dan je *svet tih ŷtarifih* poterdil, de je fizer kervamozhnikam (terroriftam) njih pregrefhenje posableno (Nro 1.). Na 5. Grud. fo bile bukve deshelnih poftav v'Parisu *ta pervikrat* naprej brane (Nro. 2). Njih Svitloft Zefariza fo 22. *dan tiga* meŷa eno Prinzefino frezhno rodili (Nro 10). Napis je *leta*: Srezhno odgnanje fushne proftofti ... (Nro. 14).

V Ravnikarjevih delih (Sgodbe Svetiga Pisma sa Mlade Ljudi, 1815) pa določni in nedoločni člen izgineta iz knjižnega jezika, pa tudi razvrstitev drugih zaimkov v samostojni in enklitični rabi je v odnosu do predhodnikov zelo spremenjena. Gotovo gre do neke mere za Kopitarjev vpliv. Med tem je izšla njegova slovnica, ki je normiranje slovenskega knjižnega jezika v glasoslovnem, oblikoslovnem, sintaktičnem in leksikalnem pogledu usmerila v rigorozen purizem v odnosu do nemščine, a povečala ozir na slovenska narečja, starocerkveno slovanščino in druge slovanske jezike. Iz uvoda Zgodb pa je razvidno, da je Ravnikar poleg svojega ljudskega jezika upošteval tudi rabo vzhodnih piscev in drugih Slovanov.

R a v n i k a r: Adam in Eva dobita dva finova: Starfhimu je imé bilo Kajn, mlajfhimu Abel (str. 14). Barka obŷtoji na neki gòri na Armenfkim. Verhóvi gorá fe perkasujejo fzhaŷama is vode (str. 20). V'barko pojedeŷ s Ivojimi finóvami s'fvojo sheno in s'shenami Ivojih finov (str. 18). Ta moja anavriza, ki fim jo na oblake djal, ta naj bo snamenje savése med menoj in semlo (str. 22).

Sodobni slovenski slovničarji (Breznik; Bejec-Rupel-Kolarič-Šolar; Toporišič) omenjajo, da ima lahko kazalni zaimek *ta, ta, to* členek (Toporišič uporablja termin navezek) *le* pred ali za zaimkom (*tale : le-ta*), vendar z ozirom na obstojnost določnega člena pri pridevniški kategoriji v pogovornem jeziku (*ta stara; je potegnul ta kratko*) členek *le* ni samo

¹⁹ A. T. Linhart, Zbrano delo, Ljubljana 1950.

²⁰ V. Vodnik, Lublanske Novize ... V Lublani 1797.

prazen poudarni navezek, kakor se domneva, ampak še nadalje v jeziku ohranja svojo neopazno razlikovalno pomensko funkcijo med členom in kazalnim zaimkom (*ta stara : tale stara žena*). Dokler so slovenski pisatelji pisali člen (ob določni obliki pridevnika), je bil v knjižnem jeziku odnos rabe med kazalnim zaimkom (*leta, letu / ta, tu*) in določnim členom (*ta, ta, tu*) pozicijsko jasen, ustaljen. Od 19. stoletja dalje pa se pod vplivom normativnih navodil v knjižnem jeziku uveljavlja zaimek s poudarnim členkom *le* za zaimkom (*tale, tole, tistile, tule, tjale, zdajle*) in prislovom, kar je predvsem značilnost splošne pogovorne rabe.

РЕЗЮМЕ

Словенские языковые материалы с 16 по 19 вв. свидетельствуют в языке частично оправдано существование определенного и неопределенного артиклей.

В первых писателей 16 в. (Трубар) распределение определенного артикля еще не является отражением закономерности словенской языковой системы. Определенный артикль появляется под влиянием немецкого подлинника при категории существительного или прилагательного. У преемников Трубара (Крель, Далматин) можно найти уже более оригинальные закономерности употребления и распределения определенного артикля. Он употребляется при категории прилагательного у следующих типов: определенная форма прилагательного (*ta pravi*), притяжательный родительный (*fin tiga zhloveka*), номинальные словосочетания (*ta shiva voda*). Появляется также у местоимений (*to moje*), наречий (*tu dobru*), причастий (*ti fedeozihi*), порядковых и мультипликативных числительных (*ta prvi; to pervokrat*).

В более поздних периодах словесности 17 в. (Кастелец, Светокришки) и 18 в. (Пагловец, Хасл, Басар, Гутсмани, Япель, Похлин, Линхарт, Водник и др.) определенный артикль (*ta, tu*) ограничивается упомянутыми типами прилагательных. Его частотность падает до начала 19 в., когда определенный артикль под влиянием нормативных мер, вопреки констатациям Копитара, что он с определенной формой прилагательного (*ta pravi*) по крайней мере в центральном литературном языке оправдан и живет, — все-же полностью исчезает из литературного языка.

Равникар (*Zgodbe*, 1815) является первым писателем, который в литературном языке полностью избежал употребление артикля и таким образом вызвал новое распределение местоимений в самостоятельном и энклитическом употреблении вообще. У более старых прекурских писателей (оба Кюзмица) и кайкавского писателя Петретича определенный артикль даже при определенной форме прилагательного по сравнению с его употреблением в центральном языке сравнительно редок.

За весь период существования определенного артикля в словенской словесности засвидетельствована разница в форме между определенным артиклем и указательным местоимением (*ta, tu*). В случаях, где была бы возможна семантическая заменяемость между определенным артиклем и указательным ме-

стоимением, указательное местоимение появляется в усиленном виде с частицей *le* пред ним (*leta*) или же с усилительной частицей *-ifti* в конце: *taifti*.

(На пр. *letu je ta pravu pismu; letu je tu mejstu; taifti je, katerimu jeft ta omozhen kruh bom podal.*)

Частица *le* таким образом носит не только усиливающее значение, но и важную смысловую различительную функцию. В этом смысле она характерна также для современного литературного языка («*Če povem ceno oziroma številke, todo le-te jutri, ko jih boste objavili v Delu, že — premajhne.*» Delo, 8. XII. 1971.)

С начала 19 в. усилительная частица *le* все более находит применение в конце местоимений и наречий (*tale, tole, tule, takole* и т. д.), что характерно в большей степени для разговорной речи. Благодаря существованию определенного артикля в разговорной речи частица *le* перед местоимением или за ним при определенном прилагательном еще совершает семантически различительную функцию, а при существительном только усилительную функцию.

O REZIJANSKEM NAGLASU

Dokazi, da je tudi rezijanski dialekt skupaj z drugimi slovenskimi dialekti premaknil cirkumfleks na naslednji zlog, ki jih je pred petdeset leti zbral A. Bajec, v glavnem še vedno držijo. Poznejši premik cirkumfleksa spet proti začetku pa je zajel najbrž le zadnje besedne zloge, drugo so analogije ali posebni razvoji.

Evidence that the dialect of Rezija along with other Slovene dialects had shifted the circumflex on to the following syllable, collected fifty years ago by A. Bajec, for the most part remains valid. A later shift of the circumflex back to the front probably occurred only in the final word syllables, while other cases are to be accounted for by analogy or unrelated development.

Naš slavljeneec prof. dr. Anton Bajec je začel svojo znanstveno pot z razpravo o rezijanskem naglasu.¹ Takrat je bila rezijanščina med slovenskimi narečji razmeroma precej poznana iz del Baudouina de Courtenaya.² Vendar je bilo to sicer obsežno gradivo nekoliko obdelano s fonetične strani, skoraj prav nič pa ne z akcentske. Na osnovi Baudouinovih podatkov je F. Ramovš razpravljajl o rezijanščini tudi v svojih *Slovenische Studien*: tu je bil precej negotov glede nekdanjega premika cirkumfleksa na naslednji zlog v rezijanščini in ziljščini. Domneval je, da se je ta premik nekoč izvršil tudi v teh dveh dialektih, vendar se je omejil le na domneve in sam priznal njih negotovost.³ Tedaj je bilo to toliko bolj problematično, ker so taki poznavalci akcenta kot Valjavce⁴ ali zlasti odločno Lehr-Splawinski⁵ menili, da se premik cirkumfleksa za zlog naprej ni izvršil v vseh slovenskih dialektih. A. Bajec je z analizo Baudouinovega rezijanskega gradiva zbral še nadaljnje dokaze, ki so govorili za domnevo, da je premik starega cirkumfleksa na naslednji zlog splošno slovenski. Pozneje je Ramovš v razpravi *Karakteristika sloven-*

¹ O prvotnem slovenskem naglasu $\hat{}$ v rezijanskem narečju, ČJKZ III, 1921—22, str. 40—42. Razprava je povzetek doktorske disertacije.

² Prim. zlasti: *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Varšava — Peterburg 1875, strani 128, in *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i ètnografii I*, Sanktpeterburg 1895, strani XLVII + 708.

³ *AfsIph* 37, 1918, str. 154 sl. Ponatis s prevodom v Ramovš, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1971, str. 77 sl. in 302 sl.

⁴ Glavne točke o naglasu književne slovenštine, *Rad JAZU* 132, 1897, str. 192—3.

⁵ *Ze studjów nad akcentem slowiańskim*, Kraków 1917, str. 90—91; *RS VIII*, 1918, str. 220—221.

skega narečja v Reziji⁶ in v nadaljnjih svojih delih⁷ imel premik cirkumfleksa v rezijanščini in ziljščini za dokazan in tudi danes o tem nihče več ne dvomi.

Vendar je to samo osnovna ugotovitev, medtem ko so vse podrobnosti o rezijanskem naglasu še vedno problematične. Bajčeva znanstvena pot se je po tej razpravi, ki je pač samo majhen drobec v njegovem delu, usmerila v romanistiko, nato pa na slovenski knjižni jezik in besedotvorje. Drugi v tej smeri tudi niso raziskovali⁸ in tako moramo danes, po petdesetih letih, kolikor jih je preteklo od objave Bajčeve razprave, na žalost ugotoviti, da se naše poznanje rezijanskega naglasa ni od tedaj niti najmanj premaknilo naprej. Tudi v tem članku ne mislim rešiti rezijanske naglasne problematike, ampak mislim le preveriti z današnjega stališča Bajčeve dokaze in nakazati nekaj možnosti za razlago nekaterih nerešenih problemov, ki jih slovenska dialektologija še ni rešila, a jih bo prej ali slej treba podrobno obdelati in tako nadaljevati Bajčevo delo⁹. Idealno bi bilo, če bi se tega lotil kak Rezijan, ker človek, ki ima narečni sistem v glavi in ušesu, lahko opravi tako stvar z znatno manj truda, saj ima podatke stalno na razpolago in zato znatno več možnosti za razne kombinacije in preverjanje hipotez. Posebno pa velja to še za tak dialekt, kot je rezijanščina, ker je njena fonološka struktura sploh problematična in nedomačin zelo težko (vsaj brez daljšega privajanja) identificira njihove glasove in naglase.¹⁰

Prvi dve točki Bajčevih dokazov govorita o posameznih primerih, v katerih je ohranjen naprej premaknjeni cirkumfleks. To bi načelno sicer lahko še vedno držalo, vendar so primeri, na katerih je to grajeno, nekoliko problematični, ker bi jih lahko razložili tudi drugače. V prvi točki navaja ohranjeno starino *lanî* (štok. *lâni*), kar zaradi različnih akcentuacij pri tej besedi ni mogoče zanesljivo izvajati iz psla. **lâni*. Štokavsko *lâni* namreč prav lahko ustreza čakavskemu *lâni* (prim. Belić, Zаметki 58). Primere iz druge točke (z naglašeno končnico v ak. sg. in

⁶ ČJKZ VII, 1928, str. 107—121.

⁷ HG VII, str. 33, 36; SRL III, 1950, str. 21.

⁸ S. Bunc, ki je v članku H kronologiji akcentskih premikov v slovenščini in polabščini, SO 12, 1933, str. 126—133, pisal na osnovi do tedaj objavljenega gradiva in Ramovševih predavanj o premiku cirkumfleksa proti začetku v slovenskih dialektih, ne prinaša nič novega.

⁹ V Istituto Universitario Orientale Napoli je še kot teza di laurea iz leta 1960/61 tipkopis Zakelj Francesco, Fonologia del dialetto resiano. V tem spisu je nekoliko podrobneje obravnavana zgodovina raziskav rezijanščine, sedanjji fonološki sistem je pa podan zelo na kratko, skoraj brez gradiva (z mojim gradivom se ne ujema), naglasa pa se sploh ne dotika.

¹⁰ Precej težko je ločiti zasople vokale med seboj (zlasti *e* in *o*) in tudi kvantiteta dela težave (glej še spodaj).

nom.-ak. pl. pri nekaterih besedah iz *a*-jevske sklanje) pa je treba obravnavati v sklopu vprašanja, zakaj se je cirkumfleks včasih premaknil nazaj proti začetku besede, včasih pa ne.

Takoj tu moram opozoriti na to, da je Bajec zbral dokaze za to, da se je stari cirkumfleks premaknil za zlog naprej in da je navidezno nepremaknjen akcent nastal po vnovičnem premiku nazaj proti začetku. Ni se pa spuščal v to, kdaj se je ta premik nazaj proti začetku (tip *kolô* > *kòlo*) izvršil in kdaj ne. Tudi Bunc¹¹ nima o tem ničesar. Za jasno sliko rezijanskega naglasa pa bo treba tudi to raziskati. Če pregledujemo primere, kdaj je v resnici do premika cirkumfleksa proti začetku besede prišlo, se nam pokaže pravzaprav čudna slika. Ni kakega jasnega načela, vsaj razvidnega ne, po katerem bi se ravnali ti akcenti. Zato bo treba iz te zabrisane slike s pregledom ustreznih primerov razlago šele izluščiti.

¹¹ Bunc, l. c. 150, navaja v točki 6 samo »sporadičn/o/ ohranitev starega naglaševanja, ki ga moremo zaslediti v vseh dialektih: na pr. Poljane: *po ničebes* za pričakovano *pò nèbes*, dalje *očičša*, in *količša*, dasi v sg. *kòlū*; — Crni vrh *čestī* — *dužān*, *unēn*; *abrūč*, *kakūs*, *žovāu* — Hotedršica: *gurāk* (toda *guārku*), *gaļūōp*, *kaķūōš*; — Rezija je ohranila starejše stanje tam, kjer tvori beseda s prefiksom enoto: *zhūda* (zgodaj), *zbūhon* proti *bōhon*; dalje gen. sg. *arži*, acc. pl. *uši*; acc. sg. *kozó*, *rokó*, *sastró*, *žanó*; nom. acc. du. *doi kōzāe*, *wōdāe*, *žāenāe*; nom. acc. pl. *kozē*, *nohē*, *vodē*, *žanē*; — Zilja: *gāspūad*, *mūasta* poleg *mōsta*; — Rož: *sōnū*, *tōstū*, *nōbū*, *wahū*; z a p a d n i Rož ima ohranjen starejši štadij vsepovsod /.../ — Bočna ima dublete: *kāstī*, poleg *kōstā*, enako *klapi*, *častī*, *mači*; k sg. *vōkā* je pl. *učī*; acc. pl. *l'idi*; *kārēn*, *devēt*, *dešēt*, *ubū*.» K temu bi pripomnil, da v teh primerih verjetno ne gre kar enostavno za sporadično ohranitev starega naglaševanja, ker se da to drugače razložiti. Poljanski zgledi *očičša*, *količša* so verjetno prešli v akcentni tip *uho ušča* (z akutom). V centralnih dialektih je posplošeno *kolčša* v sg. in pl. ter *ušča* v sg. in pl. v Trenti pa imajo npr. pri obeh teh primerih v sg. cirkumfleks, v pl. pa akut. V poljanskem dialektu je pa lahko posplošen akut pri celotni *s*-sklanjatvi v sg. in pl. Po Brezniku, Westkrainerdialekte (rkp. sem. nal. v Gradcu iz leta 1909), od koder so po vsej verjetnosti tudi primeri pri Buncu (preko Ramovša), se na enak način (brez premika) obravnavajo tudi še drugi primeri iz *s*-sklanjatve (*pero*, *č(r)evo*). Nejasen je le primer *nebes*. V Črnem vrhu (in bližnji Hotedršici) se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga (prim. I. Tominec, Črnovrški dialekt, Ljubljana 1964, str. 11). Primer *čestī*, ki je verjetno iz Tominečve sem. naloge v Gradcu, pa najbrž ni zanesljiv, saj ima Tominec pozneje v knjigi (str. 78) naglas premaknjen: *ččestī*. Rezijanske oblike *zhūda* in *zbuhon* so povsem regularne in so tu napačno navedene (naglas je na prvem zlogu in se ni imel več kam premakniti). Da rezijanske dualne oblike niso bile cirkumfleksirane, jasno kaže kvaliteta vokala (sicer bi moral biti *i*). O drugih rezijanskih primerih pa bom govoril naprej v članku. Ziljsko *mūasta* je analogično po nominativu, dubletna oblika ima regularno razvit premik, *gāspūad* pa je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tudi naglasne razmere v Bočni so precej jasne. Oblik *učī*, *ubū* ne smemo šteti sem, ker so enozložne (na to je opozoril že J. Tominešek, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1905, str. 25); prav tako odpadejo zaprti zlogi, ker je cirkumfleks premaknjen samo s končnih odprtih. Dvojnosti so samo v *i*-jevski sklanjatvi; toda tu so se spremašale končnice, saj je tudi v gen. pl. s prvotnim akutom ravno tako dubleta s premaknjenim in nepremaknjenim naglasom (glej Tominešek, l. c. 21).

Pri iskanju razlage pa izbiramo lahko pravzaprav le med tremi možnostmi. Prvič, da se sprijaznimo s tem, da ni nobenega načela, kar bi se dalo za silo pojasniti z mednarečnim mešanjem. Drugič, da iščemo vzrok za premik oz. opustitev premika v različnosti starega in novega cirkumfleksa (da bi se, kot nekoliko kaže gradivo, stari cirkumfleks premaknil spet proti začetku, novi pa ne: *æzærö* : *bisida*, *bæçula* : *naváda*). Tretjič, da iščemo možnost razlage v tem, da je premik pozicijski.

Najprej bi navedel nekaj gradiva.¹²

Primeri s premikom s končnega odprtega zloga: *kòlò*, gen. *kòla* (S), *nèbò* (S), *òkò* (S), *òkù* (O), *sèñò* (S, N, O), *sèñò* (B), *ùhò* (N), *bòga* (B-Opyt 24), *nùsa* gen. sg. (S), *wòza* (O), *kòstì* nom. pl. (N, O, B), *nòt'ə* (S), *dóma* adverb (S-Mat. I 298).

Primeri s premikom s končnega zaprtega zloga: *òlòp* »golob« (S), *hòlòp* (N), *hòlup*, *hòlp* (O), *gólp* (B-Opyt 24), *gósput* (B-Opyt 24), *hòspüt* (Opyt 212), *hræbæn* (Opyt 117), *kòræn* (S, O), *òblak* (N), *òblak* (N-Mat. I 727, O-Mat. I 940), *pèpèl* (S, N, B), *pèpou* (O), *pæpæl* (Opyt 117), *lâet* »laket« (S), *làxat* (O), *lâhat* (N), *nùet* »noht« (S, B), *nòhat* (N), *jèsæn* (S), *jæsæn* (Opyt 117), *kòkqš* (S), *kòkùš* (N, B), *kòkùš* (Opyt 212), *lèsen* (S), *bòlen* (O), *dèvet* (S), *dèvat* (N), *dèvet* (B), *dèset* (S), *dèsat* (N), *dèset* (B), *dæsät* (Opyt 117).

Primeri s premikom z nezadnjega zloga: *bèçula* (O, N), *bàçula* (S), *bæçula* (Opyt 252), *æzærö* (Opyt 117), *mòždane* (S, N, B), *òtrabe* (S), *òptrobje* (N), *ótrobe* (Opyt 161), *pòvòdañ* (Opyt 161), *òblaçnò* (S, N), *òblaçno* (S-Mat. I 353, 363), *wòblašnu* (B), *òlqbavə* »golobi« (S), *kòranè* (N), *pèpala* »pepela« (O), *kòkùši* (N), *làsænö* (Opyt 212), *vèsèla*, *vèsala* (S), *væsæly* (Opyt 117).

Primeri brez premika s končnega odprtega zloga: *kozè* nom. pl. (S, N), *kozè* (O), *kozè* (Opyt 180), *sastrè* (N), *sestrè* (Opyt 180), *tatè* (S), *tatâ*, mlajša generacija *tatâ* nom. pl. (O), *žanè* (Opyt 180), *solzè* (Opyt 180), *ol'ò* »očeta« (O), *wat'ò* (B), *ocó* (Opyt 177), *kozó* (Opyt 177), *sastrò* (S),

¹² Črke v oklepaju pomenijo kraj, od koder je gradivo (B=Bela, N=Njiva, O=Osojane, R=Ravenca, S=Šolbica, U=Učja). Če je v oklepaju ob črki za kraj ali sama zase oznaka Opyt ali Mat. I, je to gradivo iz Baudouina de Courtenaya (glej celoten naslov v op. 2), in sicer iz Rezijske Stevilke ob Opyt pomeni paragraf, pri Mat. pa številko teksta. Baudouinovo gradivo je navedeno v njegovi transkripciji. Za svoje gradivo uporabljam do sedaj običajno transkripcijo, kvantiteto pa sem označil po slušnem vtisu in dolg ali kratek naglas nista fonološko relevantna (glej še spodaj). Na novejši način zapisovanja nisem šel, ker tiskarna nima vseh znakov in bi bil prehod lahko samo polovičen. Če v nadaljevanju članka pri ziljskih primerih ni drugo posebej navedeno, so iz gradiva za SLA, ki ga je zapisal I. Grafenauer, in če ni posebej naveden kraj, gre za Brdo. Terski primeri (iz krajev Brdo in Viskorša) pa so po gradivu za SLA, ki ga je zapisal T. Logar.

sastró (Opyt 177), *tatô* (S, B), *totó* (Opyt 177), *žanó* (Opyt 177), *jehrá* »igra« (Opyt 188), *guzuká* (Opyt 188).

Primeri brez premika s končnega zaprtega zloga: *powsót* »povsod« (N-Mat. I 565, O-Mat. I 1086), *pousót* (O-Mat. I 1085), *klapân* »klepljem« (O), *judîn* »ljudem« (S, N, B), *mužîn* »možem« (Opyt 31).

Primeri brez premika z nezadnjega zloga: *bašida* (S), *bisîda* (Opyt 237), *osînica* »gosenica« (S), *usînica* (N), *kjučânica* (O), *kjučânica* (Opyt 108), *midvîdica* »bramor?« (N), *midvîdica* (Opyt 198), *naváda* (Mat. I 1267), *otâwa* (S, O), *otáwa* (Opyt 108), *pišt'ála* (S, N), *vačêrja* (S, O), *vačêrjg* (B), *večêrja* (Opyt 117), *zibjîlo* (Mat. I 255), *žerjávica* (Opyt 108), *kolûurat* (O), *kolôuret* (S), *kolôura* (N), *nabûzec* »sveder« (S), *nabûzac* (O), *libûzac* »sveder« (N), *lebûzac* (B), *Osrîdak* (Opyt 198), *pondîiak* (O, N), *pondîjek* (S), *pondîjak* (Opyt 197), *pondîjak* (Mat. I 1056), *putûčac* (Opyt 212), *obârve* (S), *abârve* (N) *wabârve* (B), *kolîna* »kolena« pl. (S, O), *kulîne* -e iz a ob nazalu (N), *kulîna* (Opyt 212), *pulîna* (Opyt 212), *žilîza* (Opyt 201) *Horiye Bêrdo* (Mat. I 1022), *potkovâvet* (S), *prodâje* (Opyt 108), *vačêrjal* (Opyt 117), *zapišûien* »zapisujem« (S).

Omenil bi še to, da pri takih tujkah, ki smo jih v slovenščino navadno sprejeli s cirkumfleksom, tudi nisem opazil primerov s premaknjenim naglasom.

Prva navedena možnost za razlago teh akcentskih razmerij bi bil le izhod za silo. Rezijanščina je formiran dialekt in nikakor ne toliko načet z mešanjem, da bi bila taka razlaga verjetna. Tako mešanje bi bilo možno nekje na obrobju jezikovnega pojava in bi bilo od kraja do kraja različno. V rezijanščini pa je ta pojav enakomerno razvit na področju celotnega dialekta in sega tudi še v dva sosednja dialekta (ziljski, terski). Zato moramo sklepati na dosleden pojav, katerega obseg so sicer po vsej verjetnosti zbrisale analogije, vendar so celo analogije morale potekati v glavnem sistemsko v celotnem dialektu.

Drugo navedeno možnost bi gradivo v precejšnji meri podpiralo. Razen nekaj primerov naglasov na končnicah *a*-jevske sklanjatve so primeri s starim cirkumfleksom premik spet nazaj proti začetku besede skoraj vsi doživeli, tega pa ne moremo reči za novi cirkumfleks. Kljub temu taka razlaga ni verjetna, ker ni verjetno, da bi se v tistem času stari (namreč celo premaknjeni stari) in novi cirkumfleks razlikovala (saj je celo problematično, če sta se oba cirkumfleksa sploh kdaj razlikovala).

Rešitev bo treba iskati v tretji možnosti, čeprav je na prvi pogled precej nasprotujočih primerov. Verjetno se je premaknil cirkumfleks proti začetku samo z zadnjega zloga (z odprtega in zaprtega). To mož-

nost bi podpiralo tudi dejstvo, da imamo tudi v drugih dialektih podobne primere: navadno se premakne celo samo z odprtega zadnjega zloga,¹³ splošen premik je doživela le poljanščina.¹⁴

Ker sta rezijanščina in ziljščina povezani z nekaterimi jezikovnimi pojavi, bi se zdelo verjetno, da je tudi premik cirkumfleksa proti začetku v rezijanščini in ziljščini skupna inovacija. Seveda bi bila iz časa, ko je rezijanščina že dobivala stike z beneškimi dialekti, saj je zajela tudi terski dialekt. Primeri s premaknjanim cirkumfleksom se v rezijanščini in ziljščini sicer povsem ne krijejo, vendar bi bilo mogoče razlike pojasniti delno z različnimi novejšimi analogijami, delno pa z različnimi starejšimi pojavi. Bistvenih razlik pa med obema dialektoma vendarle ni. Čudno je le to, da ima Kanalska dolina, ki leži med rezijanščino in ziljščino drugačen akcentski razvoj. Tu se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga.¹⁵ Ker ni verjetno, da bi bil premik v Kanalski dolini po vplivu rateškega govora in govorov pod Beljakom, ki tega premika ne poznajo, delno izpodrinjen, saj je malo verjetno, da bi se izpodrivanje vršilo le v določeni poziciji, bo morda le treba misliti na to, da je sicer neka tendenca za premik skupna vsemu temu področju, da pa jo je do sedanje stopnje izpeljal vsak dialekt samostojno.

Najprej bi bilo treba pregledati primere, ki nasprotujejo tezi, da se je cirkumfleks premaknil z zadnjega zloga, s tem, da imajo ohranjen naglas na zadnjem zlogu. To so zlasti nekateri primeri v akuzativu singulara ter nominativu in akuzativu plurala *a*-jevske sklanjatve. Ti primeri pa nasprotujejo le navidezno. Če pregledamo celotno strukturo *a*-jevske sklanjatve, vidimo, da je rezijanščina razvila tu neko svojo posebnost. Tudi sekundarni akcentski premik (tip *noga*), ki v rezijanščini ni izveden, kaže v *a*-jevski sklanjatvi prav take anomalije kot premik cirkumfleksa. Rezijanščina je namreč ustvarila v *a*-jevski sklanjatvi dva tipa iz nekdanjega tipa *noga*, in sicer je v nekaterih posplošila oksitonezo čez vso sklanjatev, pri drugih pa posplošuje baritonezo.¹⁶

¹³ Npr. v delu Roža (glej Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1959, str. 69–74), v Črnem vrhu (glej Tominec, Crnovrški dialekt 11), v Kanalski dolini (glej T. Logar Dialektološke študije XV, SRL 19, 1971, str. 115).

¹⁴ V poljanščini se premakne celo na prejšnjo besedo, prim. L. Pintar, LMS 1895, str. 2.

¹⁵ Glej T. Logar, SRL 19, 1971, str. 115.

¹⁶ Na posploševanje naglasa v tipu *gora, noga* je opozoril že Baudouin de Courtenay (Opyt § 166, 167). Seveda je on računal s posplošitvijo akuzativnega naglasa **gōro* brez vmesnega premika. Po njegovem mnenju se posplošuje korenski naglas pri izrazih za nežive stvari in razlaga to s tem, da se le imena, ki označujejo živa bitja, uporabljajo pogosto v nominativu, medtem ko se imena za nežive stvari uporabljajo pogosteje v akuzativu. Deloma ima Bau-

Kot *gôra* ni regularno, ker sekundarni akcentski premik ni izvršen, ampak je po vsej verjetnosti posplošeno po tistih sklonih, ki so bili cirkumflektirani na končnici (akuz. sg. ter nom.-akuz. pl.: *gôrø > gorô > gôro, gôrê > gorê > gôre*),¹⁷ tako tudi *kozê* ni regularno, ampak posplošeno po sklonih s prvotno akutirano končnico.¹⁸ Isto velja seveda za *ot'ô*. Bajec navaja tudi *ərží*, kar je pač po Baudouinu: 'rží (O-Opyt 176), poleg tega pa ima Baudouin še *ràži* (N-Opyt 176) in *rèži* (R-Opyt 176), kar kaže, da se je premik normalno tudi tu izvršil, oblika iz Osojan je bila morda enozložna, sam imam iz Osojan zapis *rəžə* gen. sg. Pri Bajcu je navedeno še *uši* akuz. pl., česar pa sam iz Baudouina nimam izpisanega, vendar gre tu precej verjetno za ohranitev naglasa zaradi nekdanje enozložnosti *vžši > uši > uši*, sam imam zapise iz N in B s premaknjenim akcentom, medtem ko v S beseda sploh ni več v rabi. To, da besede ne poznajo več povsod, bi kazalo lahko tudi na to, da zapis *uši* ni popolnoma zanesljiv. Primeri kot *jegrā* v 3. osebi sg. pri glagolih so ohranili akcent po vplivu drugih oblik (zlasti plurala in duala), isto velja seveda za prvo in drugo osebo, kjer je zlog zaprt. Primer *porvōt* pa bi lahko izvajali iz *porvodi* s poznejšo redukcijo *i*-ja. Primeri kot *judin, mužin* imajo lahko akut po lok. pl., kot je to pogosto v slovenskih dialektih pri končnici *-em* v *i*-jevski ženski sklanjatvi, pa tudi na končnici *-em* pri moških samostalniki se najde (tako imajo celo na meji med ziljščino in rožanščino *vasiəm* »lasem« (Loče, Šentlenart pri Sedmih studencih) z akutom).

Primeri z nepremaknjenim cirkumfleksom z zadnjega zloga pri navedeni razlagi torej ne delajo nobenih težav. Nekoliko težje je s primeri,

douin prav, vendar gradivo ni v taki meri distribuirano po tem principu, da bi mogli reči, da je ustvarjena kategorija živosti : neživosti, ki bi odločala o naglaševanju. Do te porazdelitve je prišlo bolj slučajno glede na pogostejšo uporabo določenih sklonov, ne da bi sama pripadnost živemu ali neživemu kaj močneje odločala o analogiji, kajti tisti izrazi za živa bitja, ki se uporabljajo pogostejše v pluralu, imajo prav tako naglas na korenu: *bôla* »bolha« (S), *bôlha* (N), *bûxa* (O), *ôsa* (S, N), *ôsg* (O), *wôsə* (B), *ôuca* (S, N), *ôuca ôpca* (O), *wôpca* (B), po drugi strani pa so lahko oksitonirani tisti izrazi za neživa bitja, ki se uporabljajo največ v nom. sg: *mohlâ* (N, O), *rosâ* (N), vendar tudi *mêgla* (B), *rôsa* (S in O-Opyt 167).

¹⁷ Najprej prodre korenski naglas v nominativ, nato pa lahko še v druge sklone. Pri besedi *noga* imajo npr. v Osojanah naglas na prvem zlogu le v nom. in akuz. sg. ter v nom.-akuz. pl., na Solbici pa je naglas pri tej besedi že povsod na prvem zlogu, le v instr. pl. se še drži na končnici (pa še tam je možna tudi že dubleta z naglasom na prvem zlogu).

¹⁸ Pravilnost te razlage nam potrjujejo tudi oblike iz terskega dialekta, kjer je prav tako uveljavljen oksitonski tip s kratkim naglasom v akuz. sg. in nom.-akuz. pl. (kar ne more biti regularno razvito iz dolgega cirkumfleksa): *sestrâ* -ê -ê -ô instr. -ô, du. *sestrê*, pl. *sestrê -i -àn -âx -âmê* (Brdo v terskem dialektu).

kjer je cirkumfleks premaknjen z nezadnjega zloga.¹⁹ Vendar jih je precej mogoče razložiti z analogijo. Tip *kòkòšǵi* razlagamo seveda lahko s posplošitvijo nominativa-akuzativa, isto velja za *kòranè* ipd.²⁰ Tudi *òblachnò* je lahko po *òblak*. Težje je pri *bèčùla*, *àzærö*, *mòzdane*, *òtrabe*, *pòvòdañ*. Tu kaka posplošitev naglasa, npr. pri nekaterih primerih iz gen. pl., ni posebno verjetna, pri vseh pa niti take možnosti ni.

Če pregledamo podobne primere v ziljščini, vidimo, da se precej ujemajo. Z zadnjega zloga je v ziljščini, kjer je tudi sekundarni akcent-ski premik izvršen, cirkumfleks menda redno premaknjen, kot izjemo navajajo le *gàspùat*, kar je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tipi *kòkàšè*, *kòrane*, *òbwačnò* se ujemajo z rezijanskimi.

S srednjega zloga je premik v ziljščini nekoliko pogostejši kot v rezijanščini: *dòbraa* »dobrava«,²¹ *gòsanca*, *kòrəwat* »kolovrat«,²² *òtaa* »otava«, *pòraka* itd.²³ V teh primerih gre za novo metatonijo novega cirkumfleksa, pri kateri se premakne akcent za zlog proti začetku (tip *mòtika* > *mòtika*), ki je zelo neenakomerno razvita v slovenskih dialektih. Da ta premik nima nobene zveze z rezijansko-ziljskim premikom cirkumfleksa, vidimo tudi iz tega, da sega v koroških dialektih pri teh besedah premik prek mej obravnavanega ziljskega premika. Tako imamo v Ločah (jugovzhodno od Beljaka), kjer je že *nabù* »nebo«, *jasìan*, *obwàčnò*, vendarle še *òsanca* »gosenica«, *òtava*, *pòraka*.

Zgoraj navedeni problematični rezijanski primeri so v ziljščini takole zastopani: *bàčèa*, *ìazaro*, *mòžganè*, *òtrabè*, *pòwadnù*.²¹ Pri prvem primeru torej cirkumfleks ni premaknjen proti začetku, pri drugem tudi ne gre za premik cirkumfleksa, ampak je, kot kaže vokalizem, naglas posplošen iz predložnih zvez, v ostalih treh primerih pa je premik izvršen. Tudi tu je možnost za razlago s takim premikom kot v *otava*. Ne meta-

¹⁹ Primer *òkül* »okoli« (N-Mat. I 405, R-Mat. I 275), *òkòl* (Mat. I 1219), *òkul* (Opyt 57), ne spada sem, ker je bil že zgodaj dvozložen, kot nam dokazujejo oblike *òku* (O-Mat. I 941), *Òkü* (O-Mat. I 992), *òkou* (U-Mat. I 1114) z razvojem končnega *l* > *u*. Tudi pri *zòčèra* (S), *zòčèra* (N), *žvèčere* (B) ni nujno, da bi šlo za premik cirkumfleksa s srednjega zloga proti začetku, ampak je tak naglas lahko zaradi predloga z (glede kvalitete naglašene vokala prim. op. 25). Prim. v terskem dialektu *zòčèar* (Viskorska, Brdo) s padajočo intonacijo, kar ne more biti po premiku z naslednjega zloga. Če rezijanska oblika ne ustreza terski, je lahko tudi iste vrste kot tip *otava* oz. nerezijanski primeri iz op. 24.

²⁰ Tudi pri *ženà* gre za posploševanje nominativnega naglasa v druge sklone, pri *nòga* pa akuzativnega. Pri moških samostalnikih je manj takega posploševanja, vendar dobimo tudi *pēs*, *pēsa*, *zis pēsón* (S), *pās*, *pāsa*, *pāsu*, *zīs pāson* (N), *pās*, *pāsǵ* itd. (O), *pīs*, *pīsǵ* itd. (B).

²¹ Ta primer je iz Grafenauerja, Zum Accente im Gailthalerdialekte, AfslPh XXVII, 1905, str. 225.

²² Ta primer ni zanesljiv, ker gre pri njem za neregularne pojave. V Ločah in Bistrici na Zilji imajo *kòurat*.

²³ Glej še nekaj primerov pri Grafenauerju, AfslPh XXVII, str. 224—225.

tonira se namreč v takih primerih samo novi cirkumfleks, ampak tudi stari (naprej premakjeni). To nam dokazuje ne le že zgoraj navedeni koroški primer *póraka*, ampak podobni primeri tudi v drugih dialektih, kjer sicer ni premika cirkumfleksa proti začetku.²⁴ Primer *bečula* je lahko tudi posebnost zaradi metateze vokalov, saj je ob metatezi lahko prišlo tudi do spremembe akcenta, primer *jezero* pa tudi ni popolnoma jasen, ker še vedno ne vemo natančno, kako se razvija cirkumfektirani etimološki *e* v koroškem osnovnem vokalnem sistemu²⁵ in torej niti ni povsem gotovo, da rezijanska oblika (kjer ni intonacijskih razlik) ne ustreza ziljski, ki je posplošena iz predložne zveze. Teritorialno se krijeta z rezijansko-ziljskim premikom le primera *možgani* in *otrobi*, a za *povodenj* nimam gradiva iz drugih koroških krajev, pa še pri *otrobi* dobimo dubleto z nepremaknjnim akcentom že v Bistrici na Zilji, kjer je sicer cirkumfleks še redno premaknjen proti začetku. Po vsem tem je nakazana rešitev precej verjetna. S terskim dialektom, ki ima v bistvu enak akcentski premik kot rezijanščina,²⁶ si pri naših problematičnih primerih ne moremo dosti pomagati, ker besed *možgani*, *otrobi* ne poznajo, pri obliki *čēla* »čebela« (Viskorša), *čēla* (Brdo) pa ne vemo, kdaj se je izgubil prvi zlog.²⁷

Pri dosedanjem pregledovanju primerov nisem upošteval opisnih deležnikov, kjer je naglaševanje tudi precej zapleteno. Baudouin de Courtenay navaja primere kot: *nápilo*, *závila*, *náredil*, *náučil*, *òprala*, *pòpyla*, *òmožila* itd. (Opyt 160). Vendar te in podobne oblike, ki še čakajo

²⁴ V Ribnici na Dolenjskem dobimo primere take metatonije pri novem in starem cirkumfleksu, npr. *ot pūmlada do ičsena*, *do drūge ičsena*, *pūdlaga*, *puòdlaka*, *priègraja*, *zársca* »zarezica« ipd., prim. tudi *puòvaj* »povoj«. Škrabec (Cv. III, 1882, 11 b) navaja še *wbúgainie*. Prim. tudi Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, str. 23.

²⁵ Prim. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, str. 46, 68. Slovenski vokalizem v tuji obdelavi, SRL XV, 1967, str. 299. V rezijanščini je težko ugotoviti, kakšen je refleks za *ē*, ker ni dovolj primerov. Baudouin (Opyt § 118) navaja pod *e* tudi kontrahirane primere tipa *nīha* »mojega«, kjer gre za *ē*, primer *wčira* — *wčera* odpade zaradi *r*, primer *šéjst* »šest« pa zaradi prehodnega *j*. Ostane en sam edini primer *lit* »led«, a drugje (Opyt 42) je med gradivom naveden še primer *pèč*. Tudi sam imam zapise: *lit* (S, N, B), *pèjt'* (S) *šéjst* (S, B), *učēra* (S, O, B). Prim. tudi še *zvèčera* v op. 19. Primer *lit*, ki med znanim mi gradivom edini kaže na to, da je v rezijanščini za cirkumfektirani *e* refleks *i*, pa sploh ni zanesljiv, ker je po gen. *lèda* lahko narejen analogični nominativ po frekventnejši kategoriji z *é* (tip *snèga*). Neregularni refleks (analogični) je pri besedi *led* povsem mogoč (tudi ruščina npr. nima regularnega refleksa v tej besedi).

²⁶ Prim.: *úxo*, *óko*, *óci*, *méso*, *kókoš*, *kókoše*, *děvat*, *děsat*, *óblačno* : *otāwa* (Viskorša); *óko*, *měso*, *pépou*, *kókoš*, *děvat* (Brdo).

²⁷ Imajo celo *lōp* »golob« (Viskorša), kjer se je moral *go-* reducirati že pred premikom cirkumfleksa proti začetku (če ne gre za kako kasnejšo meddialektsko izposoditev).

podrobne obdelave, pri iskanju razlage za naglasne pojave ne morejo bistveno odločati, ker je pri njih možno nešteto analogij in raznih posebnih razvojev. Spomniti se je treba samo naglaševanja takih oblik v severovzhodnih dialektih, kjer se nekatere oblike iz prekmurščine in prleščine kar precej ujemajo z rezijanskimi.²⁸ Da tu ne gre samo za razvoj cirkumfleksa, vidimo po tem, da imajo lahko naglašen prefiks tudi v primerih z nekdanjim akutom, npr.: *nálæzla* poleg *nalæzla*, *ðžænyl*, *ðsrana*, *zá miga* »za mojega« (Opyt 160, 161).

Tretji pri Bajcu navedeni dokaz za rezijanski razvoj cirkumfleksa, namreč drugačna kvaliteta *o*-ja pod nazaj premaknjenim naglasom (*zhûda* »zgodaj« : *bòga*, *zbûhon* »z bogom« : *bòhon*), še v celoti drži in tu ni kaj dodati. Isto velja za četrtega, kjer gre za isti pojav kot pri tretji točki le da pri prvotno dolgem vokalu (pri *è*).

Problematičen pa je peti dokaz, ki se opira na kvantiteto v Baudouinovih zapisih. Bajec pravi, da »kljub temu, da je Baudouin de Courtenay pri transkripciji zelo odvisen od shrv. naglasa, je vendar proti štok. *lâkat* notiral *lâkat*, torej s krajšim korenskim vokalom kot ga imamo pod njegovim naglasnim znakom $\hat{}$; tak vokal pa je možen le pod drugotnim poudarkom, torej *lâkat* > *lakât* > *lâkat*, *lâkat*«.

Pripomniti je treba, da Baudouinov naglas $\acute{}$ ni kvantitetno določen in on sam ne ve, ali je dolg ali kratek.²⁹ Tudi zamenjava ga včasih na istih primerih: *hwâlît* (Opyt 52) : *hwâlît* (Opyt 153), *trâwa* (Opyt 55) : *trâwa* (Opyt 153), *oblîc* »obleči« (Opyt 72) : *oblîc* (Opyt 121) ipd.; torej ne moremo računati s tem, da bi imel primer *lâkat* tako kvantiteto, ki bi pričala za premaknjen naglas. Naglasa $\acute{}$ in $\hat{}$ sta pri Baudouinu pač zaradi nestabilne rezijanske kvantitete (glej spodaj), a posneta po srbohrvaških kvantitetnih razmerjih in gotovo ne ustrezata stanju v rezijanščini, saj bi se sicer morala kvantiteta preveč ujemati s specifičnimi srbohrvaškimi pojavi. Da se v resnici ne, ampak da je prvotno slovenska z raznimi rezijanskimi razvoji in analogijami, vidimo iz kvalitetenih refleksov posameznih vokalov, npr. pri *é* > *i* ali *e*, pri *o* > *u* ali *o*, ki se ujemajo s slovenskimi naglasnimi zakoni in ne s srbohrvaškimi.

Kvantiteta pa je v rezijanščini sploh problematična. Fonološke kvantitete najbrž ni. Ko sva se 1962. leta s T. Logarjem mudila 14 dni v Reziji, nisva mogla ugotoviti fonoloških kvantitetnih razlik. Vokali so sicer lahko izgovorjeni krajše ali daljše, jasna je tudi razlika med posameznimi vokali: zasopli so krajši od nezasoplih. Tudi fonološka razlika med Baudouinovým *è* in *ê* bo verjetno v kvaliteti in ne v kvantiteti.

²⁸ Prim. npr. prekmursko: *nâpîq*, *nâpîlq*, *nâfêq* »naučil«, *ôupralq* ipd.

²⁹ Glej Opyt, str. 7.

Kvantitete v rezijanščini torej po vsej verjetnosti ne bo mogoče uporabljati za kako dokazovanje, vsekakor pa ne kvantitete, ki je zapisana pri Baudouinu, ker je premalo zanesljiva.

Šesti pri Bajcu navedeni dokaz, namreč rastoča intonacija v ziljščini na zlogih, ki so prišli pod akcent zaradi premika cirkumfleksa proti začetku, velja še v isti meri kot nekoč.

Sedmi dokaz z refleksom v *sænö* je tudi dovolj zanesljiv, je pa v bistvu enak četrtemu. Težave, ki jih je delal primer *mîsu*, pa niti niso tolikšne, kot so bile videti tedaj. Kvantitetna razlika med *mîsu* in *sænö* ne dela težav, ker je odvisna od kvalitete vokala in ni treba misliti, da bi moral *ê* v Reziji v nenaglašeni poziciji prej izgubiti dolžino kot *e*. Pri *sænö* tudi ne smemo nastavljaljati vmesne stopnje **sænô*, ker se je zasopli vokal razvil lahko šele po premiku cirkumfleksa, ker prej za to ni bilo pogojev.

Bajec se na koncu dotakne še kvalitete vokalov, s katerih se je cirkumfleks premaknil proti začetku: ali bi morala biti današnja oblika **jæzyrö* z *i* iz *ê*. Brez kake podrobnejše analize se odloči za to, da je premik cirkumfleksa starejši kot razvoj $\hat{o} > \hat{u}$ in $\hat{e} > \hat{i}$. Vendar je kvaliteto rezijanskih nenaglašanih vokalov težko uporabljati za kakršnekoli argumente, saj vemo, da je bil nenaglašeni vokalizem zaradi vokalne harmonije odvisen od naglašene ali sledečega nenaglašene. Danes vokalna harmonija ni več toliko živ pojav, da bi bila distribucija striktno omejena, in analogije so že spremešale vokalizem. Ker niti ni popolnoma jasen razvoj *ê*-ja,³⁰ bi ostal za ugotavljanje nekdanje kvalitete le *o*, ki pa je v primerih tipa *sęnŋ* lahko tudi analogičen po tipu *lętŋ*. Ostanjejo torej le primeri *kŋkŋš* — *kŋkŋš*, *gðspŋt*. Oblika *kŋkŋš* bi bila lahko tudi iz *kŋkŋš* zaradi prilagajanja nenaglašene vokalizma naglašenu, toda *kŋkŋš* bi bilo pa spet lahko po *kŋkŋš* iz *u* iz *o* zaradi sledečega *i*; enako je lahko tudi *stŋrust* po sklonih, ki imajo v končnici *i*.³¹ Primer *gðspŋt* (proti *litos*) bi nekoliko kazal na to, da je bil *u* iz *ô* že pred premikom (ker je tu nekoliko manj možnosti za zoženje pred končnico kot pri *kokoš*), vendar dobimo tudi *hŋlŋp*, kjer gre pa za prvotni nazal, ki pod naglasom ni prešel v *u*. Po vsem tem vidimo, da je kratki vokalizem premalo zanesljiv, da bi lahko služil za kake zaključke.

Ta pregled nas je pripeljal do spoznanja, da argumenti, ki jih je zbral A. Bajec o razvoju rezijanskega cirkumfleksa, v glavnem še vedno

³⁰ Prim. op. 25.

³¹ Tudi *jăgudica* (Opyt 233) ima *u* verjetno zaradi sledečega *i*.

držijo, da je njegova osnovna teza pravilna, da pa so v rezijanskem naglaševanju vendarle ostali tudi še nerešeni problemi in da je zato potrebno Bajčevo delo še nadaljevati.

РЕЗЮМЕ

На основании материалов, опубликованных И. А. Бодуэном де Куртенэ, Антон Байец 50 лет тому назад собрал доказательства для того, что и резийский диалект, вместе с другими словенскими диалектами, перенес циркумфлекс на следующий слог (тип *kòlo* > *kolô*) и что видимо неперенесенное ударение возникло после нового передвижения циркумфлекса в сторону начала слова (тип *kolô* > *'kòlo*). В статье эти доказательства проверяются с сегодняшней точки зрения. Оказывается, что большинство доказательств все еще в силе. Несколько подробнее в статье обсуждается также проблема, до сих пор еще не исследованная, когда перенос циркумфлекса к началу слова совершился и когда он не совершился. По-видимому передвижение циркумфлекса к началу слова совершилось с задних слогов слова (открытых и закрытых). Однако аналогии и разнообразное специальное развитие в достаточной мере стерли эту картину.

SOSLEDICA ČASOV V BENEŠKEM GOVORU PIRANA

Romanski jeziki so iz latinščine podedovali zelo togo pojmovanje sosledice časov: preteklemu času v glavnem stavku sledi tudi v odvisniku pretekli čas. Beneški dialekti, in med njimi tudi piranski govor, tega sistema ne poznajo.

Romance languages have taken over from Latin a highly stiff conception of the sequence of tenses: the past tense in the main clause is also in the dependant clause followed by the past tense. Venetian dialects, including the speech of Piran, do not follow this system.

1. Za latinščino in romanske jezike je značilna togost, ki jo ugotavljamo pri izbiri časov v povednih odvisnikih, kadar je v glavnem stavku kak pretekli čas; pravilo je mogoče izraziti takole: pretekli čas v glavnem stavku zahteva pretekli čas tudi v odvisniku. Tako najdemo za istodobnost imperfekt, za preddobnost pluskvamperfekt, za zadobnost kondicional; ta je po svojem nastanku, *scribere habebam* ali *scribere habui*, seveda pretekli čas.

Odstopanja od tega pravila so znana že iz latinščine in jih najdemo v romanskih jezikih. Grévisse, *Le bon usage*, 8. izd., par. 1050, navaja Gida: *La terre n'avait pas besoin de Galilée pour tourner; mais on ne savait pas qu'elle tourne* 'Zemlji za njeno vrtenje ni bilo treba Galileja; a ljudje niso vedeli, da se vrti'.

Nekaj težave povzroča slovnici vrednotenje sestavljenega preteklega časa; ta namreč more biti ali perfekt, torej stanje v sedanjosti kot rezultat dejanja v preteklosti, in potemtakem sedanjik, ali pa aorist, čisto glagolsko dejanje v preteklosti, in potemtakem resnični pretekli čas. Za ostro razlikovanje med vrednostma obeh oblik naj navedem iz starih dokumentov dva primera z dveh koncev Apeninskega polotoka:

Eo Nicoletto Moro... si *pregè* ser pre Felipo... che *devese scriver* per mio testamento.

E chusi è *pregado* ser pre Felipo che *scriva* per mio testamento. (Benetke, l. 1315.)

'Prosil sem gospoda Filipa, naj napiše moj testament.'

Ni *inviyau* so ambaxiaturi biagna, *supplicandoni* ki lu *perdunassimu*, et qui ipsu *virria* ala nostra obediencia... eciam lu dictu conti ni *ha scriptu* ki multi universitati di valdimazara cum ipsu colligati *virrannu* ala nostra obediencia. (Palermo l. 1411.)

'poslal nam je svojega odposlanca proseč, naj mu odpustimo, in da nam bo spet pokoren... grof nam je tudi napisal, da bo mnogo občin iz doline Mazara, ki so z njim povezane, enako kot on spet obljubilo pokorščino.'

Ali iz modernih slovníc: *Hanno deciso che si vada subito* 'Odločili so (= odločeni so), da takoj odidejo' (Regula-Jernej, Grammatica descrittiva italiana, Bern, 1965. par. 116).

Kadar je torej dejanje izraženo v odvisniku izvenčasovno, ker pač velja za vse čase, ali kadar je glagol v glavnem stavku samo navidezno pretekli čas, po vrednosti pa sedanjik, je sedanjik v odvisniku tista glagolska oblika, ki jo za istodobnost pričakujemo. Samo navidezno zato, ker je sestavljeni pretekli čas (it. 'passato prossimo'), ki je danes v večini romanskih jezikov, in tako tudi v Severni Italiji, popolnoma izrinil iz rabe enostavni pretekli čas, naslednika lat. *scripsi*, po svojem nastanku, *scriptum habeo*, vendar pravi sedanjik.

2. Mojo pozornost pa so ob anketiranju med Italijani v Piranu in okolici pritegnili primeri, kjer se ob glagolu v preteklem času v glavnem stavku najde v povednem odvisniku sedanjik za istodobnost in prihodnji čas za zadobnost; sistem torej, kot ga poznamo v slovenščini: *è bastata una sola parola ke diga, ke no* pronunci *ben* 'dosti je bilo, da reče eno samo besedo, da je dobro ne izgovori'; *kwela fatigada ke vemo fata stumatina no okoreva ke la femo* 'tisto težaško delo, ki smo ga opravili dopoldne, ni bilo sploh treba, da ga opravimo'; *su mama no ga volesto ke la vadi a nudá* 'njena mama ni hotela, da gre plavat'; *prima dišea ke no ze vero niente* 'najprej je govoril, da vse skupaj ni nič res'; *mi pensavo ke tona* 'mislil sem, da grmi'; *ga domandado se ge femo sto favor* 'vprašal je, ali mu storimo to uslugo'; *se čapava el nazo ke no sentará odor* 'zatiskal si je nos, da ne bi duhal smradu'; *se savevimo ke ga de venji kwesta pjova, no okoreva...* 'ko bi bili vedeli, da ima priti tak dež, bi ne bilo treba...'; *gavemo banjato duto el orto ke se savevimo* ke pjovi *podevimo sparanjar la fadiga* 'zalili smo ves vrt, a ko bi bili vedeli, da bo deževalo, bi si bili prihranili ta napor', itd.

Vsi ti stavki so bili nabrani ob poslušanju. Nobeden od njih ni odgovor na kako moje postavljeno vprašanje.

3. Nobeno od dejanj v navedenih zgledih ne more biti izvenčasovno; v nobenem od primerov ni glagol glavnega stavka po vrednosti sedanjik, torej perfekt. Gre torej za neskladje z italijansko normo, ki bi v teh primerih zahtevala imperfekt oziroma kondicional.

Taka raba pa ne bo piranska posebnost, saj jo na beneškem ozemlju ugotavljajo zbirke ljudskega izročila. Poučni so zgledi iz nekega učbe-

nika,¹ izdanega v letih po prvi vojni, ko je v italijanskem šolstvu prevladovala ideja »preko dialekta k italijanščini«. Služil naj bi šolskim otrokom v Benečiji, da se priučijo literarnemu italijanskemu jeziku in zato Migliorini, ko objavlja legende, zgodbe, domislice v dialektu, opozarja na drugačno rabo v jeziku: *El mago ge ga risposto che 'l vada pur che 'l li trovara 'čarovnik mu je rekel, naj kar gre, da jih bo že našel*, saj dodaja: »Dirai più correttamente 'Il mago gli rispose che andasse pure, che li avrebbe trovati».

Ne najdemo pa take neskladnosti z italijansko normo v že izvedenih anketah, npr. pri Salvioniju v biblijski paraboli o izgubljenem sinu ali v dialektalnih prevodih ene od novel (I, 9) v Dekameronu. Naj dodam, da se ta neskladnost z italijansko normo komajda opazi pri anketah, kjer mora vprašani prevesti stavek iz italijanščine v dialekt ali kjer mora na zastavljeno vprašanje odgovoriti. Resnična raba se pokaže šele v povsem sproščenem govorjenju, se pravi takrat, ko govoreči sploh ne ve, da ga kdo posluša z določenim namenom, da bi namreč ugotovil manj, kaj bo kdo povedal, ampak predvsem kako, s kakšnimi jezikovnimi sredstvi bo to storil. Pri anketiranju pa je zmeraj nevarnost, da bo vprašani skušal svoj jezik poplemenititi, kar pomeni za besednjak, da bo izbiral lepše, manj običajne izraze, za sintakso pa, da se mu bodo v naravno govorico vrivale strukture iz kolikor toliko poznanega knjižnega jezika.

4. Trdimo torej, da se v beneških dialektih prepletata dva sistema: italijanski, iz latinščine podedovani, in pa prvotni, last govorjenega jezika. V sodobni dialektalni literaturi ta dvojnost skoroda ni zaznavna; potrjujejo pa jo Goldonijeve narečne komedije. Ponajvečkrat se sicer tudi Goldoni drži sistema, ki ga vsiljuje literarna italijanščina, vendar pa so kršitve tako pogostne, da ni mogoče videti v njih posameznih spodrseljajev, ampak samo sočasno prisotnost dveh sistemov. Najbolj prepričljivi so seveda hibridni primeri:

La mia puta sa far de tuto. In casa ho volesto che *la faza* de tuto. (I Rusteghi, I, 5.)

'Moje dekle zna prijeto za vsako delo. Hotel sem, da doma vse sama postori.' L'ho mandà in mezzà da vostro mario. No ho volesto che *el vegna* de qua, perché v'ho da parlar... Mio mario... l'ha volesto saver chi ghe *giera*, e la serva gh'ha dito che ghe *giera* sior Simon... (Ib., II, 8.)

'Poslala sem ga v sobo k vašemu možu. Nisem hotela, da pride sem, ker imam govoriti z vami... Moj mož... je hotel vedeti, kdo je notri, in služkinja mu je povedala, da sta tam...'

¹ Esercizi di traduzione dai dialetti delle Venezie. Veneziano a cura di Bruno Migliorini, Torino-Firenze, 1925.

E no gh'è stà caso che la *possa* véder. (La casa nova, II, 5.)

'In ni bilo mogoče, da bi jo videl.'

E squasi squasi me son intaggià, che la me *voggia* parlar de elo e gh'ha mancà poco che no *cometta* un'inciviltà, e che no *vegna*. (Ib., III, 5.)

'Skoraj sem si bil mislil, da mi želite govoriti o njem, in malo je manjkalo, da bi ne bil zagrešil nevljudnosti in sploh ne prišel sèm.'

E per mia desgrazia non ho avudo nissun che me *avertissa* e che me *coreza*. (Ib., III, 15.)

'In v svojo nesrečo nisem našla nikogar, ki bi me opozarjal, ki bi me popravljal.'

El m'ha mandao a chiamare, e el m'ha dito che *camina* quanto che voggio, e che no *staghe* più a bacilare. (Le baruffe chiozzotte, III, 6.)

'Poslal je pome in mi povedal, naj hodim tod okoli, kolikor me je volja, in naj se nič ne tresem.'

M'avè dito: no so, son mezzo impegnà. M'avè domandà cossa che la *gh'ha* de dota. Mi v'ho anca dito che la *gh'aveva* dusento e passa ducati. M'ha parso che la dota ve *comoda*; m'ha parso che la putta ve *piasa*. (Ib., III, 12.)

'Vprašali ste me, kaj dote ima dekile. Rekel sem vam tudi, da ima dvesto dukatov in čez. Zdelo se mi je, da vam je dota po godu; zdelo se mi je, da vam je dekile všeč.'

L'altro zorno... m'ha visto quela petazza de la lasagnera, la ghe l'ha dito, e ho credesto che el me *bastona*. (I rusteghi, I, 1.)

'Ondan... me je videla tista smrdljivka, špagetarica, povedala mu je, in mislila sem, da me bo pretepel.'

Anzi stamattina lustrissima siora Checca m'ha domandà, quando *vien* la novizza? (La casa nova, I, 12.)

'Davi me je vprašala... kdaj pride nevesta.'

5. Stari beneški teksti se zelo strogo drže norme, veljavne v knjižnem jeziku; le zelo redko najdemo po kakšno mesto, ki kaže, da je bil sistem v govorjenem jeziku drugačen. Obenem pa je znano, da je izguba končnega zloga v participu (*-ato* > *-ado* > *ao* > *a*) zabrisala zvočno podobo in povzročila, da sta pri glagolih konjugacije na *-a* glasovno sovpadla enostavni pretekli čas in particip. Ker pa je pomožni glagol včasih izginil v spredaj stoječi besedi in ker rokopisi akcentov skoroda nimajo, je mogoče, da pri kakem glagolu kažejo enako grafično podobo prezent in oba pretekla časa. To pa seveda onemogoča, da bi za takim glagolom v odvisniku s prezentom ali futuro mogli z gotovostjo videti odstopanje od italijanske norme. Tri prepričljive primere pa vendarle najdemo v beneški verziji ljubezenske zgodbe o Tristanu in Izoldi:

E questo saveva ben quelli de Cornovaia e ben li voleva mal de morte e si diseva, che anchora *vignera* qui la morte de Tristan *vendegara*. (164 a.)

'In to so ljudje iz Cornwalla dobro vedeli in želeli so mu smrti in govorili, da bo še prišel ta, ki bo maščeval Tristanovo smrt.'

E quando elli sape che la raina Ysotta era morta aprieso Tristan, ellj disse che verasia mentre questa se la plui grande meraveia, (164 b.)

'In ko je zvedel, da je kraljica Izolda umrla ob Tristanu, je rekel, da je to res veliko čudo.'

Alora lo re Marcho... fexe prender li corpi de tuti do e si li fese portar infina la soa cithade de Tintaiol, e disse qu ello li *fara* tuti do insembre in una sepultura. (164 b.)

'Tedaj je kralj Marcus ukazal pobrati trupli obeh in ju dal prenesti v svoje mesto Tintaiol, in rekel je, da ju bo pokopal, oba, v isti grob.'

Govorjeni jezik v Piranu in Benečiji sploh, deloma tudi teksti, nas prepričujejo, da se taka raba, neskladna s predpisano italijansko normo, more ugotoviti v govornem jeziku ali v pisani besedi, kadar ta verno posnema govornjo; največkrat zasledimo v glavnem stavku glagol *dire*. Take rabe ne najdemo v dokumentih pravne vsrbine.

Zelo poredkoma je mogoče najti podobnih primerov v knjižnih delih drugih italijanskih pokrajin, zmeraj pa samo v tistih, ki so ljudskemu jeziku blizu. Toskanski pisec Sercambi ima v svojih novelah en sam tak primer:

Le figliuole e' generi, udendo nomare dinari desiderosi quelli avere disseno, che a loro *piacea*, che mai non li *verranno* meno... (Gli avari beffati.)

'Ko so hčere in zetje slišali govoriti o denarju, ... so rekli, da jim je predlog vsč, da ne bodo nikoli snedli dane besede.'

Lepe primere za neskladnost je pri florentinskem piscu Piovanu Arlottu našel Gianfranco Folena.² Zmeraj gre za živ, iskrič jezic, npr., *domandarono il Piovano che volle dire* 'vprašali so župnika, kaj hoče s tem reči'.

6. Zunaj beneškega in italijanskega območja ugotavljamo, da je taka raba furlanščini neznana; ta pozna sosledico časov kot italijanščina, kar dokazujejo primeri iz pomembne zbirke furlanskih narečnih tekstov *Dialoghi piacevoli*, ki predstavljajo furlansko govornico iz Trsta v prvih desetletjih preteklega stoletja, torej v govoru, ki ga novejša filologija imenuje »tergestino«.³

E la m'hou prejà che infratant no *chijaress* altra masar, perze la *saress tornada*. 'In prosila me je, naj v tem času ne jemljem druge služkinje, ker se bo ona vrnila.'

² Motti e facezie del Piovano Arlotto, a cura di G. Folena, Milano, 1955. Folena razlaga, str. 585: »Tudi kadar premege govora ni, ostane psihični proces isti in direktni stil, ki vsebuje dve dimenziji, s svojo neposrednostjo prevlada nad logično dimenzijo, eno samo, indirektnega stila.«

³ Toliko bolj vidna je situacija v današnjem beneškem dialektu Trsta (»triestino«), gl. Rosman, Appendice al Vocabolario Veneto-Giuliano, Trieste, 1925: *La me diseva che me drisso i cavei prima* 'rekla mi je, naj si najprej popravim lasce'; *Ti te credevi che 'l te tornarà el libro* 'mislil si, da ti bo knjigo vrnil'.

Znano pa je, da se latinska sosledica časov ni uveljavila v vzhodnem delu Romanije. Romunščina je ne pozna: *porunci să nu mai munciască pre crestini* 'ukazal je, naj kristjanov ne mučijo več'. Meyer-Lübke,⁴ poleg dveh drugih razlag opozarja na mogoči grški vpliv in omenja podobno situacijo na Siciliji, v Kalabriji in v Apuliji; ne omenja pa mogočega slovanskega vpliva, ki ga je vsaj pri romunščini zmeraj treba upoštevati.

Kar se tiče grškega vpliva v nekaterih delih Južne Italije,⁵ je uporaba prezenta v primerih kot *vini mu ti viju* 'prišel sem te pogledat' ali *mi pregau mu vegnu* 'prosil me je, naj pridem' prav gotovo kalk po grščini: infinitiv, ki je malo ljudska oblika, je nadomeščen z odvisnikom, uvedenim z *mu* (Kalabrija) ali *ku* (Apulija); prim. novogrško ἤθελεν ἂν ζέρεα 'želel bi, da vem'.

Ker obravnavamo jezikovno situacijo v Piranu, so še posebej dragocene ugotovitve Pavla Tekavčiča za istroromanski govor Vodnjana: sosledica časov je nepoznana, tako vsaj kažejo številni primeri iz ljudskega jezika, kot npr. *al krediva k'al vol fufiñalo* 'mislil je, da ga hoče prevarati'.⁶

7. Mislim, da je za piranski govor mogoče vnaprej izključiti vpliv adstrata, npr. slovenščine: enak sistem še ne pomeni nujno vpliva sosednjega jezika. Dvomljivo je tudi, ali je mogoče pripisati svojski sistem v Benečiji delovanju bolj ali manj verjetnega (in določljivega) substrata, balkanskega, ilirskega, ilirsko-venetskega, saj se pojav razteza preko

⁴ Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III (Romanische Syntax), Leipzig, 1899, str. 726.

⁵ Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, III (Sintassi e formazione delle parole), Torino, 1969, par. 669, misli, da so ti deli Južne Italije do vdora Normanov v drugi polovici XI. stol. sploh govorili grško in bili šele tedaj romanizirani. Rohlfs skuša z grškim substratom razložiti več jezikovnih pojavov, ki jih, v nasprotju z italijansko normo, zaznavamo v teh treh pokrajinah (gre pa zmeraj samo za vzhodni del Sicilije, za Južno Kalabrijo in za jugovzhodni konec Apulije). Primerjanje istega pojava v Južni Italiji in Romuniji se ponuja samo po sebi, treba pa je vendar upoštevati, da je na nekdanj grških ozemljih struktura *aju mu vaju* 'imam da grem', nedvomno grškega izvora, nadomestilo za infinitiv, v romunščini pa je uporaba širša.

⁶ Zdi se, da se avtor nagiba k misli, ali da vsaj dopušča možnost, da bi bili vodnjanskemu romanskemu govoru tako rabo vsilili srbohrvaški dialekti. Pravi namreč: »Kolikšna je bila pri tem vloga mejnih hrvaških dialektov, je treba šele raziskati, na vsak način pa je potrebno imeti pred očmi dvojce: 1. Vodnjan je od vseh oaz istroromanskih dialektov najgloblje v hrvaškem zaledju; 2. hrvaški dialekti in knjižni jezik sosledice časov ne poznajo.« (Tekavčič, Današnji istroromanski dialekt Vodnjana, JAZU, *Rad* 344, Zagreb, 1967, str. 282.)

meja, ki bi jih razumno mogli začrtati sferi tako zamišljenega substrata.⁷

Previdneje bo iskati razloge za jezikovni pojav v jeziku samem, to se pravi, pripisati tako rabo različni gradnji stavka. V jezikih, ki jim je latinska sosledica časov neznana, tudi grščina je med njimi, je zmeraj vidno parataktično urejanje stavkov: pod navidezno, formalno hipotakso taka izbira časov razkriva parataktično strukturo, torej premi govor. Tak način gradnje stavka je gotovo starejši, bolj neposreden. Vsaj formalno podrejanje enunciacij, izraženih v odvisnikih, tisti, ki je izražena v glavnem stavku, pa je povzročilo, da so se odvisniki tudi glede izbire časov začeli ravnati po času glavnega stavka. Togi latinski sistem, v nekem smislu pravilnejši, ker zahteva, da se izrazijo v preteklem času vsa dejanja in stanja, ki spadajo v sfero preteklosti, zato pa manj neposreden, ker izloča iz predstavljanja dogodkov živahni element pogovora, izvira gotovo iz psihične predispozicije Latincev k strogi urejenosti. Znano pa je, da je tudi v latinskih tekstih mogoče najti odstopanja od sosledice časov, npr. pri Plavtu *Mil.*, 131-3: (*tabellas*) *dedi mercatori cuidam, qui ad illum deferat . . . , ut is huc veniret* 'sem dal nekemu trgovcu, ki naj mu sporoči . . .'.⁸

Ne da bi se torej sklicevali na substrat, moremo za piranski govor in v veliki meri za beneške dialekte trditi, da neko ozemlje ob latinizaciji latinskega sistema za sosledico časov ni sprejelo: bolj neposredni, izvirni način predstavljanja dogodkov, namreč uporabiti premi govor ali vsaj ohraniti njegovo strukturo pod formalno podobo hipotaktičnega izražanja, se ni umaknil latinskemu sistemu.

LA CONCORDANZA DEI TEMPI NEL PIRANESE

La parlata di Pirano e dei dintorni conosce nella sintassi del verbo alcune, non molte deviazioni rispetto al sistema vigente nell'italiano. Così, la concordanza dei tempi chiedeva, nelle subordinate dichiarative, nel latino e chiede tutt'ora nell'italiano un tempo preteritale dopo un tempo preteritale

⁷ Brunot trdi za francoščino s presenetljivo odločnostjo, da ni čas v nadrednem stavku tisti, ki odloča o izbiri časa v odvisniku: »Ce n'est pas le temps principal qui amène le temps de la subordonnée, c'est le sens. Le chapitre de la concordance des temps se résume en une ligne: Il n'y en a pas« (La Pensée et la Langue, str. 772). — Manj odločno zanika existenco sosledice časov Gili (*Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, 1961, par. 220–221), trdi pa, da pravila gramatikov niso zmeraj skladna z rabo v živem jeziku; ta npr. ne dela pomenske razlike med *le mandaron que estudiese* in *le mandaron que estudie* 'ukazali so mu, naj se uči'.

⁸ Prim. Hofmann-Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München, 1965, str. 550: »V odstopanju od sosledice časov je treba videti izvirno paratakso.«

nella principale. Nel piranese troviamo invece, in una tale situazione, per la contemporaneità il presente, e il futuro per la posteriorità.

Tale sistema non è particolarità piranese; lo conosce anche il veneto parlato e, sporadicamente, lo troviamo in testi scritti, sempre, però, nella lingua viva (nel Goldoni, ad es.). È noto che, all'infuori dell'area italiana, la Romania orientale non ha ereditato il sistema latino, quella occidentale invece sì; così, il friulano segue il sistema latino, e l'istroromanzo no. Non vogliamo attribuirne la responsabilità all'azione di un presunto substrato balcanico, illirico o venetico-illirico, perché il fenomeno si estende oltre i confini che si potrebbero tracciare come area d'influenza d'un substrato. Vediamo piuttosto, nelle lingue che la *consecutio temporum* alla latina non la conoscono, il ricorrere al discorso diretto, cioè a una costruzione del periodo paratattica. È certo che questa è maniera di periodare più antica, originaria, più immediata. Certi territori romanzi, tra i quali anche il veneto, l'hanno conservata, anche sotto la forma di una ipotassi, non cedendo al rigido sistema latino.

ODNOS MED DOLŽINO, OBVESTILNOSTJO IN POGOSTNOSTJO BESED

Članek preverja najprej statističnolingvistični zakon o odnosu med dolžino, obvestilnostjo in pogostnostjo besed na slovenskem gradivu. Da bi pokazal na možnost in koristnost aplikacij tega zakona na širšem jezikovnem področju, obravnava potem s tega stališča dva aktualna jezikovna pojava: (ne)kratkost izražanja ter univerbizacijo v terminologiji.

L'article vérifie d'abord la loi statistique-linguistique du rapport entre la longueur, l'information et la fréquence des mots en slovène. Pour montrer la possibilité et l'utilité des applications de cette loi dans un domaine linguistique plus large, il traite de ce point de vue deux phénomènes linguistiques actuels: l'abrégement/nonabrégement de l'expression et le figement dans la terminologie.

I.

Statistična leksikologija in makrolingvistika sta v preteklih desetletjih odkrili zakone, ki pogojujejo ustaljena razmerja med jezikovnimi sredstvi. V zadnjem desetletju je bila opravljena vrsta raziskav, ki so potrdile veljavnost nekaterih ključnih statističnolingvističnih zakonov in odkrile celo konstante ustreznih enačb. Najbolj načrtno in temeljito so to temo razvijali madžarski jezikoslovci in dosegli z njo več pomembnih uspehov.¹ Pri nas se s temi vprašanji nismo ukvarjali, deloma zaradi premajhne seznanjenosti s statističnim jezikoslovjem, deloma zaradi pomanjkanja temeljnih del, zlasti slovarja knjižnega jezika in frekvenčnega slovarja, pa seveda tehničnih pripomočkov. Osnovne podatke s prvimi statističnolingvističnimi poskusi in strokovno terminologijo sva objavila z M. Janežič v Jeziku in slovstvu leta 1962.²

Razmere se tudi v zadnjih letih niso bistveno spremenile, vendar začeta dela omogočajo analize nekaterih zakonov z našim gradivom in spodbujajo k razmišljanju o nadaljnjih poteh raziskav in o aplikaciji. Gre za nekatere, v glavnem štiri, temeljne zakonitosti, kakor jih je preprosto formuliral G. C. Lepschy po podatkih P. Guirauda: »Najpogost-

¹ F. Papp, Actes du X^e congrès international des linguistes IV, Bucarest 1970, 471—475.

² S. Suhadolnik in M. Janežič, Jezik in slovstvo VIII, 1962/63, št. 1/2, 45—49; št. 3, 75—79.

nejše besede so a) najkrajše, b) najstarejše, c) morfološko najbolj enostavne, č) semantično najširše.³

O veljavnosti citiranih statističnih zakonov v jezikoslovnih krogih menda ni več načelnih dvomov, je pa vsem jasno, da gole statistične ugotovitve ne bodo dale jezikoslovnih rezultatov. Torej bodo potrebne mnoge dodatne in ponovne analize z novim gradivom, ugotovitve bo treba ovrednotiti s povsem jezikoslovnega stališča, potem jih bo mogoče izkoristiti za boljše razumevanje delovanja jezika sploh in za analizo posameznih jezikovnih vprašanj.

Zato naj ta članek najprej s klasično metodo⁴ preveri tri temeljne statističnolingvistične zakonitosti na slovenskem gradivu, nato pa poskuša te ugotovitve aplicirati, in sicer na eno od splošnostilističnih vprašanj (kratkost in jedrnatost) ter eno od danes aktualnih vprašanj iz terminologije (univerbizacija).

II.

Preverjanje je bilo opravljeno na gradivu prvih treh črk Slovarja slovenskega knjižnega jezika /SSKJ/ I (7.500 besed) — kar zaradi hudo omejenega obsega sicer slabi verjetnostne račune, omogoča pa primerjavo z analizami, ki so bile s tem gradivom že narejene, npr. premike besedišča⁵ — razen tega na gradivu začasnega frekvenčnega slovarja (16.000 besed iz 500.000 izpisov) ter odzadnjega slovarja za prvo in drugo knjigo SSKJ (41.200 besed).⁶ Pri tem so bili zaradi poenostavitve homonimi šteti kot ista beseda, za pomenske enote pa vzete oznake iz SSKJ (pomeni, podpomeni, prenesena raba, terminološka raba; ne pa stalne zveze, fraze in pomenski odtenki). Iz istega vzroka se kot besede obravnavajo le sestavljene ali sestavljene enočlenske enote, ne pa dvo- ali veččlenske enote tipa *šivalni stroj*.

Ugotovitve so naslednje:

1. ZNAKI. Povprečna dolžina slovenske besede v slovarju je 8,7 znakov (črk), največ besed pa je v skupini z 8 znaki (16 %). Sorazmerno veliko besed obstoji iz 7, 9 in 10 znakov (40,5 %). Te štiri osrednje sku-

³ G. C. Lepschy: *La linguistica strutturale*, Torino 1966, 195. — Prim. podobno, a bolj specializirano formulacijo S. K. Šaumjana, *Leksikografičeskij sbornik V*, 1962, 49.

⁴ Pri seštevanju in računanju sta mi pomagali tov. Jana Hafner in Alenka Štular, za kar se jima lepo zahvaljujem.

⁵ S. Suhadolnik, VI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1970, 51—59.

⁶ Podroben opis teh del je v *Jeziku in slovstvu XI*, 1966, št. 6, 186—193.

pine zajemajo skupaj 56,3 % vseh slovenskih besed. Številne so še skupine s 5–6 znaki, manj številne so one z 11–12 znaki, redke oz. zelo redke so besede z 1–4 (4 %) oz. 13–26 znaki (7,8 %). Ali še drugače: slaba polovica besed ima po 1–8 znakov. Nesestavljene besede zasedajo skupine 1–16. Najdaljše med njimi so pridevniki in glagolniki, npr. *administracijski*, *birokratiziranje*, *centralizatorski*. Sestavljene besede zasedajo skupine 6–26 in popolnoma prevladujejo v zgornji četrtini lestvice. Med najdaljše spadajo: *buržoazonacionalističen*, *dialektičnomaterialističen*, *krščanskosocialističen*. Podrobne številke so razvidne iz naslednje preglednice:

Znakov v besedi	Število gesel A–N	Odstotek	Znakov v besedi	Število gesel A–N	Odstotek
1	18	0,04	14	863	2,10
2	77	0,19	15	428	1,05
3	487	1,18	16	205	0,50
4	1063	2,60	17	111	0,27
5	2705	6,60	18	48	0,12
6	4138	10,03	19	26	0,04
7	5727	13,86	20	16	0,05
8	6587	15,97	21	6	0,01
9	5980	14,50	22	5	0,01
10	4937	11,96	23	1	
11	3683	8,97	24	1	
12	2575	6,25	25	—	
13	1535	3,72	26	1	
				41.221	100 %

V konkretni jezikovni rabi se povprečna dolžina besede skrajša na približno 6 znakov oz. niha nekako med 4 in 8 znaki glede na vrsto besedila. Vzrok za sorazmerno veliko skrajšanje besede v dejanski rabi je v dejstvu, da že prvih 4000 splošnih besed, ki so istočasno kratke besede, pokrije 97 % vseh uporabljenih besed,⁷ in se torej posebne, tj. dolge besede razmeroma redko uporabijo, razen v strokovnih oz. publicističnih tekstih; a tudi v teh pokrivajo splošne besede 64 % vseh uporabljenih besed.⁸ (O tem bo nadrobneje govor pri pogostnosti.)

2. POMEN in OBVESTILNOST. Slovenska beseda ima po podatkih v slovarju povprečno 1,5 pomena. Torej je pomensko precej obremenjena. Njeno ustrezno mesto v odnosu do mesta, ki ga ima najštevilnejša be-

⁷ G. Matoré (Histoire des dictionnaires français, Paris 1968, 194) meni, da obsega bazični slovar 7000–8000 besed.

⁸ P. Guiraud: Les caractères statistiques du vocabulaire, Paris 1954.

sedna družina glede na povprečno dolžino besede, je pomaknjeno na lestvici za eno stopnjo navzdol, tj. bliže dejanski jezikovni rabi, na mesto besed s 7 znaki. Pri tem je treba upoštevati, da so besede z 1—2 znakoma samó, besede s 3—4 znaki pa pretežno pomožne, skladišne; pomensko najbolj razvejane pa so tiste, ki obstojijo iz 5—6 znakov. Med temi so skoraj vse stare (domače) besede z največjimi pomenskimi obremenitvami (*baba, barva, bel, beseda, boben, bog, bogat, cel, celica, cena, cesta, cvesti, delati*), potem nove izposojenke, zlasti kulturne besede (*anketa, banka, blok, bomba, center, cirkus*) ter narečno-pogovorne besede, ki so prodrle v knjižni jezik, ker ta ni imel živih nevtralnih sinonimov zanje (*basati, fasati, fajn, fejest*). V skupini besed z nad 8 znaki povprečje pomenov razmeroma hitro pada in se v področju zloženih oz. sestavljenih besed približa značilnosti čistega enopomenskega leksema. Podrobnejši prikaz odnosov med dolžino besede in povprečjem njenih pomenov kaže naslednja preglednica:

Znakov v besedi	Število gesel A—C	Skupno število pomenov	Povprečje pomenov na eno geslo	Znakov v besedi	Število gesel A—C	Skupno število pomenov	Povprečje pomenov na eno geslo
1	4	46	11,50	13	254	273	1,16
2	17	53	1,94	14	128	144	1,12
3	98	319	3,25	15	63	69	1,09
4	208	493	2,37	16	40	45	1,11
5	493	989	2	17	15	15	1
6	805	1400	1,74	18	15	14	1,07
7	1038	1564	1,50	19	3	3	1
8	1145	1626	1,42	20	—	—	—
9	971	1272	1,31	21	1	1	1
10	792	1028	1,29	22	2	2	1
11	605	736	1,21	23	—	—	—
12	409	490	1,19	24	1	1	1
				7085 10.565 1,49 287 (homonimov in kazalk)			

Podatki v preglednici opozarjajo na določeno stalnost: postopno in skladno naraščanje oz. nato upadanje števila gesel glede na njihovo dolžino ter konstantno upadanje povprečja besednih pomenov glede na dolžino besede. Kljub temu analizirano gradivo ne potrjuje popolnoma Guiraud-Lepschyjeve⁹ formule $n \cdot s^2 = C$ o konstanti C odnosov med številom besed n in številom njihovih pomenov s , čeprav se zdi ta verjetnejša kot Pappova¹⁰ formula $n \cdot 2^s = C$, ker pogojuje prepočasen

⁹ G. C. Lepschy, *ibid.* 194.

¹⁰ F. Papp, *ibid.* 472.

padec. Morda je v formuli napaka, morda je vzrok v neenakosti gradiva ali pa samo v nezadostnosti našega gradiva. Pri drugih poskusih se je pokazalo, da bi se dala dognati tudi konstanta $/K/$ povprečja pomenov $/p/$ v odnosu do števila znakov $/z/$. Mogla bi se izraziti takole: $(p - 1) \cdot z^2 = K$. Toda formulo bi bilo treba preveriti na obsežnejšem gradivu. Zdaj konstanta niha med 20 in 30 oz. se vrtil okrog 25.

Poučen in deloma presenetljiv je račun o številu enopomenskih in večpomenskih besed. Po zelo shematičnem, v začetku članka omenjenem načinu štetja je stanje tako: po 1 pomen ima 74 % vseh besed, 2 pomena 17 %, 3 pomeni in več 9 %. Podrobna razdelitev kaže naslednje odnose:

Število pomenov	Število gesel A—C	Odstotek
1	5402	74,44
2	1206	16,62
3	551	4,84
4	139	1,91
5	70	0,96
6	28	0,38
7	19	0,26
8	12	0,17
9	6	0,09
10	4	0,06
11	4	0,06
12	5	0,07
13—18	10	0,14
kazalke	116	—
	7372	100 %

Če so te številke prave, pomeni, da ima slovenski jezik skoraj idealno pomensko razdelitev. Če pa pri računu upoštevamo, da imajo besede s posredno razlago v SSKJ navadno isto ali večje število pomenov in pomenskih usmeritev kakor njihove izhodiščne besede¹¹ in da pri štetju sploh nismo računali s pomenskimi odtenki (v slovarju so označeni s poševnimi črticami), s stalnimi zvezami in frazami, moramo po prvi korekturi izločiti iz skupine enopomenskih besed približno 10 %, po drugi pa nadaljnjih 15 % besed, kar pomeni, da je v slovenščini 64 oz. 49 % čistih enopomenskih leksemov. S tem se po eni strani spet vrnemo k trditvi o veliki pomenski obremenitvi besed, po drugi strani pa se s to številko približamo značilnosti, ki so jo ugotovili madžarski jezikoslovci na podlagi dejanskega stanja v svojem slovarju s 60.000 gesli in prej omenjene Pappove formule, čeprav se zdi trditev, češ da ima besedišče

¹¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970, XVI, § 58.

1/2 enopomenskih, 1/4 dvopomenskih, 1/8 tripomenskih itn. besed, zelo tvegana. Slovar se lahko širi le na področje enopomenskih besed, število večpomenskih bazičnih besed pa mora biti bolj ali manj stalno. Po prepričanju mnogih leksikografov je še ta odstotek enopomenskih besed visok, ker se tudi specialne besede uklonijo ekspresiji in metafori, kakor hitro se premaknejo iz čiste strokovne rabe,¹² in ker takih premikov slovarji ne zaznamujejo. Z drugimi besedami povedano: v slovarju je na vsake 2—3 besede ena večpomenska, v dejanski splošni rabi pa popolnoma prevladujejo večpomenske besede. Te besede imajo v povprečju po 5 pomena.

Vzporedno s pomenskostjo besed je treba obravnavati obvestilnost¹³ besed. Pojma se izključujeta. Informacija ali obvestilnost je obratno sorazmerna s številom pomenov in premo sorazmerna s številom znakov določene besede. Iz čim več enot je sestavljena besedna ali stavčna enota, tem večja je njena obvestilnost, tj. tem bolj se zmanjšuje nejasnost zaradi izločanja različnih možnosti, ki jih ustvarja npr. besedi večpomenskost. Osnovne, zlasti pa vodilne besede so slabo obvestilne.¹⁴ Torej je triznakovna beseda *gre* malo (nizko) obvestilna, ker implicira veliko pomenskih enot, večznakovne besede kot *hodi*, zlasti pa *odhaja* in *prihaja*, so zelo (visoko) obvestilne, ker so blizu enopomenskosti. Tudi oznaka *jug* je bolj obvestilna kakor *dol*, ker izključuje smeri *jugovzhod* in *jugozahod*. Prim. še: *vozi desno* = a) *vozi v desno stran*, b) *vozi po desni strani*, c) *vozi na (moji) desni strani*; *ta je bosa* = a) *ta ni obuta*, b) *ta ni podkovana*, c) *to ni res*. Obvestilnost se meri samo po tem, koliko določena enota zmanjša nejasnost, ko izloči nekatere, večino ali skoraj vse neustrezne možnosti.

3. POGOSTNOST. Gradivo potrjuje, da so najvišje na pogostnostni lestvici — to je, da so najpogosteje rabljene — pomožne besede in večpomenske besede. Te so tudi najkrajše in pomensko oz. funkcijsko najširše, kot smo prej ugotovili.¹⁵ V grobem vzeto, spadajo med vodilne in osnovne lekseme besede z 1 do približno 8 znaki oz. besede s povprečno 11,5 do 1,4 pomeni, med značilne lekseme pa besede z 9 do 26 znaki oz. besede z 1,3 do povprečno 1 pomenom. Vendar je v tej hierarhični razporeditvi precej izjem in neskladnosti, ki nastajajo ob naglem in ne-

¹² A. Vidovič-Muha, Naši razgledi 6. 3. 1970, 137—138.

¹³ Prim. R. Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, Zagreb 1969, pod geslom *informacija*.

¹⁴ M. Zarebina, Język polski L, 1970, 45.

¹⁵ Prim. Zipfov zakon: Stevilo kontekstualnih pomenov kake besede ustreza kvadratnemu korenu njene pogostnosti (M. Ivić: Pravci u lingvistici, Ljubljana 1969, 209). Preizkus na našem gradivu z izračunano konstanto 1,3 je dal zadovoljive rezultate, zlasti na področju osnovnih leksemov.

kontroliranem zamenjavanju ali večanju besedišča v zadnjih desetletjih.¹⁶ Zato je prišlo med kratke, osnovne besede precej značilnih (nizkofrekvenčnih) besed, kakor *alk*, *boy*, *bide*, *city*. Obratna težnja, da bi se namreč kratke besede direktno uvrščale med visokofrekvenčne besede, ni opazna.

Besede, ki se zaradi katerega koli vzroka bistveno premaknejo na pogostnostni lestvici, težijo k spreminjanju in prilagajanju dolžine in oblike novemu položaju. Krajše besede se daljšajo oz. multiverbizirajo, daljše se krajšajo oz. univerbizirajo ter se formalno vključujejo v ustrezne besedne tipe. Pri teh spremembah odpadajo nebitveni elementi oz. se posebnosti zamenjujejo s splošnostmi. Seveda je ta potek navadno dolgotrajen in tudi ni enak za vse kategorije. Tipičen je za pogovorni jezik in žargone na eni ter za strokovni jezik na drugi strani. Besede, ki so formalno ali socialno blokirane, obdržijo izjémoma tudi v novem frekvenčnem okolju prvotno podobo.¹⁷ Besede pa, ki niso blokirane in jim jezik s popravki ne more uskladiti dolžine s pogostnostjo in obvestilnostjo, izpadajo ali izpadejo.¹⁸ Primeri za take premike so: a) *kup* → *kupčija*, *In* → *upanje*, *bil* → *bilka* (Pleteršniku je bila ta beseda še manjšalnica od *bil*), *pismonoša* → *poštar*, *ded* → *stari oče*, *did* → *otroški vrtec*, *drevi* → *danes zvečer*; b) *fiat 750* → *fičko*, *dinar* → *din*, *fakulteta* → *faks*, *tovarišica* (učiteljica) → *šica*, *ljudska milica* → *milica*, *radijski aparat* → *radioapararat* → *radio* ali *apararat*, *na svidenje* → *nasvidenje*; c) *drevored* → *drevored*, *šivalni stroj* → *šivalni stroj*, *farer* → *far* → *far* (slabš.) ali *duhovnik* (nevtr.), *zbogom* → *zbogom* (redko) ali *adijo* (pog.).

Podrobnejša analiza odnosov med pogostnostjo in dolžino besed je bila opravljena na prvih 2000 visokofrekvenčnih leksemih, in sicer tako, da obsega skupina A besede z rangom 1–100, skupina B 101–200, skupina C 201–300 in skupina Č 301–2000. (Skupina D v preglednici zajema besede z rangom nad 2000.) Povprečna dolžina besed v skupini A je 3,5. V njej je samo 12 besed z več kot 5 znaki, najdaljša je *življenje*. V tej skupini ni niti tuje niti sestavljene besede. Povprečna dolžina besed v skupini B je 4,8. V njej je 6 besed z več kot 7 znaki. V skupini C je povprečna dolžina besede 5,2. V njej je 10 besed z več kot 7 znaki. V tej zadnji skupini se pojavijo prve sestavljene besede, kakor *odgovoriti*, *prinesti*. Besede z rangom 1–500 so večinoma nepremakljive, mednje se vrivajo le posamezni najmočnejši značilni leksemi, ki odsevajo politično-socialne spremembe v družbi, npr. *socialističen*, *političen*, *slo-*

¹⁶ S. Suhadolnik, *ibid.* 52–53, 59.

¹⁷ A. Martinet: *Éléments de linguistique générale*, Paris 1967, 187–188, 193–194.

¹⁸ Prim. J. Vendryes: *Le langage*, Paris 1921, 250.

venski. Pri besedah z rangom 501—2000 je povprečna dolžina 6,4. Med temi 1700 leksemi je 140 besed z več kot 9 znaki, in sicer: 10 števnikov, 12 glagolnikov, 53 starih nesestavljenih besed, 58 tujk, specialnih besed in terminov, zlasti gospodarsko-političnih, ter 47 predpinskih glagolov in zloženih pridevnikov. Vse najdaljše besede so ali tujke ali termini: *narodnoosvobodilen, imperialističen, kapitalističen, materialističen, revolucionaren*. Povprečna dolžina prvih 2000 visokofrekvenčnih besed je 5 znakov, kar je malo pod povprečjem dolžine besed v konkretni jezikovni rabi. Posamezna povprečja od 3,5 do 6,4 v vseh štirih skupinah teh besed se tudi dobro ujemajo s povprečji dolžin tistih besed, ki se uporabljajo v posameznih zvrsteh knjižnega jezika, to je od 5,9 do 5,4. Prim. podatke v poglavju III/1 in opombo 27. Približne odnose med pogostnostjo, številom znakov in pomeni naj povzame naslednja preglednica:

Beseda	Znakov v besedi	Pomenov v besedi	Frekvenčno število izpisov	mesto skupine
a, vez.	1	5	255	B
da, vez.	2	20	4881	A
bi	2	5	2206	A
ah	2	3	20	C
bog	3	14	311	B
cel	3	15	254	B
ako	3	4	188	B
bič	3	5	25	Č
bolj	4	4	356	A
bati se	4	7	138	C
brat	4	10	110	Č
bled	4	5	56	Č
braniti	7	10	68	Č
bistven	7	2	19	Č
analiza	7	9	10	D
avtobus	7	1	7	D
bliskoma	8	1	10	D
bleščati se	8	5	7	D
ansambel	8	2	4	D
cigareta	8	1	3	D
bodočnost	9	2	17	Č
brezčuten	9	3	3	D
anomalija	9	2	2	D
bližnjica	9	1	2	D
centralizatorski	16	1	1	D
cerkvenoslovanski	17	1	—	D
avstromarksističen	18	1	6	D
antiimperialističen	19	1	2	D

III.

1. Po slovenskih slovnica in učbenikih se ponavlja le malo variirano napotilo: da sta *kratkost* in *jedrnatost* odliki dobrega stila¹⁹ in da vodi večanje števila besed v stavku do zmanjšane razumljivosti.²⁰ Ob takem stanju se je M. Kmecl po pravici začudil trditvi H. Arsena, češ da v nemški prozi »z naraščajočo dolžino stavka narašča tudi povprečna dolžina besede v takšnem stavku«, in ob tem menil, »da bi ustrezno opazovanje slovenskega jezika verjetno dalo nekoliko drugačne izide«. ²¹ O tem vprašanju lahko postavimo na osnovi prej obravnavanih zakonitosti tele trditve:

Kratka beseda oz. kratek stavek sta zaradi večpomenskosti in mnogih potencialnih možnosti razrešitve funkcionalna: a) v govornem jeziku (pogovorni jezik, žargon), kjer se besedno obvestilo (ali informacija) dopolnjuje še s tako imenovano sekundarno govorico (mimika, kretnja, intonacija, dialog, splošna situacija) in kjer je zaradi pričakovane reakcije obvestilo lahko minimalno, ter b) v lirski, zlasti sodobni pesniški izpovedi, kjer ne gre za pripovedovanje, poučevanje ali informiranje, ampak za neposreden, asociativen prenos čustvovanja, doživljanja, razpoloženja. Tak način izražanja se sicer lahko spremeni tudi v zelo obvestilno poročanje, zlasti če obstoji govorica po večini iz samostalnikov,²² vendar predstavlja ta tip praviloma komuniciranje na širokem spektru, pri čemer se informiraneec lahko vključuje na katerokoli od mnogih možnih realizacij, ki jih dopušča obvestilo,²³ ali pa vodi ta tip v popolno pomensko zaprtost govorice s končno stopnjo v čistem črkovno-glasovnem sporočilu.²⁴ Premočna obvestilnost v kratkem sporočilu pelje v nejasnost oz. premakne sfero dožemanja iz realnosti v čustvo ali celo v golo senzitivnost. To je leksikalna osnova pesniške (ne)komunikativnosti.

Vse druge oblike izpovedovanja od epskega opisa preko časopisnega poročila do znanstvene razprave težijo v želji po čim natančnejši formulaciji k visoko obvestilnim možnostim, k daljšim besedam in stavkom. Zaradi izbiranja daljših oz. specialnih besed in natančne sintaktične stave

¹⁹ A. Bajec: Rast slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1951, 35–39. — J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik II, Maribor 1966, 171–182.

²⁰ Tehnika in metodologija strokovnega pisanja, Ljubljana 1971, 146.

²¹ M. Kmecl, Jezik in slovstvo XVI, 1970/71, št. 1/2, 45–46.

²² Prim. S. Kosovel *Potopanje in Čirkus Kludsky, prostor št. 461*, Izbrane pesmi, Ljubljana 1931, 74, 156.

²³ Prim. J. Toporišiča interpretacijo Zajčeve pesmi *Veliki črni bik* in Salamunove pesmi *Gobice II* (Slovenski knjižni jezik IV, Maribor 1970, 45–46). — M. Grosman, Jezik in slovstvo XVII, 1971/72, št. 1/2, 2. — Z. Lešič: Jezik i književno djelo, Sarajevo 1971, 97.

²⁴ Prim. J. Pogačnika interpretacijo Zagoričnikovih pesmi v *Sodobnosti* XIX, 1971, št. 10, 950. — B. Vuletić, *Umjetnost riječi* XV, 1971, št. 2, 167–176.

pa je pri oblikovanju takega prenosa sporočila potreben večji napor, kot ga zahteva preprosto govorno sporočilo.

Kratek stavek torej avtomatično izključuje precizno obvestilo, dolg stavek in perioda pa avtomatično vključujeta daljše, nizkofrekvenčne in ozkopomenske besede. Zveza *intelektualno morje* zahteva nadaljnje pojasnilo, ker je za splošno razumevanje preveč posebna; *sinje oz. modro morje* zveni malo pleonastično, a spada po svoji naravi v kratki tip izražanja, saj ima pričakovani člen; *razburkano morje* je nevtralna, a v smer natančnega izražanja naravnana zveza.

Vsaka beseda, zlasti večpomenska, vsebuje celo vrsto potencialnih vezav in pomenskih usmeritev. Pri kratkih besedah je za ustvaritev jasnosti dvojna možnost: zamenjava te, malo obvestilne besede z zelo obvestilno ali pa pritegnitev novega besednega člena (*hiša* : *blagovnica* ali *blagovna hiša*). Pri visoko obvestilnih besedah oz. zvezah ostaja v glavnem samo druga možnost: daljšanje, širjenje z novimi visoko obvestilnimi členi. Zveza *otvoritev blagovne hiše* torej samo eksplicira to, kar je v predstavi besede *hiša* organsko implicitno. Sicer pa je realizacijo *otvoritev hiše* → *otvoritev blagovne hiše* mogoče predvideti že na osnovi Markovega zakona iz leta 1913.²⁵ Prim. tudi: *zelo pritiskati* (več pomenov) : *oršiti velik pritisk* (1 pomen); *razstaviti* (več pomenov) : *privediti razstavo* (1 pomen). Če pa novi element zveze ni dovolj točen oz. informativen, se ustvarja s tem nefunkcionalna zveza, ki jo jezik zavrača in sili v novo univerbizacijo. Prim.: *pogoj* → *prvi pogoj* → *predpogoj*; *jed* → *začetna jed* → *predjed*. Prepovedovanje univerbizacij v tem primeru je nepravilno in zato navadno tudi brezuspešno.²⁶

To so splošno jezikovne zakonitosti, in odstopanja so lahko le individualna. Zato Arsenovo poročilo o daljšanju besed v daljših nemških (pripovednih) stavkih ne prinaša dosti novega, zlasti ne nič tipično nemškega, če seveda odmislimo nemški besedotvorni način, pač pa prepričljivo potrjuje osnovni zakon o odnosu med dolžino in obvestilnostjo besed. Poskus na zelo omejenem slovenskem gradivu²⁷ kaže, da obstoji povprečen slovenski prosti stavek iz 6,5 besed, povprečna dolžina besede pa je 4,6 znakov; povprečen zložen stavek ima 15,9 besed, povprečje najdaljšega stavka pa znaša 37 besed oz. 47 besed, če se upošteva perioda kot enota. Dolžina in obvestilnost sta v tesni odvisnosti od dolžine stavka, načina pripovedi in stila, morda tudi od obdobja. Kakšni so odnosi glede na posamezne zvrsti jezika in avtorje, naj osvetli preglednica.

²⁵ V. Vinogradov, *Voprosy jazykoznanija* VII, 1958, št. 3, 14. — M. Ivić, *ibid.* 205, 208.

²⁶ Slovenski pravopis, Ljubljana 1962, pod geslom *predjed* in *predpogoj*.

²⁷ Analiza je zajela vsako prvo stran citiranega besedila oz. celo pesem.

Avtor in naslov dela	Vrsta besedila	Povprečno število			Število besed v najdaljšem stavku
		besed v prostem stavku	besed v zloženem stavku	znakov v besedi	
Prešeren, Kam Prešeren, Ukazi	osebna izpoved	4,1	12,4	3,9	23
		4	8,5	4,1	15
Prešeren, Janezu N. Hradeckemu	neosebna izpoved	6,6	19,3	4,6	51 oz. 89
Cankar, Otroci in starci Prežihov, Samorastniki	pripoved	7,5	19,2	4,6	28 oz. 62
		6,9	12,8	4,6	27
Cankar, Slovenska kultura Kermauner, Volja do življenja	strokovni opis	8,4	21,5	4,9	56
		8,5	17,3	5,4	61
povprečno		6,5	15,9	4,6	37 oz. 47

Iz tega sledi, da bi bilo treba presplošna stilistična opozorila »povprečno pismenim« o krajšanju sporočil oz. neprimernosti daljših stavkov, zlasti podredij, revidirati,²⁸ saj je bilo ponovno ugotovljeno, da je konstrukcija kratkih oz. samih glavnih stavkov z veliko obvestilnostjo negospodarna, neorganska in monotona,²⁹ ter opozoriti na različne možnosti v različnih jezikovnih rabah.

2. Težnja po krajšanju in univertzaciji je v sodobnem besedišču zelo močna³⁰ in ji, kot smo videli, podlegajo praviloma besede, ki večajo svojo pogostnost. Pri tem gre zlasti za specialne izraze in termine, ki se začno uporabljati bolj na široko in prehajajo preko žargona ali pogovornega jezika v nevtralnno področje jezika. Nekaj časa imajo še ekspresivno noto, potem se popolnoma nevtralizirajo. Končno lahko vplivajo tudi v nasprotni smeri na strokovni izraz sam.³¹

V skladu z obravnavanimi zakonitostmi je, in tudi v skladu z zahtevo, naj bo glavno terminološko merilo pomenska jasnost,³² če se v stroki ohranjajo ali na novo določajo sistemsko najprimernejši izrazi, v širši poljudni rabi pa se dopuščajo pogovorno-žargonske oblike, npr. *trafo* : *transformator*, *faza* : *fazni vodnik*, *jod* : *jodova tinktura*, *eter* : *dietileter*, *jasmin* : *skobotovec* ali *nepravi jasmin*, *Titova 3* : *Titova cesta št. 3*. Da pa nazoni o funkciji terminoloških univertzacij niso razčiščeni in se ne skladajo s statističnolingvističnimi zakonitostmi, kažejo nasprotujoče si

²⁸ J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik II, 180, 189.

²⁹ E. Martinet, *ibid.* 192. — M. Kmecl, *ibid.* 46.

³⁰ A. Jedličká, *Slavica Pragensia* XI, 1969, 95–101.

³¹ Univertzirane oblike prodirajo v knjižni jezik zlasti po časopisju. Prim. *prosvetnik*, *španec*, *počitnikar*, *velikanka* (ladja), *radialka* (Delo 19., 20., 21. XII. 1971).

³² Slovenski jezikovni priročnik za tehnike, Ljubljana 1969, 7.

težnje pri reševanju praktičnih terminoloških vprašanj pa tudi ustrezni stavki v strokovnih navodilih o tvorjenju terminov.

Vzemimo preprost primer iz železniške terminologije, ki je bila med prvimi strokovno obdelana in je dobila tudi svojo registracijo.³³ *Železniški vagoni so tovorni in osebni*. V podskupino prvih spadajo: *nizkostenski, visokostenski, odprti, zaprti vagon*. V podskupini drugih bi analogno morali biti: *službeni, poštni, jedilni, spalni, ležalni vagon*. V resnici se je namesto *spalnega vagona* vpeljal *spalnik*, namesto *ležalnega vagona* pa *kuše*. Delno se kot sinonima uporabljata tudi *ležalnik* in *jedilnik*, čeprav že imata pomene, ki so obravnavanima pojmom zelo blizu. Ker je terminologija v tem primeru prehitro sprejela pogovorne izraze oz. oblike, se je osnovna terminološka sistematika podrla, še preden je bila končana.

Sicer pa se ob *spalniku* vprašanje o oblikovanju terminov razširi v dvoje pomislekov: a) ali se res lahko pod pretvezo jasnosti uvaja eno samo obrazilo za določeno pomensko kategorijo, čeprav ima to obrazilo v splošni rabi precej drugačno pomensko usmerjenost ali stilno obarvanost,³⁴ ter b) ali ni zahteva po primarnosti obrazilnega tvorjenja terminov³⁵ sploh v neskladju z zakonom o obvestilnosti. Na nezadostno razmišljanje o teh vprašanjih kažejo prizadevanja nekaterih terminologov, da bi dali terminom čim prej univerbizirane, navadno kar žargonske oblike. Taki so predlogi, naj bi se namesto *Peltonova turbina* pisalo *peltonka*³⁶ ali namesto *dizelski motor* oz. *dizel motor* kar *dizel*. Terminološko tudi ni sprejemljiv tip *alu folija* namesto *aluminijasta* oz. *aluminijeva folija*.

Še bolj se čuti pomanjkanje sistemskosti pri reševanju terminoloških vprašanj na tistih področjih, kjer se oblikuje izrazje pravzaprav samo od sebe. Tam se mešajo umetno narejeni dvočlenski termini z narečnimi izposojenkami in pogovorno-žargonskimi elementi tako močno, da je zgrešen bistveni namen terminologije: jasnost in obvestilnost. Na to opozarja npr. pogostno sprejemanje ali tvorjenje terminov z obrazilom *-ec*: aer. *brezrepec* : *brezrepo letalo*, agr. *dalmatinec* : *dalmatinsko vino*, čeb. *lipovec* : *lipov med*, šport. *amerikanec* : *vrsta skoka v višino, internacionalec* : *državni reprezentant*, vet. *arabec* : *konj arabske pasme*. Te univerbizacije so tako agresivne, da terminologi dostikrat niti ne poskušajo

³³ H. Podkrajšek: Obrtna, trgovinska, tvorniška in železniška terminologija, Prevalje 1926. Slovar je jezikovno pregledal A. Breznik.

³⁴ Prim. podobne sporne terminološke univerbizacije: *končnik, preteklik; odjemalka, usmerjevalka; stojka*.

³⁵ Slovenski jezikovni priročnik za tehnike, 9, 38—39.

³⁶ Ibid. 11.

poiskati ali ustvariti nevtralnega terminološkega izraza, ampak se zadovoljujejo samo z njegovo razlago, npr. žarg. *internacionalec* = *tekmovallec*, ki nastopa na mednarodnih tekmovanjih kot reprezentant svoje države. In vendar je obrazilo *-ec* pomensko tako široko ter obvestilno šibko, da je komaj primerno za tvorbo novih terminov.³⁷

Prav tako pa terminologi premalo upoštevajo statističnolingvistične zakonitosti tudi pri terminih, ki so se že ali se še bodo uvrstili med visokofrekvenčne lekseme, in v odporu proti tujkam po nepotrebnem poudarjajo alternativo strokovni : nestrokovni jezik, domača : tuja beseda. Tako npr. odklanjajo besedo *bojler* in jo nadomeščajo z *vodnim grelnikom* ali *električnim grelnikom vode*, čeprav ne gre za čisto nov pojem.³⁸ Glede na to, da je pojem široko znan in beseda *bojler* zelo rabljena, da pojem ne spada v sistematiko tipa *spalni vagon* in da je *vodni grelnik* kot termin premalo informativen, *električni grelnik vode* pa predolg in pomensko preozek v primeri z *bojlerjem*, bi bilo treba tudi v terminologijo sprejeti izraz *bojler* in ga specializirati z *električni, plinski*. Prav tako je dvomljivo, če bo priporočani (*elektronski*) računalnik zares izločil sinonim *kompjuter*. Ta ima namreč zaradi velike obvestilnosti, večje kratkosti in paradigmatiskih možnosti, npr. *kompjutirati, kompjutiranje*, vse pogoje za obstoj in uveljavitev.

Pravi termin mora imeti dva jasna osnovna elementa: nosilec pomena in aktualizator. Nosilec pomena mora biti praviloma nizko obvestilen, aktualizator pa visoko obvestilen element, pa naj je to obrazilo, del sestavljenke oz. zloženke ali samostojna beseda. Ta, v končni stopnji multiverbizacijski sistem je najbolj izpeljan v botaniki in zoologiji, in sicer tako, da je splošna beseda sprejeta za oznako višje kategorije, s prilastki pa se delajo oznake za vrste, npr. *breza* : *puhasta breza*.³⁹ Ker pa ima ta način tvorjenja terminov tudi slabo lastnost, tj. preobremenjuje osnovne lekseme, seveda ne more veljati kot splošno načelo terminološke tvornosti. Zlasti zato ne, ker nastajajo terminološka poimenovanja istega pojma na več ravneh, na terminološki ravni navadno z določeno zamudo. Od tod nenehna sinonimno-stilna napetost v besedišču. Toda to je splošen jezikovni pojav,⁴⁰ ki ustvarja različne stilne možnosti v knjižnem jeziku ter spodbuja individualno besedno tvornost. Kljub temu lahko sprej-

³⁷ Beseda *amerikanec* ima po gradivu za Slovar slovenskega knjižnega jezika 11 pomenov, beseda *lipovec* pa 8 pomenov.

³⁸ Slovenski jezikovni priročnik za tehnike, 10.

³⁹ Vsi zgornji, posebej neoznačeni primeri so vzeti iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika oz. iz gradiva zanj.

⁴⁰ Prim. *je ne sais pas* (oblika pisanega knjižnega jezika), *je sais pas* (oblika govornega knjižnega jezika), *SSepa* (substandardna oblika). Teorie informace a jazykověda, Praha 1964, 258.

memo okvirno trditev, da predstavlja tip *hokejska palica* idealni termin, iz aktualizatorja narejena *hokejka* njegov pogovorno-publicistični sinonim, iz nosilca pomena narejena *palica* pa žargonsko obliko pravega termina.⁴¹

Terminološka poimenovanja bi bilo treba torej oblikovati bolj v skladu z načeli, ki se kažejo iz odnosov med pogostnostjo, obvestilnostjo in dolžino jezikovnih elementov. Pa tudi zahteva po jasnosti terminov in živosti strokovnega pisanja⁴² bi zaslužila ovrednotenje s tega stališča.

RÉSUMÉ

Le but l'article est de vérifier la loi statistique-linguistique de l'accord entre la longueur du mot, sa signification, son information et sa fréquence.

La longueur moyenne du mot slovène est de 8,7 unités d'après le dictionnaire, et de 6 unités dans l'usage courant. La plupart des mots comprennent 8 unités. Le mot le plus long a 26 unités. Le mot slovène a 1,5 de signification en moyenne. Les formules de P. Guiraud $n \cdot s^2 = C$ et de F. Papp $n \cdot 2^s = C$ ne sont pas tout à fait confirmées en slovène. On pourrait établir la constante entre la moyenne dans le nombre des significations et celle de la longueur des mots d'après la formule $(p - 1) \cdot z^2 = K$. Selon un critère très rigoureux il y a 74 % de mots slovène avec une seule signification, et 64 % ou 49 % d'après un critère moins rigoureux. Le rapport entre la fréquence et les critères cités ci-dessus est vérifié.

Ensuite, on a analysé deux phénomènes linguistiques actuels à la base de cette loi. Le résultat est le suivant: a) Il faut modifier la loi stylistique de la nécessité de l'emploi de courtes propositions de la manière qu'elle puisse indiquer de différentes longueurs des mots et des propositions dans les diverses espèces de la langue. b) Il faudra coordonner la terminologie moderne avec l'information et la fréquence des mots et il faudra en même temps empêcher la pénétration des figements inutiles dans les langues spéciales.

⁴¹ J. Ružička, 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, Bratislava 1971, 81.

⁴² J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik II, 190.

ČLENITEV BESEDILA S PREMORI

V slovenskem knjižnem jeziku se govornica beseda členi s premori načeloma na meji dveh samostojnih povedi, v okviru zloženega stavka med posameznimi njegovimi prostimi stavki, v okviru prostega stavka pa med prirednimi sestavinami kakega stavčnega člena (mednje gre tudi pristavek). Na podlagi spektrografskega zapisa daljšega teksta Ivana Čankarja zmerjena dolžina premorov v stotinkah sekunde je največja za kadenčnim in antikadenčnim zaključkom povedi (ločila . ! ?), srednja za polkadenčnim zaključkom (ločila : ; ... —), najmanjša za polkadenco (ločilo , ali ø).

In the Slovene literary language the spoken word is in principle segmented by means of pauses on the boundary between two utterances, within a complex sentence between its respective non-dependent clauses, and within a simple sentence between the paratactical components of an element of the sentence (this includes also inserted additions). On the basis of a spectrographic record of a longer text by Ivan Cankar the measured length of pauses (in hundreds of second) the longest pause was found between a cadenced and anti-cadenced conclusion of a narration (punctuation marks: . ! ?), the medium pause after a semi-cadenced conclusion (punctuation marks : ; ... —), and the shortest pause after a semi-cadence (punctuation marks: , or ø).

V razpravljanju, ki ga je svoj čas s člankom *Vejica ob sestavljenih veznikih*¹ pobudil naš slavljeneec, se je Jakob Šolar med prvimi pri nas² dotaknil problema, ki je predmet te razprave, in sicer predvsem v zvezi z večbesednimi vezniki.³ Malo pozneje je v istem časopisu⁴ opozarjal na nečlenjenost pred vezalnimi *in*⁵ v nasprotju s primerom, ko *in* povezuje dva stavka, »ki imata vsak svoj osebek in povedek« in kjer se nam »v govoru v takem primeru stavek vedno prelomi pred *in*«. Šolarjev je tudi ustreznih pasus v SP 1962, kjer se bere, da »/m/odulacijo glasu in prestanke, s katerimi v govoru ločimo pomenske enote, zaznamujemo pisno z ločili«,⁷ kar je prvič najti že v SP 1950⁸ kot modifikacijo glede na govor

* Sestavek se v glavnem opira na tonske zapise slovenske brane besede; le-te mi je bilo mogoče napraviti s pomočjo Ustanove Alexandra von Humboldta iz Bad Godesberga, za kar se ji tu najlepše zahvaljujem.

¹ JiS 1955/56, str. 42—45.

² Beseda o vejici. JiS 1957/58, str. 21—27.

³ Prim. njegove členitve: *Denar je moj / in vendar ga ne morem terjati proti Denar je moj in ga bom terjal* (n. m., str. 23); ali: *Pravijo / da kdor laže, tudi krade* (n. m., str. 85); nadalje: *Sedel je na prag / zakaj / vrata so bila zaklenjena* (n. m., str. 86).

⁴ Prim. JiS 1958/59, str. 95—96: *Se ena o vejici.*

⁵ *Ostal je samo Noe in kar je bilo z njim v ladji.*

⁶ N. m., str. 34.

⁷ SP 1962, str. 81, § 85.

⁸ SP 1950, str. 43, § 64.

ustrezne pravopisne ugotovitve v SP 1935.⁹ Vsaj že od SP 1935 naprej pa poznamo tudi pravilo, da podpiče »nekoliko krepkeje loči posamezne stavke ali besede kakor vejica«.¹⁰

To je, če ne upoštevam svojega razpravljanja o členitvi s premori,¹¹ precej vse, kar o členitvi s premori v slovenščini doslej vemo. Nobeden doslejšnjih razpravljalcev o členitvi s premori pa ni podajal podatkov o dolžini premorov. Da bi prišel do njih, hočem v nadaljnjem to problematiko raziskovati na podlagi Cankarjevega besedila *Ob grahu*. To besedilo so v prvi polovici 60-ih let govorili na magnetofonski trak najprej trije radijski napovedovalci (šifre zanje nam bodijo Ml, Vu in Di), nato pa še štiri govorno ne posebej šolane osebe (njihove šifre Ja, Bl, Ce in Me), prva in zadnja sta profesorici slavistki, druga otroška negovalka, tretja takrat študentka slavistike. Magnetofonske posnetke so nato analizirali v Braunschweigu¹² z Grützmacher-Lottermoserjevim zapisovalcem tonske višine. Pridobljeni grafični zapisi besedila¹³ omogočajo ne le dokaj

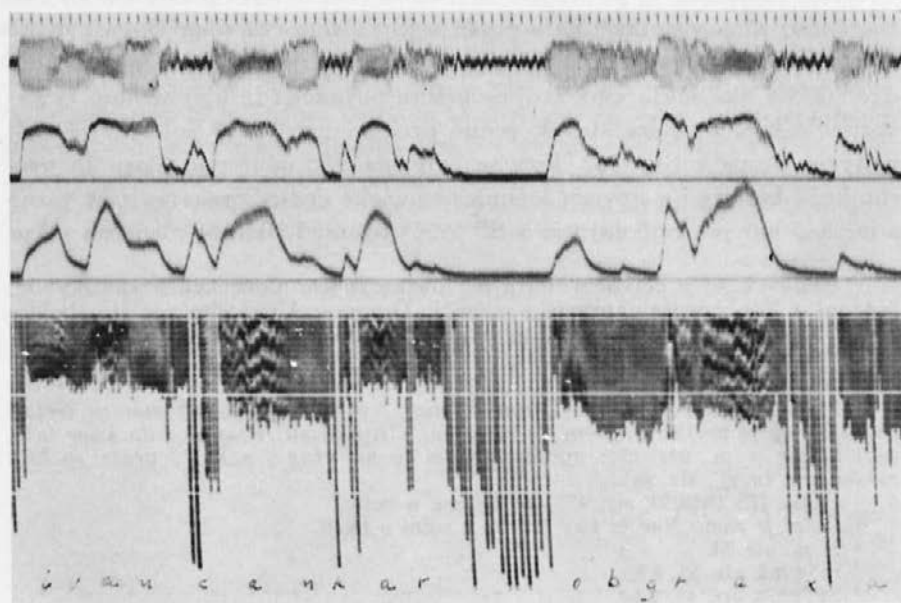
⁹ SP 1935, str. XX: »Ločila so znamenja, ki jih rabimo v pisavi, da ločimo posamezne stavčne člene ali stavke med seboj.«

¹⁰ N. m., str. XXII, § 45.

¹¹ Ritem v prozi, JiS 1958/59, str. 109—111; Oton Župančič, Zebljarska (Interpretacija), Umjetnost riječi 1960, str. 38—39; Slovenski jezik. Izgovor i intonacija ... Zagreb, 1961, str. 50—51, 65—66; SKJ 1, 1965, str. 77—78, poglavje Ločila in govor; SKJ 4, 1970, str. 189—191, poglavje Segmentacija.

¹² Institut für Kommunikationsforschung.

¹³ Tule vzorec takega zapisa za primer med enotama 1, 2 diktorja Ja:



zanesljivo ugotavljanje premorov v sicer nepretrgani govorni verigi, ampak tudi merjenje trajanja teh premorov v stotinkah sekunde.

Iz tehničnih razlogov je Cankarjevo besedilo spodaj podano tako, da je v posebni vrstici vsak potencialni člen (ali segment) besedila. Kot potencialno samosvoji členu besedila so obravnavane vse priredne sestavine katerega koli ranga (stavčne, nestavčne, frazeološke ali leksikalizirane), nadalje glavni in odvisni stavek, vrinjeni stavek, pristavčno dodan stavčni člen, prekinjeni sintaktični vzorec ipd.

Vse besedilo ima 115 potencialnih segmentov,¹⁴ vsega pa ga je govorilo le prvih pet diktorjev, medtem ko je šesti bral samo prvih 75 členov, sedmi pa 27. — Vse enote tega besedila so iz praktičnih razlogov oštevilčene. Znamenje × pred premim govorom, zaznamovanim z narekovanjem, zaznamuje ženskega junaka črtice, znamenje — pa moškega. Odstavki so zaznamovani z večjim razmikom enot. Poglejmo:

	MI	Vu	Sp	Ja	Bl	Ko	Me	Skupaj
1. Ivan Cankar,	33	0	0	24	36	16		109
2. Ob grahu	100	0	0	98	95	—		293
3. Poročena sta bila šest mesecev	4	27	5	0	0	0	4	40
4. in sta se ljubila kakor prvi [dan;	33	36	35	74	67	66	65	374
5. nikoli ni bilo žal besede med [njima.	56	78	65	77	65	55	80	476
6. Sedela sta po večerji v kuhinji	6	12	9	5	18	4	4	58
7. in sta luščila grah.	37	51	45	84	82	86	83	468
8. Med njima je stal na mizi velik jerbas,	25	16	0	22	40	28	44	175
9. tako sta si komaj videla v oči;	36	73	52	94	68	87	68	478
10. grah sta metala v skledo,	21	5	20	12	31	20	36	145
11. stroke pa na tla.	87	78	66	93	98	66	104	592
12. Na steni je visela mala kuhinjska svetilka	4	12	0	15	22	20	32	105
13. in je dremotno gledala na [roke,	28	22	0	58	35	37	44	224
14. ki so se poigravale v jerbasu	0	0	19	23	17	37	15	111
15. ter se toplo dotikale druga [druge.	51	91	90	124	90	85	92	623
16. Govorila sta skoraj šepetaje,	30	42	25	82	33	51	66	329
17. čisto navadne stvari,	31	22	23	23	41	40	44	224
18. zato da je srce lahko za[dremalo	0	0	5	14	13	0	?	32
19. ter si odpočilo.	92	89	114	105	150	111	158	799
20. × »Včeraj,	0	40	0	14	0	10	?	64

¹⁴ Prvi in drugi v analizi dejansko nista upoštevana. Premor med njima je šteti med tiste, ki ločijo nestavčne člene priredja; pisno bi bil lahko ločen tudi z dvopičjem. Premor za enoto 2 ustreza nekako piki, je pa nekaj posebnega, ker je za naslovom.

	Ml	Vu	Sp	Ja	Bl	Ko	Me	Skupaj
21. × ko sem stala na pragu,	0	0	0	4	0	18	0	22
22. × je prišel mimo —	34	30	23	66	35	46	38	272
23. × kaj misliš kdo?«	68	100	69	106	70	100	74	587
24. Nasmehnila se je prešerno;	24	55	10	70	25	47	49	280
25. tudi on se je nasmehnil	4	25	5	0	12	9	12	65
26. in ji je pogledal veselo v ve- [sele oči.	60	28	45	92	58	56	90	429
27. — »Kdo?«	68	100	69	80	58	62	76	513
28. × »Tisti Matija ...	37	39	28	52	35	39		230
29. × že zato ga nisem marala,	0	0	0	2?	14	0		14
30. × ker mu je bilo Matija ime ...	35	0	21	66	46	46		214
31. × tisti stari,	0	0	0	0	0	0		0
32. × plešasti,	0	0	0	0	4	0		4
33. × kozjebradi Matija,	15	0	0	36	10	34		95
34. × ki me je snubil nekoč.	61	56	46	82	66	106		417
35. × Sladak obraz je napravil,	19	32	15	13	8	34		121
36. × v sto gub ga je spačil,	13	0	20	45	28	?		104
37. × premeril me je od vrha do tal,	28	0	20	36	46	35		175
38. × nazadnje pa me je pogladil [po licu s tisto roko ...	35	25	36	76	83	64		317
39. × tako kožo ima,	0	0	0	0	35	22		57
40. × kakor da bi nosil preohlapne [sive rokavice ...	18	49	24	93	35	78		297
41. × in je rekel:	49	34	27	72	47	66		295
42. × Eh,	0	0	0	0	9	0		9
43. × eh,	7	40	0	43	31	70		121
44. × no,	0	0	0	0	0	0		0
45. × no,	0	0	0	0	0	0		0
46. × no! ...«	50	34	34	90	43	66		337
47. Smejala se je tiho	4	42	5	0	13	16		80
48. in mu je gledala v obraz;	33	39	44	82	53	74		345
49. on je gledal v jerbas	0	9	0	0	0	5		14
50. ter je vprašal šele čez par [trenotkov:	33	67	35	146	88	84		493
51. — »Po licu te je pobožal?«	33	96	71	102	68	62		452
52. Držala je strok med prsti	2	5	3	9	4	0		23
53. in ga je počasi odpirala.	44	82	52	92	64	62		396
54. × »Zakaj bi me ne pobožal?«	30	28	27	56	24	59		224
55. × Saj bi bil lahko moj oče!«	35	105	87	128	61	69		505
56. Vrgel je v skledo strok na- [mesto graha.	47	33	39	92	72	85		388
57. — »Ali treba ni!	23	0	26	62	32	34		199
58. — Sploh ...	30	15	11	46	12?	48		162
59. — Čemu pa si stala na pragu?«	61	85	90	110	37	60		463
60. × »Saj sem bila sinoči poleg,	10	0	0	0	0	26		36
61. × ko si pobožal natakario,	11	0	0	44	32	31		138
62. × pa mi še na misel ni prišlo ...«	20	6	28	151	47	121		273
63. — »Natakario je natakario!	19	0	19	42	20	35		135
64. — Roka gre sama ...	0	0	5	34	24	30		113
65. — iz navade ...«	61	60	88	44	67	80		400
66. × »Res ...	40	0	22	32	12	28		134

	Ml	Vu	Sp	Ja	Bl	Ko	Skupaj
67. × iz navade!«	61	60	88	44	67	80	400
68. — »Kaj misliš,	0	19	0	0	0	30	49
69. — da hodim od krčme do krčme natakarice božat?«	105	58	63	118	76	60	480
70. × »Kako bi se drugače roka navadila?«	61	94	57	120	94	89	415
71. — »Tebi se je pač lice priva- dilo...«	14	27	20	55	36	62	214
72. — kako bi drugače tako mirno pustila,	0	0	20	22	23	54	119
73. — še smejala si se?«	65	115	100	118	125	92	553
74. Obema so se tresle roke;	35	48	26	94	50	42	295
75. luščile so dalje,	24	5	16	42	11	40	139
76. ali dotikale se niso več;	35	65	60	76	66		301
77. govorila sta šepetaje kakor prej,	28	0	27	46	68		169
78. svetilka je gledala dremotno,	19	0	22	26	22		89
79. stročje je šumelo.	45	115	66	101	82		407
80. Pogledala mu ni v oči,	31	45	30	22	30		156
81. rekla je s spremenjenim,	0	40	6	14	65		125
82. globljim,	0	51	9	24	0		84
83. tišjim glasom:	36	66	54	86	39		321
84. × »Ne samo natakaric...«	37	55	30	44	29		195
85. × ne le iz navade.«	37	90	85	108	69		407
86. — »Kaj misliš?«	78	77	54	96	71		376
87. Molčala je.	58	31	44	69	68		270
88. — »Kar povej!	28	0	18	26	0		72
89. — Jaz nimam skrivnosti...«	5	0	4	16	16		41
90. — jaz ne!«	85	151	128	88	82		454
91. × »Kaj misliš?«	75	92	71	115	146		497
92. Molčal je.	76	89	58	106	41		370
93. × »Zdaj,	0	0	0	0	0		0
94. × ko si začel,	0	0	0	10	0		10
95. × govori dalje!	23	27	2	50	36		138
96. × Vse do konca!«	32	40	22	67	46		207
97. — »Ti nimaš skrivnosti,	0	55	0	47	8?		205
98. — ti ne —	20	38	20	68	18		164
99. — kdo drugi ima skrivnosti?«	98	104	92	146	57		497
100. — »Jaz ne stikam po tvojih pismih,	20	0	2	55	14		91
101. — ali spravi jih,	0	0	0	0	0		0
102. — da ne bodo ležala po mizah in policah!«	85	85	108	98	58		452
103. × »Kakšna pisma?«	51	99	56	87	45		338
104. Zardel je,	40	44	20	18	27		149
105. Zila se mu je prikazala na čelu.	50	78	78	98	63		367
106. — »Če uganjaš neumnosti,	0	37	0	6	12		55
107. — jih vsaj ne taji nikar!	26	90	38	85	47		284
108. — Ali sem ti kaj očital?	71	79	31	74	45		300
109. — Zaupal sem ti kakor svojim očem,	12	26	0	10	36		84

	Ml	Vu	Sp	Ja	Bl	Skupaj
110. — zato sem molčal.	27	64	29	68	48	236
111. — Zdaj pa tajiš ...	38	50	49	68	58	263
112. — Kadar otrok taji,	8	15	29	32	15	97
113. — je kradel ...						

Kaj je mogoče razbrati iz zgornje preglednice? — Glede členitve s premori je najprej treba ugotoviti primere, ko potencialne členitve niso bile uresničene. Glede tega je mogoče ločiti 3 skupine:

1. členil ni noben diktor: enote 31, 42, 44, 45, 93, 101;
2. členila ni več kot polovica diktorjev: enote 18, 20, 21, 29, 32, 39, 49, 60, 68, 94;
3. členil ni en diktor, (dva) ali ((trije)): enote ((3)), 8, 12, 13, (14), 25, 30, (33), (36), 37, 43, 47, 52, 57, (61), 63, (64), 66, 72, 77, 78, 81, (82), (88), 89, (97), 100, (106), 109.

Najrazumljivejša je nečlenitev pri 42, 44 in 45 za pisne *eh*, *eh oz. no*, *no, no*. Tu gre očitno samo za navidezno prirednost ponavljanih sestavin medmetov (prim. npr. še *juhuhu*, kjer niti pisna členitev ni obvezna). Da ni členitve pri 31 in le enkrat (pri šestih diktorjih) v 32 za pisno *tisti stari*, *plešasti*, *kozjebradi Matija*, si razlagam z zelo verjetnim govornim dekodiranjem v smislu hipotaktičnega razmerja med posameznimi deli prilastka, torej *tisti stari* [*plešasti (kozjebradi Matija)*]. Manj mogoče je misliti na načelno nečlenljivost enobesednih prirednih sestavin prilastka (prim. enoti 81, 82: *s spremenjenim*, *globljim*, *tišjim glasom*, ki je sorazmerno jasno členjen). V enoti 93 gre za nekako veččlensko vezniško besedo (*zdaj, ko*), v 101 pa zopet za posledico hitrega govorjenja, utemeljenega z govornikovim srdom, ki se noče več zadrževati.

Več kot polovica diktorjev ni členila pred *ter* (18, 49), *ko* v zvezi *včeraj, ko* (20 — razlog smo navedli zgoraj za *zdaj, ko*), ki se pojavlja tudi v 9), med odvisnikom in glavnim stavkom (21), med glavnim stavkom in odvisnikom (29, 32 — glej. zgoraj, 39 — kjer je mogoče opozoriti še na hitri izgovor vrinjenega stavka, 60 in 68). — Edini primer, da od sedmih diktorjev niso členili s premori trije je 3 (pred *in*, kar opozarja na 18 in 49 pred *ter*). — Po dva diktorja nista členila pred *ter* (14), v odvisniku pred *ki* (33), v stavčnem brezveznem priredju (36 — ena členitev ni jasna), pred protivnim *pa* (61), pred drugim členom pojasnjevalnega nestavčnega priredja (64), pred priredno zloženima pridevniškima sestavinama prilastka (82), v hitrem govoru za klicajem (88), med deli stopnjevalnega priredja (97) in med odvisnim in glavnim stavkom (106).

Primeri nečlenitve ali redke oz. manj pogostne členitve so torej predvsem priredja s *ter*, veččlenske vezniške besede ter zveza glavnega in od-

visnega stavka (ali narobe). Zaradi tega je pričakovati, da bodo tudi premori teh kategorij, kadar so vendarle bili uresničeni, manjši kot v kategorijah, ki so jih diktorji potrdili bodisi z dosledno členitvijo bodisi s pretežno, tj. da jih le eden ali dva diktorja nista členila. V nečlenitvi so razlike tudi med posameznimi diktorji, kakor kaže spodnja preglednica:

Diktor V enotah do štev.	Ml	Vu	Sp	Ja	Bl	Ce	Me
27	4	5	5	2	4	0	5
75	12	17	12	11	6	8	
115	7	8	6	2	4		
Skupaj	25	28	23	15	14	8	5

Odločno največ členitev imajo radijski napovedovalci zaradi profesionalne privajenosti branju. Pri Vu gre za poskus umetnostne interpretacije besedila, zato je pri njem število nečlenitev največje, nekako zunaj normale.

Naslednja preglednica informira o povprečni dolžini premorov ob posameznih ločilih oziroma pred veznikoma *in, ter*. Posamezna ločila (razen pike) so navedena po večkrat, in sicer glede na to, katere vrste skladenjski enoti pripadajo. Tako se npr. že pri prvem navedenem ločilu, vprašaju, ločijo 4 tipi: retorični, vprašaj med premim govorom in poročilom, vprašaj med premima govoroma udeležencev dvogovora ter vprašaj med povedmi enega udeleženca pogovora. Podrobnosti so naslednje:¹⁵

Zap. štev.	Tip	Diktorjev			Ml	Vu	SP	Ja	Bl	Ce	Me
		5	6	7							
1.	?	86	81	—	75	104	85	128	92	91	—
2.	?	81	71	84	65	95	64	101	67	81	74
3.	?	80	73	73	78	81	74	105	64	61	76
4.	.	71	73	80	57	68	61	92	74	79	101
5.	:	64	60	—	55	56	45	101	65	75	—
6.	!	62	67	—	65	84	87	74	65	80	—
7.	!!	60	72	—	55	80	70	109	52	68	—
8.	...	59	65	—	50	55	64	67	56	75	—
9.	;	55	55	54	32	56	58	82	53	53	60
10.	?	47	37	—	51	54	29	65	35	59	—
11.	...	42	44	—	51	28	28	72	50	57	—
12.	—	35	39	39	27	34	22	67	27	46	58
13.	!	30	28	—	24	25	21	52	27	45	—

¹⁵ Vsaka zaporedna številka, npr. 1. ali 7. itd., ima pod preglednico svojo legendo: npr. 1. retorični vprašaj. Grafična simbolizacija skladenjsko/interpunkcijska razmerja je podana pozneje, pri strnjanju v večje kategorije.

Zap. št. v.	Tip	Diktorjev			Ml	Vu	SP	Ja	Bl	Ce	Me
		5	6	7							
14.	,	28	26	29	12	26	0	10	56	—	—
15.	,	26	22	—	20	19	19	50	29	41	—
16.	,	24	18	29	28	19	12	25	41	34	44
17.	...	22	36	—	25	11	20	99	30	85	—
18.	...	22	26	—	19	16	16	36	24	47	—
19.	,	18	22	21	20	3	10	58	22	37	36
20.	,	18	19	—	6	29	7	27	22	30	66
21.	/	12	9	10	5	17	5	8	11	10	15
22.	,	7	10	32	6	9	0	14	10	26	44
23.	,	4	4	3	2	13	7	15	6	18	0
24.	,	3	3	—	0	0	0	0	3	0	—
Skupaj:		954	956	454	822	978	782	1411	959	1196	554

1. Retorični vprašaj
2. Vprašaj med premim govorom in poročilom
3. Vprašaj med premima govoroma udeležencev dvogovora
4. Navadna pika
5. Dvopičje pred premim govorom
6. Klicaj med premima govoroma udeležencev dvogovora
7. Klicaj med premim govorom in poročilom
8. Tri pike namesto ene
9. Podpičje
10. Vprašaj med premima povedma iste osebe
11. Tri pike pri vrinjenem stavku
12. Pomišljaj ob spremembi skladenjskega vzorca
13. Klicaj med premima povedma iste osebe
14. Vejica pred *zato*
15. Vejica med členi brezvezniškega priredja
16. Vejica pred *zato da in tako da*
17. Tri pike kot zamolk
18. Tri pike kot vmesno ločilo pri stavčnem priredju
19. Vejica pred protivnima *pa, ali*
20. Vejica v nestavčnem priredju
21. Premor pred *in, ter*
22. Vejica pred *ki, ker, kako, da*
23. Vejica za odvisnikom
24. Vejica v leksikaliziranih enotah

Preglednica kaže, da je premore glede na dolžino mogoče ločiti v naslednjih 9 večjih skupin ali kategorij:

Kateg.	Srednja dolžina	Dejanska dolžina	Primarne enote	Tip ločila ¹⁶
I	85 ± 3	86—80	1—3	?*
II	70	70	4	.
III	61 ± 3	64—59	5—8	: !« .../.

¹⁶ Poskus grafične simbolizacije: /!«/ klicaj na koncu premege govora; />?«/ — vprašaj med dvema povedma istega udeleženca dvogovora; /.../ — tri pike namesto vejice (podobno namesto pomišljaja; /—S/ — pomišljaj pri spremembi skladenjskega vzorca; /ø/ — odsotnost ločila; /O./ — vejica za odvisnikom; /,pv/ — vejica pred podrednim veznikom, /L,L/ — vejica v leksikalizirani enoti.

Kateg.	Srednja dolžina	Dejanska dolžina	Primarne enote	Tip ločila ¹⁶
IV	50 ± 3	47—55	9—10	; >?<
V	42	42	11	.. / —
VI	51 ± 4	58—28	12—14	-S >!< ,zato
VII	21 ± 3	24—18	15—20	, .. /,
VIII	12	12	21	ø
IX	5 ± 2	7—5	22—24	,pv O, L,L

Mnemotehnična poenostavitev kategorizacije je, če nam VII. kategorija predstavlja vejico pri priredju, h kateremu se iz VI. kategorije pridružuje zato, iz VIII. pa *in, pa, ter*.

Če na kratko povzamemo: Najdaljši so premori po vprašalnih stavkih (le če se vprašuje v okviru danega premega govora, je dolžina premora znatno krajša). Vprašanju sledi premor na koncu pripovednih stavkov; s svojimi 70 je relativno močno osamljen, torej izrazit. Na tretjem mestu so premori po vzkličnih stavkih (62 — če pa se vzklika v okviru danega premega govora, je dolžina premora znatno krajša, tj. 30). To so trije glavni tipi premorov, v pisavi navadno zaznamovani z glavnimi končnimi ločili — vprašajem, piko, klicajem. Pridružuje se jim premor med napovednim stavkom in premim govorom (v pisavi dvopičje).

Srednje mesto po dolžini trajanja zavzemajo premori med relativno samostojnimi deli zložene povedi: tako pred vrinjenim stavkom ali za njim in med večjima prirednima stavčnima tvorbama, v pisavi se prvo zaznamuje z dvopičjem, drugo s podpičjem, tretje v našem primeru s tropičjem. Sem bi šel verjetno tudi premor med prorekom in porekom (pa v raziskovanem gradivu ni bilo primera za to). — Kot smo videli že zgoraj, imajo srednjo dolžino tudi premori za glavnimi končnimi ločili, če se pojavljajo med premima povedma iste govoreče osebe. Poleg že omenjenih primerov za vprašalni in vzklični stavek, obstajajo tudi taki za pripovedni stavek. V danem primeru je poslednji v pisavi zaznamovan s tremi pikami.

Zadnje mesto zavzemajo premori med tesneje povezanimi skladenjskimi enotami priredja in podredja; v pisavi so načeloma zaznamovani z vejico, najeminentnejšim nekončnim ločilom.

Taka trojnost v dolžini premora se zdi logična; z njo je potrjena že iz SP 1935 znana določitev o hierarhični vrednosti ločil pika — podpičje — vejica. Pika hierarhično ustrezata (na različni skladenjski ravni) klicaj in vprašaj, podpičju pa dvopičje, tri pike in pomišljaj sredi povedi. Vejica se npr. pri pristavku da zamenjati z dvopičjem ali pomišljajem. Pomišljaj in pika pa se lahko rabita tudi namesto pike.

РЕЗЮМЕ

В словенском литературном языке произносимая речь членится путем перерывов в принципе на грани двух самостоятельных высказываний, в рамках сложного предложения между его отдельными предложениями, а в рамках простого предложения между однородными элементами какого-нибудь члена предложения (сюда входит и добавление). На основании спектрографической записи (Грютцмахер-Лоттермозер, Институт коммуникационных исследований в Брауншвейге, ФРГ) текста Ивана Цанкара измеренная продолжительность перерывов в сотых секунды является самой долгой у перерывов после каденции (на письме обозначенных точкой, восклицательным или вопросительным знаком, т. е. так называемыми крайними знаками препинания), средней у перерывов после полукаденции (обозначенной на письме преимущественно двоеточием, точкой с запятой, тремя точками, тире, т. е. так называемыми главными промежуточными знаками препинания), самой краткой у перерывов после полукаденции, которую на письме обыкновенно заменяет запятая или знак препинания *o* (в словенском языке на пр. перед *in* или *ter*).

Мы нашли IX главных категорий перерывов (со всего 24 подкатегориями). Вот они:

- I. 83 ± 3 сотых секунды — конец вопросительного высказывания;
- II. 70 сотых сек. — конец повествовательного высказывания;
- III. 61 ± 3 сотых сек. — конец восклицательного высказывания, конец авторского вводного предложения перед прямой речью, конец высказывания, которое могло бы продолжаться;
- IV. 50 ± 3 сотых сек. — конец более длинного члена предложения сложного высказывания, конец вопросительного предложения между двумя высказываниями прямой речи одного лица;
- V. 42 сотых сек. — перерыв на грани вставного предложения;
- VI. 31 ± 4 сотых сек. — перерыв при изменении синтаксического образца, перерыв в конце восклицательного предложения между двумя высказываниями прямой речи одного лица, перерыв перед подчиненным предложением с союзом *zato*;
- VII. 21 ± 3 сотых сек. — перерыв между составляющими сложносочиненного предложения (кроме перед *ter*, *in*), перерыв перед подчиненными предложениями с союзами *zato da* и *tako da*, перерыв после умолчания;
- VIII. 12 сотых сек. — перерыв перед *in*, *ter*;
- IX. 5 ± 2 сотых сек. — перерыв перед подчинительным союзом, перерыв после подчинительного предложения, перерыв в лексикализованных несинтаксических единицах с формально сочинительными элементами.

Исследуются также и примеры, когда собственно не дошло до членения в некоторых из этих категорий. Примеров членения между подчиненными элементами простого предложения в данном тексте не было, поскольку простые предложения данного текста были слишком короткими, а до такого членения нормально доходит лишь в сравнительно долгих простых предложениях.

AVTORJEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtkasto črto; navadna + črtkasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	и dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё ë	Bolgarski	шт št
Ukrajinski	я je	Ruski	ъ '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь '
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, o uporabljeni metodi in o rezultatu razprave.

Prispevkov, ki tem določilom ne ustrezajo, uredništvo ne sprejema.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Slovenske ljudske pesmi. Prva knjiga. Pripovedne pesmi 1. Uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek. Slovenska Matica, Ljubljana, 1970. 440 str.
- Scando-Slavica. Tomus XVII. Munksgaard, Copenhagen, 1971. 228 str.
- Linguistica, X/1. Ljubljana 1970. 151 str.
- Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Knjiga trideset šesta, sveska 1-2. 1970. Filološki fakultet Beograd. 180 str.
- Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Knjiga trideset šesta, sveska 3-4. 1970. Filološki fakultet Beograd. Str. 181—355.
- Literaturen zbor. Godina XVIII. Knjiga 1. Skopje 1971 godina. 104 str.
- Čakavska rič. Polugodišnjak za proučavanje hrvatske čakavske riječi. Broj 1 — 1971, god. I. Split, 1971. 124 str.
- Gerald Stone*, Lexical Changes in the Upper Serbian Literary Language during and following the National Awakening. Sonderdruck aus LĚTOPIS Instituta za serbski ludospyt w Budyšinje. Ludowe nakładnistwo Domowina. Budyšin. 127 str.
- Jože Stabej*, Die slowenischen Monatsnamen. Sonderdruck. ZslPh, Band XXXVI. Heft 1. Heidelberg 1971. Str. 108—129.
- Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XV. 1971. Broj 2. Hrvatsko filološko društvo — Zagreb. Str. 95—176.
- Branko Berčić*. Mladost Ivana Tavčarja. Razprave in eseji 16. Slovenska Matica v Ljubljani, 1971, 366 str.